

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

10 25 53

XIX. YÜZYILDA
OSMANLI BELÇİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Murat ARISAL

102553

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DENEYİMANTASYON MERKEZİ

İstanbul – 2001

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devletinin içe dönük ve kendine yeten ekonomik sistemden vazgeçtiği, dünya sistemine açıldığı ve sanayileşme sürecini tamamlamış Avrupa devletlerinin siyasi ve ekonomik etkisi altına girdiği bir asır olarak tanımlanabilir.

Osmanlı Devletini Duyunu Umumiye'ye kadar götürecek sürecin başlangıcı 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşmaları ile başlar. Osmanlı Devleti yöneticileri bu antlaşmaları Sanayi Devrimi akabinde yeni dünya düzenine uyum sağlamak düşüncesinden ziyade kısa vadeli mali ve siyasi buhranları atlatabilmek amacıyla imzalamışlardır.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti ile Belçika arasında dört antlaşma imzalanmış ve üç gümrük tarifesi düzenlenmiştir. Antlaşmalardan üçü, iki ülke arasındaki ticaret antlaşmasıdır. 1863'de imzalanan sonuncusu ise Anvers limanına ulaşan su yolunu düzenleyen bir antlaşmadır. Gümrük kayıtları ticaret siyasetini yansıtan en önemli göstergedir. Dolayısıyla Gümrük tarifeleri iki ülke ticareti hakkında ciddi kayıtlar ve istatistiki veriler içermektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inden elde ettiğimiz belgelerin yanında, Belçika Dışişleri Bakanlığı Arşiv'inden temin ettiğimiz iki ülke arasında o dönemde yapılan ticarete ait kayıtlar da son derece önemli ve ışık tutucudur. Osmanlı Devletinde mukim Belçika konsoloslarının raporları, Belçika ile Osmanlı Devletinin önemli ticaret merkezleri arasındaki ticaret hacmini belgelemektedir.

Avrupa'nın ortasındaki bu küçük ülke ile XIX. yüzyıla girerken hala dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişki, Belçika'nın lehine olacak şekilde gelişmiştir. Yüzyılın sonunda Osmanlı Devletinin ithalat yaptığı ülkeler arasında Belçika % 3'lük bir paya ulaşmıştır. Aynı dönemde ihracat yaptığı ülkeler arasındaki payı ise sadece % 0.6'dır. Zira Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'nin gerisinde kalırken Belçika bu süreci tamamlamıştır.

ÖZET

Osmanlı Devleti ile Belçika Krallığı arasındaki ekonomik ilişkileri, Başbakanlık Osmanlı Arşiv'i ve Belçika Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı arşivlerinden temin ettiğimiz belgeler ışığında inceledik.

1830'da bağımsızlığını kazanan Belçika Krallığı ile ilk ticari antlaşma 3 Ağustos 1838'de Balta Limanı'nda imzalanmıştır. Bunun haricinde aynı yüzyıl içinde imzalanan üç ticari antlaşma daha vardır. 1840 ve 1861 yılındaki antlaşmalar ilkiyle aynı niteliktedir. 1863'te imzalanan son antlaşma ise Anvers limanına ulaşan su yolunun kullanımıyla ilgili uluslararası bir antlaşmadır.

1839, 1850 ve 1862 yıllarında düzenlenen üç gümrük tarifesi ise iki ülke arasındaki ticari faaliyet hakkında önemli bir göstergedir. Genelde Belçika lehine gelişen bir ticari ilişkiden söz edilebilir. Belçika Dışişleri Bakanlığı'nda bulduğumuz belgeler de bunu doğrular niteliktedir. Osmanlı Devleti'nin ticari merkezlerine mamul mallar ihraç eden Belçika, buralardan ancak hammadde, halı ve benzeri hususi mamul ürünler ithal etmektedir.

Belçika bir çok Osmanlı vilayetinde konsolosluk açmış ve atadığı konsoloslar aracılığı ile bölgelerin ticari potansiyelleri ve ihtiyaç duyulan ürünler hakkında araştırmalar yaptırmıştır. Araştırma raporları düzenli olarak Bürüksel'e aktarılmıştır. Konsoloslar iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlar, yaptıkları çalışmalarla büyük Osmanlı pazarında etkin olmanın yollarını aramışlardır.

1878 yılına ait kayıtlarda Belçika, 80753 altın liralık ithalat ve 69 altın liralık ihracat ile Osmanlı Devletinin ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında % 0.4 ve % 0.0'lık paya sahipken; yüzyılın sonunda (1899) bu oranlar 660365 altın liralık ithalat ve 92148 altın liralık ihracatla % 2.7 (ithalat) ve % 0.6 (ihracat) değerlerine yükselmiştir. Rakamlar sürekli artan bir ticaret hacminin varlığını göstermektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar İİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
I. GİRİŞ	1
II. XIX. YÜZYIL DÜNYA EKONOMİSİ	7
II.1. DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ.....	7
II.1.1. Osmanlı Devleti'nin Konumu	9
II.1.2. Belçika Devletinin Konumu.....	12
III. OSMANLI DIŞ TİCARETİ VE 1838 BALTA LİMANI ANTLAŞMASI	15
III.1. GENEL OLARAK OSMANLI DIŞ TİCARETİ.....	15
III.2. 1838 BALTA LİMANI ANTLAŞMASI.....	19
III.2.1. Antlaşma Öncesi Osmanlı Devleti'nin Durumu.....	19
III.2.2. Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması	21
III.2.3. Antlaşmanın Yansımaları	23
III.2.4. Balta Limanı Antlaşması ve Tanzimat Fermanı	24
IV. OSMANLI-BELÇİKA TİCARET ANTLAŞMALARI	26
IV.1. 1254/1838 OSMANLI-BELÇİKA TİCARET ANTLAŞMASI.....	26
IV.1.1. Antlaşmanın Metni.....	26
IV.1.2. Antlaşmanın Tahlili	31

IV.2. 1256/1840 OSMANLI-BELÇİKA TİCARET ANTLAŞMASI	32
IV.2.1. Antlaşmanın Metni.....	32
IV.2.2. Antlaşmanın Tahlili	36
IV.3. 6 REBİULAHİR 1278 / 10 TİŞRİN-İ EVVEL 1861 OSMANLI-BELÇİKA TİCARET ANTLAŞMASI	41
IV.3.1. Antlaşmanın Metni.....	41
IV.3.2. Antlaşmanın Tahlili	50
IV.4. 16 TEMMUZ 1863 ESCAUT NEHRİNİN KULLANIMINA DAİR OSMANLI DEVLETİNİN İÇİNDE BULUNDUĞU ULUSLARARASI ANTLAŞMA	54
IV.4.1. Antlaşmanın Metni.....	54
IV.4.2. Antlaşmanın Tahlili	58
V. GÜMRÜK TARİFELERİ	60
V.1. 1839 TARİHLİ OSMANLI-BELÇİKA GÜMRÜK SÖZLEŞMESİ.....	60
V.1.1. Tarifenin Metni	60
V.1.2. Tarifenin Esasları	61
V.1.3. Tarifenin Tahlili	62
V.2. 1850 TARİHLİ OSMANLI-BELÇİKA GÜMRÜK SÖZLEŞMESİ.....	62
V.2.1. Tarifenin Metni	62
V.2.2. Tarifenin Esasları	63
V.2.3. Tarifenin Tahlili	63
V.3. 1 ŞABAN 1278 / 13 MART 1862 TARİHLİ OSMANLI-BELÇİKA GÜMRÜK SÖZLEŞMESİ.....	64
V.3.1. Tarifenin Metni.....	64
V.3.2. Tarifenin Esasları	66
V.3.3. Tarifenin Tahlili	67

V.4. GÜMRÜK TARİFELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	67
VI. TİCARİ İLİŞKİLER.....	97
VI.1. TİCARET HACMI.....	97
VI.2. TİCARİ MERKEZLER.....	102
VI.2.1. Beyrut.....	103
VI.2.2. İzmir.....	107
VI.2.3. Halep.....	107
VI.2.4. Midilli	111
VI.2.5. Trabzon	111
VII. SONUÇ	115
Kaynaklar Listesi.....	118

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo V.1 Belçika'ya İhraç Edilen Malların Tarifeleri.....	70
Tablo V.2 Belçika'dan İthal Edilen Malların Tarifeleri.....	83
Tablo VI.1 Belçika'nın Konsolosluk Açtığı Osmanlı Şehirleri	97
Tablo VI.2 1878-1899 Yılları Arası Belçika ile Yapılan İthalat ve İhracat Değerleri (Altın Lira).....	100
Tablo VI.3 1901 sonu itibarıyla Beyrut limanına gelen gemi sayısı.....	106
Tablo VI.4 Halep'e Yapılan İthalat	108
Tablo VI.5 Halep'ten Yapılan İhracat	109
Tablo VI.6 Buharlı gemilerle Belçika'dan yapılan ithalat	112
Tablo VI.7 Trabzon'a 1898, 1899, 1900 yıllarında ithal edilen malların ülkelere göre dağılımı	113

KISALTMALAR

A. AMD	Amedi Kalemi
A. DVN	Divan-ı Hümayun Kalemi
A. DVN. DVE	Düvel-i Ecnebiye
a.g.e.	Adı geçen eser
A.MKT	Sadaret-i Mektubi Kalemi
A.MKT.UM	Sadaret-i Umum Vilayet
B	Recep
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemaziyelahir
Ca	Cemaziyelevvel
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HH	Hatt-ı Hümayun
HR. H	Hariciye Nezareti Hukuk Kısmı
HR. HMŞ. İŞO	Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR. MKT	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR. MTV	Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı
L	Şevval
M	Muharrem
MV	Meclisi Vükela
N	Ramazan
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
R	Rebiülahir

RA	Rebiülevvel
S	Safer
Ş	Şaban
Y. A. HUS	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat
Y. A. RES	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat
Y. MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Z	Zilhicce
Za	Zilkade

I. GİRİŞ

Sanayi Devrimi önce İngiltere'yi daha sonra da Batı Avrupa'nın diğer ülkelerini düşük maliyetlerle ve büyük miktarlarda mamul mallar üretebilen ekonomilere dönüştürmüştü. 19. yüzyılın ikinci çeyreğine gelindiğinde, Avrupa'nın önde gelen ülkeleri bir yandan mamul mallarına yeni pazarlar bulmaya, öte yandan da kendilerine bol ve ucuz gıda maddeleri ve hammadde kaynakları bulmaya çalışıyorlardı. Sanayi Devrimi sonrasında Batı Avrupa ülkeleriyle bugün Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler arasındaki mamul mallar- tarımsal mallar ticaretinin daha önce görülmemiş boyutlarda ve hızla genişlemesi işte bu koşullarda başlamıştır. Yüzyılın daha sonraki dönemlerinde deniz taşımacılığında gerçekleşen teknolojik sıçrama, bu ticaretin büyümesini daha da hızlandırmıştır.

Böylece Sanayi Devrimi sonrasında dünya ticareti genişlerken, dünya ekonomisinin hiyerarşik yapısı güçlenmektedir. Bu hiyerarşinin üst basamaklarında kapitalist üretim tarzının egemen olduğu sanayileşmiş Avrupa toplumlarıyla Amerika Birleşik Devletleri vardır. Hiyerarşinin alt basamaklarında ise kapitalizm öncesi üretim tarzlarının egemen olduğu Üçüncü Dünya ya da çevre ülkeleri görülmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı dış ticaretinin bir diğer özelliği de sanayileşmiş Avrupa ülkeleri arasında sürekli bir rekabete sahne olmasıdır. 18. yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesinin Batı Avrupa ile ticareti Marsilya limanında üstlenen Fransız tüccarların denetimindeydi. Ancak, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarından sonra Fransa'nın iktisadî gücü gerilerken, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de İngiltere konumunu güçlendirmişti. 1820'lerden itibaren İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğuna ihracatı artmaya başladı. Sanayi Devrimi'nin önemli ürünleri pamuklu kumaş ve pamuk ipliği bu ihracatta önemli yer tutuyordu. Balta Limanı Antlaşmasıyla Osmanlı hükümetleri tarımsal mallara ihracat yasağı koyma hakkından vazgeçince, Osmanlı ihracatı da hızla artmaya başladı.

İngiltere'nin dünya pazarlarında rakipsiz olduğu bir dönemde imzalanan ticaret antlaşmalarının en fazla İngiltere'nin işine yaraması beklenirdi. Nitekim, 1870'lerin sonuna kadarki dönemde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle Anadolu'nun dış ticaret içindeki payı giderek arttı. Buna karşılık, Fransa 18. yüzyıldaki konumunu bir daha elde edemedi. 19. yüzyılın en önemli sanayi dalı olan pamuklu tekstilde Fransız mamulleri İngiliz ürünleriyle rekabet edemiyordu. İmparatorluğun Balkan vilayetlerinin dış ticareti ise daha çok Avusturya ve Rusya'ya yönelmekteydi.

1880'lerden itibaren Osmanlı dış ticaretine damgasını vuran bir gelişme Alman-İngiliz rekabeti ve Osmanlı dış ticaretinde Almanya'nın hızla artan payıdır. 1870'lerde İngiltere dünya pazarındaki gücünün doruğuna ulaşmıştı. 1880'lerden itibaren Alman sermayesi, demir-çelik, kimya sanayii ve diğer dallardaki üstünlüğü ile devletin ve büyük bankaların desteğini kullanarak, saldırgan bir dış ticaret politikası izlemeye ve İngiltere'yi dünya pazarlarında geriletmeye başladı.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde kendi kendine yeterliydi. Geleneksel teknolojiyi kullanan tarım ve tarım dışı üretim faaliyetlerinde, kapitalizm üretim ilişkileri egemenliklerini koruyordu. Merkezî devletin gücünün gerilemesine karşın, vergisel üretim tarzı henüz çözülmemişti. Taşradaki âyan iktisadî güçlerini üretimi yeniden örgütleyerek, üretim ilişkilerini dönüştürerek değil, devletin kurduğu artığa el koyma süreçlerini kullanarak, devlet adına vergi toplayarak sağlıyordu.

1820'lerden itibaren bu yapılar Batı Avrupa'dan yayılmaya başlayan kapitalizm ile karşı karşıya geldiler. Yüzyıl boyunca büyüyen Osmanlı-Avrupa ticareti, bir yandan dış pazarlara yönelik tarımsal meta üretimini yaygınlaştırırken, öte yandan da zanaatlara dayalı tarım dışı üretim faaliyetlerinin gerilemesine yol açtı. 1850'lerden itibaren İmparatorluğa giren yabancı sermaye ise devlet borçları ile dış ticareti geliştirmeye yönelik altyapı yatırımlarında yoğunlaştı. Tarım ve sanayi gibi doğrudan üretim alanlarına yatırılan yabancı sermaye sınırlı kaldı. Bu nedenle yabancı sermayenin Osmanlı toplumsal kuruluşunda var olan üretim tarzları üzerindeki etkisi doğrudan değil,

meta üretiminin ve özellikle dünya pazarlarına yönelik meta üretiminin yaygınlaştırılmasını sağlamak yoluyla olmuştur.

19. yüzyıla damgasını vuran bir diğer gelişme de bir yandan Avrupa'nın artan askerî ve iktisadî gücü, öte yandan da taşradaki âyan ile Balkanlar'da hız kazanan bağımsızlık hareketleri karşısında Osmanlı yöneticilerinin başlattıkları merkezîyetçi girişimler ve reform hareketleridir. Bu çabalar sonucunda âyanın gücü geriletildi. Ancak reform hareketleri, Avrupalı devletlerin desteği ve baskılarıyla birlikte ilerliyordu. Reform girişimlerine sağladıkları destek karşılığında bu devletler ekonominin dışa açılması doğrultusunda taleplerde bulundular. Böylece reformlar ile ekonominin dış ticaret ve yabancı sermayeye açılması da el ele yürüdü.

1820'lerin başında İngiltere Sanayi Devrimini tamamlamış ve kapitalist dünya sisteminin hegemonyası için giriştiği savaşlar dizisinde Fransa'yı yenerek rakipsiz duruma gelmişti. Dünya pazarlarında İngiltere sanayii ile rekabet edebilecek ülke yoktu. Ancak, Sanayi Devrimini henüz tamamlamamış diğer Avrupa ülkeleri, himayeci önlemlerle İngiltere'nin kendi pazarlarına girmesini engelliyorlardı. Bu durumda İngiltere ticaret ve sanayi sermayesi için tek alışı, çevre ülkelerinin pazarlarını ve hammaddelerini ticarete açmaktan geçiyordu. Gerçekten de İngiltere 1820'lerden 1840'lara kadarki dönemde Latin Amerika'dan Çin'e kadar pek çok bölgede ya silah zoru ile ya da işbirlikçi sınıflarla anlaşarak 1838 Antlaşması benzeri pek çok Ticaret Antlaşması imzaladı. Bu koşullarda siyasî, askerî ve malî açıdan güçsüz Osmanlı Devleti'nin ve bürokrasisinin İngiltere ve sonraları diğer Avrupa devletlerinin baskılarına karşı uzun süre direnmesi beklenemezdi. Aslında Osmanlı Devleti, 1828-29 Rus Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Rusya ile daha sonraları 1838 Antlaşması için örnek kabul edilecek bir Serbest Ticaret Antlaşması imzalamıştı. İngiliz gözlemciler de Osmanlı Devleti ile imzalanacak bir Ticaret Antlaşmasının Türkiye'de zanaatların yıkılması anlamına geldiğinin bilincindeydiler. Bu nedenle İngiliz diplomasisi Osmanlı bürokrasisinin zayıf bir anını kollamaktaydı. Bilinmeyen, antlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı değil, ne zaman imzalanacağı idi. Zamanlamayı ise siyasî konjonktür belirleyecekti.

Beklenen fırsat, Mehmet Ali Paşa isyanı ile ortaya çıktı. Mehmet Ali, Mısır'da dış ticareti devlet tekeline almış, elde ettiği gelirleri sanayileşmeye ve askerî harcamalara yöneltmişti. Dış ticarete devlet tekelleri İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarına darbe vururken, Mehmet Ali'nin askerî gücü Osmanlı saltanatını tehdit eder duruma gelmişti. Osmanlı Devleti'nin sadece Mısır'ı değil, Suriye ve diğer bazı vilayetleri kaybetmesi söz konusuydu. Bir yandan Mehmet Ali tehlikesi, öte yandan Rusya'nın artan nüfuzu karşısında Osmanlı bürokrasisi, kurtuluşu İngiltere'ye sığınmakta, Osmanlı ekonomisini İngiltere'ye açmakta ve karşılığında İngiltere'nin siyasî ve askerî desteğini aramakta buldu. Umulan, İngiltere'ye sunulan iktisadî ödünler karşılığında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumasıydı. Kısacası, İngiltere açısından antlaşma iktisadî yararlar sağlarken, Osmanlı bürokrasisi siyasî nedenlerle antlaşmayı imzalamaktaydı. Öte yandan , 1838 Antlaşması dış ticarete tekelleri ortadan kaldırarak Mehmet Ali'nin sanayileşme ve askerî harcamalarının dayandığı gelir kaynaklarını ortadan kaldırıyor, Mısır'daki sanayileşme sürecine son veriyordu.

1838 Ticaret Antlaşmasının temel hükümleri şöyledir:

İhraç mallarına, iskele olan mahallelere girişlerinde % 9, gemiye yüklenişte % 3 olmak üzere toplam % 12; ithal mallara ise karaya çıkarıldığı zaman % 3, satışlarda % 2 olmak üzere toplam % 5 kesim konur. Transit mallardan % 3 resim alınır.

Ticaret sözleşmelerinde yedi yılda bir sözleşmeleri yenileme önerilerinde bulunabilecekleri belirtilse de mevzuat 1860 yılına değin yürürlükte kalır. 1860-61 yılında imzalanan yeni ticaret sözleşmesi ile ithalat rûsûmu % 8 ihracat rûsûmu her yıl % 1 düşürülerek yedi yıl sonra % 1'de sabit olmak üzere % 8, transit resmi ise önce % 2 sekiz yıl sonra % 1 olarak saptanır.¹

Osmanlı hammaddelerinin Avrupa sermayesine açılması açısından 1838 Antlaşmasının en önemli yanı, dış ticaretteki Yed-i Vahid ile merkezî devletin ihracata özel sınırlamalar ve ek gümrük vergileri koyma gücünün ortadan

¹ Sina Akşin, Türkiye Tarihi – Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yay., s.229.

kaldırılmasıdır. Yed-i Vahid düzeninin kaldırılması, Mehmet Ali'nin malî dayanaklarını elinden almaktaydı.

Sonuç olarak, Balta Limanı Ticaret Antlaşması 18. yüzyılın sonlarından itibaren dünya ölçeğinde değişmeye başlayan iktisadî, siyasal ve askerî dengeleri ve Osmanlı Devleti ile Belçika arasındaki eşitsiz ilişkileri yansıtmaktadır. Antlaşmanın kendi başına Osmanlı sanayisini yıktığını ileri sürmek yanıltıcı olur. Kaldı ki, gerileyen ya da yıkılan yapıların geleneksel zanaatlara dayandığını, kapitalizme geçiş sürecinde olmadıklarını da biliyoruz.

Ancak, uzun vadeli olarak bakıldığında bu antlaşmanın Osmanlı hükümetlerinin bağımsız dış ticaret politikası izleyebilme seçeneğini ortadan kaldırdığını da görüyoruz. 1830'larda değil ama 19. yüzyılın sonlarına doğru, Anadolu'da ve İmparatorluğun diğer yörelerinde ücretli işçi çalıştırarak mamul mallar üretecek kapitalist fabrika kurma girişimleri başladığında, gümrükleri yeterince yükseltmek mümkün olmayacak ve biraz da bu nedenle, sanayileşme girişimleri açık ekonomi koşullarında çok yavaş ve çok cılız olarak ilerleyecektir.

Çoğunluğu İstanbul ve çevresinde kurulan bu kapitalist işletmeler içinde en önemlileri Yedikule'den Küçük Çekmece'ye kadar uzanan alanda kurulan yünlü, pamuklu dokuma fabrikaları, feshane, tophane ve tersanelerle demir dökümhaneleriydi. Hereke'deki ipekli dokuma fabrikasıyla İzmir'deki kağıt fabrikası da aynı girişimin bir paçasıydı. Bu fabrikalarda çalışmak ve üretimi yönetmek üzere Avrupa'dan yüksek ücretlerle mühendisler, teknisyenler ve hatta işçiler getirildi.

Bu çerçevede kurulan Feshane'deki fabrikanın idaresi 1844'te Belçikalı uzmanlara verildi. Bu uzmanların tavsiyeleri üzerine Belçika'dan getirilen makinelerle feshane teçhiz edildi.²

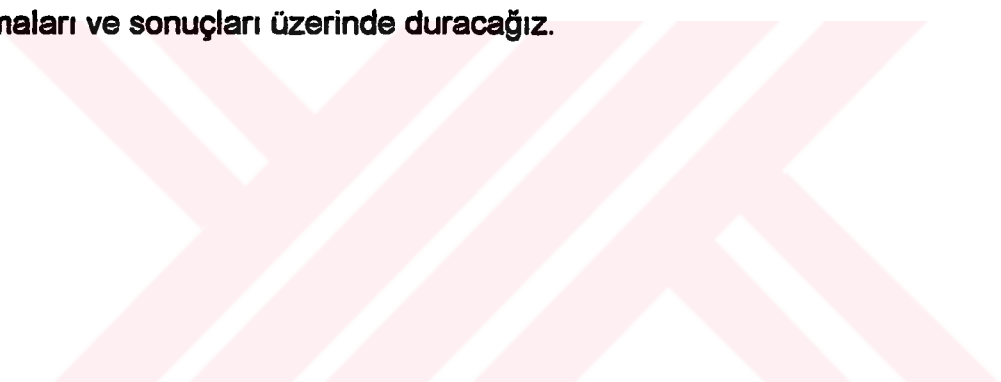
Ancak, ürettikleri mallar devlet tarafından satın alındığı ve böylece ithal mallarının rekabetinden korundukları halde bu fabrikaların büyük bir bölümü işletilemedi, kısa bir süre sonra üretimi durdurmak zorunda kaldı. 1850'lere gelindiğinde, Avrupalı bir gözlemcinin deyiimiyle, Türkiye'de Avrupa

² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, s. 242.

makineleriyle, Avrupa hammaddeleriyle ve usta Avrupa ellerle kumaş üreten bu sanayiden geriye fazla bir şey kalmamıştı.

Ekonominin dışa açılması ve Osmanlı maliyesinin Avrupa sermayesinin denetimi altına girmesi sürecindeki en önemli dönüm noktaları, 1838 yılında imzalanan dış ticaret antlaşması, 1854 yılında başlatılan dış borçlanma süreci ve 1850'lerden itibaren demiryolları yapımı konusunda yabancı sermayeye verilen imtiyazlardır.

Bu çalışmamızda Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'nin yıkılışındaki etkileri üzerinde durmayacağız. Merceği biraz daha yaklaştırıp İngiltere'nin öncülüğünde Avrupa devletleriyle seri olarak imzalanan dış ticaret antlaşmalarından Belçika ile yapılan antlaşmanın boyutları, yansımaları ve sonuçları üzerinde duracağız.

II. XIX. YÜZYIL DÜNYA EKONOMİSİ

II.1. Dünya Ekonomisine Genel Bakış

Napolyon Savaşları ertesinde İngiltere'nin dünya ekonomisi içindeki konumu birkaç yönden zayıflamaya yüz tutmuştu. 1830 ve 1840'lı yıllarda İngiltere hem ekonomik ve hem de toplumsal açıdan bunalımın üst noktasına yaklaştı. İşçi sınıfı huzursuzdu. Hem işsizlik artıyor, hem de yeterli yiyecek bulmak zorlaşıyordu. Yeni gelişen sanayi dallarına hakim sınıflar ise yürürlükte olan siyasî ve malî önlemlerin ekonominin potansiyel gelişmesini yavaşlattığını iddia ediyorlardı ve bu çerçevede korumacılığı kaldıran bir dizi kanun çıkarıldı.

Korumacılığın kaldırılması, salt İngiltere için değil bütün dünya ekonomisi için yeni bir düzenleme getiriyordu. İngiltere ancak böyle bir gelişme çerçevesinde dünya ekonomisindeki üstün konumunu sürdürme şansını elde etti.³

Sanayi Devrimi, önce İngiltere'yi daha sonra da Batı Avrupa'nın diğer ülkelerini düşük maliyetlerle ve büyük miktarlarda mamul mallar üretebilen ekonomilere dönüştürmüştü. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde, Avrupa'nın önde gelen ülkeleri bir yandan mamul mallarına pazarlar bulmaya, öte yandan da kendilerine bol ve ucuz gıda maddeleri ve hammadde kaynakları bulmaya çalışıyorlardı. Sanayi Devrimi sonrasında Batı Avrupa ülkeleriyle bugün üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkeler arasındaki mamul mallar-tarımsal mallar ticaretinin daha önce görülmemiş boyutlarda ve hızla genişlemesi işte bu koşullarda başlamıştır. Yüzyılın daha sonraki dönemlerinde deniz taşımacılığında gerçekleşen teknolojik sıçrama, bu ticaretin büyümesini daha da hızlandırmıştır.⁴

1840 ve 1870'li yıllar arasında artan sayıda yeni bölge değişmekte olan dünya sistemine ekonomik ve siyasal bağlarla bağlandı; daha önceden bu sisteme katılmış olan bölgelerin dünya ekonomisi ile olan ilişkileri güçlendi ve

³ Reşat Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, s.39.

⁴ Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 186.

İngiltere dünya sisteminin merkezindeki ayrıcalıklı yerini korudu. Bu gelişmeyi destekleyen dört önemli gelişme vardı:

1. Korumacılığın dünyanın bir çok bölgesinde etkisini yitirmesi,
2. Daha önceki dönemlerde ortaya çıkan parasal darlıkların yeni keşfedilen altın kaynakları sayesinde ortadan kalkması,
3. Uzak bölgeleri birbirine bağlayan yeni ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi,
4. Devletlerarası ilişkilerde çıkar beklentisiyle barışçıl bir havanın egemen olması. Bu unsurlar birbirinden bağımsız olarak dünya ekonomisinin on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki koşullarından kaynaklandı. Bundan dolayı, bu unsurlarla ekonomik gelişme arasında basit bir neden sonuç ilişkisi kurmak yanlış olur. Önemli olan şuydu ki, bu unsurlar birlikte gelişerek, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu dar boğaza çare oldular; kapitalist ilişkilerin daha fazla derinleşmesine ve yayılmasına olanak sağladılar ve İngiltere ile Batı Avrupa'nın bu sistemin merkezindeki yerlerini sağlamlaştırdılar.⁵

Merkantalist engellerin kaldırılması, yeni altın yataklarının keşfi, iletişim ve ulaşım ağının genişlemesi, yaygın bir savaş çıkmaması, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında mal, insan ve sermaye akışının gelişmesi ve dünya ekonomisinin derinleşip büyümesi için elverişli bir ortamın ortaya çıkmasında etkili oldu.

Bu yüzyılda yaşanan gelişmeleri dört alt döneme ayırabiliriz:

1) Napolyon Savaşlarının sona ermesinden yüzyılın ortasına dek süren dönemin özelliği İngiltere'nin yükselişidir. Bu dönemde diğer Batı Avrupa devletleri kendi sanayileşme süreçleriyle meşguldüler ve İngiltere'ye meydan okuyacak durumda değillerdi. Öte yandan, bu sanayileşme sırasında Avrupa'da korumacılık eğilimlerinin ağır basması nedeniyle, İngiltere'nin pazar ve hammadde arayışının ağırlık noktası çevre ülkelerine kaymıştır. Böylece merkez-çevre ticareti İngiltere'nin denetimi altında hızla genişledi. Ancak çevreye sermaye ihracı 1850'lere kadar önemsiz kaldı.

⁵ Kasaba, a.g.e., s.39-40.

2) 1850'den 1873 malî buhranına kadar süren genişleme dönemi, yalnızca İngiltere'de değil kıta Avrupa'sında da sanayi üretiminin hızlı arttığı bir dönem oldu. Bu gelişmeye koşut olarak, merkez-çevre ticaretinin genişlediği ve çevreye sermaye ihracının başladığı görülmektedir.

3) 1873-1896 Büyük Buhran sırasında merkez ülkelerindeki üretim düzeylerinde mutlak bir gerileme değil, hem yüzyıl ortasındaki, hem de daha sonraki genişleme dönemlerine oranla daha yavaş bir büyüme görülmektedir.

4) 1896'dan Dünya Savaşına kadar süren genişleme döneminde 1880'den sonra ortaya çıkan bazı eğilimler giderek güçlendi. Sanayileşmiş merkez ülkelerinde üretimin daha hızlı büyümesine koşut olarak, merkez-çevre ticaretinin büyüme hızı arttı. 1914'e kadar, çevreye sermaye ihracı görece olarak yüksek düzeylerde seyretti; emperyalist devletler arasındaki mücadele de keskinleşti. İngiltere ile Almanya arasındaki ticarî rekabet giderek önem kazandı. Bu iki devlet arasındaki rekabet, merkezden çevreye sermaye ihracını da etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı, bu yoğun rekabet koşullarının doruğuna varışını temsil etmektedir.⁶

II.1.1. Osmanlı Devleti'nin Konumu

18. yüzyıl boyunca Anadolu'nun dış ticareti daha sınırlı kalırken, İmparatorluğun Balkan vilayetlerinin Batı Avrupa ile ticareti sürekli olarak gelişmişti. Bu gelişme Balkanlardaki gayrimüslim tüccarları güçlendirmiş ve Fransız Devrimi'nden kaynaklanan düşünce akımlarının da katkısıyla bu kesim Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayı amaçlayan ulusçuluk hareketlerinin önderliğini yapmaya başlamıştı. Bu hareketler Avrupa ülkelerinin de desteğini sağlayınca, 19. yüzyılın başlarında Sırbistan ve Yunanistan bağımsızlıklarını kazandılar.

19. yüzyılın hemen başlarında, Yeniçerilerin yerine Nizam-ı Cedid ya da Yeni Düzen askerlerini yetiştirmek isteyen reformcu Sultan III. Selim'in öldürülmesinden sonra, tahta geçen II. Mahmud, işte bu sorunlarla karşı

⁶ Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, s.12.

karşıyaydı. II. Mahmud ve çevresindeki yöneticiler dış ve iç kaynaklı bu gelişmelerin İmparatorluğun dağılmasına yol açabileceğini düşünüyorlardı. İmparatorluğun toprak bütünlüğünün korunması, merkezî devletin hem Avrupalı ülkeler karşısında hem de İmparatorluk içindeki yerel unsurlar karşısında gücünü artırabilmesine bağlıydı. Bunun için merkezî devletin güçlü bir ordu kurması, vergi gelirlerini artırması, İstanbul'daki ve taşradaki yönetimin etkinlik kazanması gerekiyordu. Aynı yıllarda Mısır'da Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele veren bir valinin girişimleri, Osmanlı yöneticileri için önemli bir örnek oluşturmaktaydı.

Mısır'da Napolyon'un ve Fransız ordularının püskürtülmesinden sonra valiliği ele geçiren Kavalalı Mehmet Ali Paşa, İstanbul'a karşı bağımsızlığını ilan ettikten sonra, güçlü bir ulusal devlet kurma yolunda politikalar izlemeye başlamıştı. Vergi toplamadaki etkinliği ve merkantilist olarak nitelendirilebilecek dış ticaret politikaları sayesinde maliyeyi güçlendirmiş, sağladığı malî güç sayesinde de sanayide devletçi girişimleri başlatmış, güçlü bir ordu ve donanma kurmuştu. Mehmet Ali Paşa, Avrupa ülkelerinin ve özellikle ticarî çıkarları zedelenen İngiltere'nin baskılarına karşı direnebildiği gibi, 1830'lu yıllarda Osmanlı ordularını Nizip ve Kütahya'da iki kez ağır yenilgiye uğratabacaktı.⁷

Dünya ekonomisine katılma sürecinin sonunda Osmanlı Devleti'nin bu sistem içindeki konumu çevre ile merkez arasında bir yerde görünüyordu. Ekonomik açıdan Napolyon Savaşları sırasında Avrupa ile İngiltere arasındaki ticaretin büyük bir kısmı Osmanlı aracılığı ile devam edebiliyordu. Siyasî açıdan ise, Rusya'nın giderek artan saldırganlığı karşısında Osmanlı toprakları Avrupa ile Asya'yı bağlayan en önemli yol haline gelmişti. Napolyon savaşları sona erdiğinde imparatorluğun zayıflaması hem içteki âyan ve benzeri grupların ve hem de yabancı devletlerin verdiği destekle yavaşlamıştı.⁸

Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı yöneticileri dışta ve içte iki önemli gelişmeyle karşı karşıya geldiler. Sanayi Devrimi'nin yol açtığı teknik ilerlemelerin sonucunda Batı Avrupa iktisadî ve askerî alanlarda büyük bir sıçrama yapmıştı. Batı'nın iktisadî yayılmasının ne gibi gelişmelere yol

⁷ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s.193.

⁸ Kasaba, a.g.e., s.37.

açabileceği henüz kestirilemiyordu, ama Napolyon'un Mısır seferi, Batı'nın askerî alandaki ilerlemelerinin ne anlama gelebileceğini göstermişti.⁹

1820'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile olan ticareti hızla genişledi. Osmanlı ekonomisinin sanayileşmiş Avrupa ülkeleriyle olan bağları giderek güçlendi. Osmanlı Devleti, tarımsal mallar üretiminde ve ihracatında uzmanlaşan, buna karşılık mamul mallar ithal eden bir ülke durumuna geldi.¹⁰

İngiltere Sanayi Devrimini tamamlayarak ve Napolyon Savaşları sonucunda Fransa'yı yenerek dünya pazarlarında rakipsiz duruma gelmişti. Ancak, aynı yıllarda, Sanayi Devrimini yaşamakta olan diğer Avrupa ülkeleri korumacı önlemlerle İngiliz mamullerinin kendi pazarlarına girmesini engelliyorlardı. Bu durumda İngiliz ticaret ve sanayi sermayesi Avrupa dışındaki ülkelere yöneldi. 1820'lerden 1840'lara kadarki dönemde İngiltere, Lâtin Amerika'dan Çin'e kadar pek çok ülkede mümkünse yerel iktidarlarla anlaşarak gerektiğinde ise silah gücü kullanmaktan çekinmeyerek pek çok serbest ticaret antlaşması imzalamıştır.

Siyasal, askerî ve malî bakımlardan güçsüz durumda olan Osmanlı Devleti'nin ve merkezî bürokrasinin İngiltere'nin serbest ticaret yönündeki baskılarına karşı direnmesi güçtü. İngiliz diplomasisi, imzalanacak bir serbest ticaret antlaşmasının Osmanlı zanaatlarının gerilemesi anlamına geleceğini biliyor, bu nedenle de merkezî bürokrasinin zayıf bir anını bekliyordu. İngiliz temsilcilerinin beklediği fırsat Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla ortaya çıktı.¹¹

Osmanlı Devleti'nin 1870 yılındaki durumuna bakarsak, dünya ekonomik ve siyasal ilişkiler sistemindeki konumunun ne kadar gerilediğini görmemiz hiç de zor olmaz. Aradaki yıllarda ortaya çıkan değişiklikler o kadar kapsamlıydı ki, 1879'da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby kendinden emin bir şekilde, "Osmanlı İmparatorluğu'nu o kadar yakından denetliyoruz ki, bu devletin, toprakları üzerindeki egemenliği pratik olarak sıfıra inmiştir." diyebiliyordu.

⁹ Pamuk, 100 Soruda Türkiye İktisadî Tarihi, s.192.

¹⁰ Pamuk, a.g.e., s.199.

¹¹ Pamuk, a.g.e., s.200.

Napolyon Savaşlarının sona erdiği 1815'ten başlayıp 1876'daki Victoria dönemi genişlemesinin sonuna kadar devam eden süre içinde Kapitalist dünya ekonomisinin merkez bölgeleriyle Osmanlı Devleti arasında hem siyasî hem de iktisadî alanları kapsayan bir dizi güç ilişkisi kuruldu. İşte bu dönemde ve bu ilişkilerin sonucunda Osmanlı Devleti bir uç bölge haline geldi.¹²

II.1.2. Belçika Devletinin Konumu

Yüzyılın ikinci çeyreğinde, 1830 Aralığında Belçikalıların Hollandalılara karşı ayaklanması akabinde Belçika bağımsızlığını kazandı. Hollanda'nın başında bulunan I. William ayaklanmayı bastırmak için çok gayret sarf ettiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine geçici bir hükümet kuruldu ve bu hükümet Belçika'nın bağımsızlığını ilan etti. 1830 Aralığında toplanan Londra Konferansı da yeni Belçika Devletini tanıdı.¹³

Esasen Belçika toprakları 15. yüzyıldan beri Avusturya, İspanya, Fransa ve Hollanda arasında el değiştirmiştir. 1830'da bağımsızlığına kavuşan ülke son olarak 1940 Mayısında, 2. Dünya Savaşı esnasında Almanların işgaline uğramıştır. Belçika Kralı III. Leopold, Almanlara boyun eğerek ülkesinden ayrılmış ve ancak 1950'de ülkesine geri dönebilmiştir.

Avrupa'nın ortasında yer alan ve meşrutî monarşiyle yönetilen Belçika Krallığı, yüzyılın başlarında bağımsızlığını elde etmiş olmasına rağmen Sanayi Devrimine ayak uydurmakta gecikmedi. Sanayi Devrimi, İngiltere'den Kıta Avrupa'sına sıçrarken buna ayak uyduran birkaç devletten biri de Belçika idi. Yerli sanayilerini İngiliz mallarının rekabetine karşı koruyup, diğer taraftan da makine kullanan fabrika düzenine geçmeyi başaran Fransa, Almanya gibi devletler arasındaki yerini aldı.¹⁴ Dolayısıyla kısa bir süre sonra Belçika Devleti, diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi İngiltere'nin öncülüğünde ucuz tarımsal mallar ve mamul malları için pazar arayışı içine girmiş ve dikkatini dünyanın geri kalan bölgelerine çevirmiştir.

¹² Kasaba, a.g.e., s.37-38.

¹³ İslam Ansiklopedisi, C.V, s.395.

¹⁴ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s.186.

Sanayi Devrimi sonrasında dünya ticareti genişlerken, dünya ekonomisinin hiyerarşik yapısı güçlenmektedir. Bu hiyerarşinin üst basamaklarında kapitalist üretim tarzının egemen olduğu sanayileşmiş Avrupa toplumlarıyla Amerika Birleşik Devletleri vardır. Belçika bu grup içerisindedir. Hiyerarşinin alt basamaklarında ise kapitalizm öncesi üretim tarzlarının egemen olduğu üçüncü dünya ya da çevre ülkeleri görülmektedir ki, Osmanlı Devleti de bu gruba dahildir.¹⁵

Tarihî, coğrafi ve siyasal koşullara bağlı olarak Batı Avrupa'nın bir bölümü, özellikle Fransa'nın kuzeyi, Belçika ve Almanya'nın kuzey batısı ile İngiltere ekonomik önceliklerini ayarlayabilecek durumdaydılar. Bu bölgeler, kaynaklarını zamanın en kârlı üretim dalları olan yeni kömür yataklarının işletilmesi, demir işleme ve pamuklu dokuma ve daha sonraki yıllarda elektrik ve kimya üretimine kaydırmayı başardılar.¹⁶

Sonuç olarak yıllarca başka ülkelerin egemenliği altında yaşamış ve yüzyılın ikinci çeyreğinde bağımsızlığını kazanmış Belçika ile, yüzyıla girerken dünyanın hâlâ en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti arasındaki ekonomik ilişkileri mercek altına alacağız. Ne var ki, bu devletlerden biri çıkışta iken diğeri büyük bir düşüştür. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu ülkeleri merkez; bu ülkelerin ürettiklerini pazarladıkları ve ucuz hammadde buldukları ülkeleri çevre diye tanımlarsak, yüzyılın ortalarına doğru Belçika merkez, Osmanlı Devleti ise çevre konumundadır. Avrupa'nın ortasında, Sanayi Devriminin doğduğu yere çok yakın olan bu yeni ülke, kapitalist üretim tarzına hızla adapte olup merkeze oturmuş; asırlarca dünyaya hükmetmiş ve 19. yüzyıla girerken hâlâ dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti Sanayi Devrimine ayak uyduramayarak merkeze yerleşen devletlerin mallarını sattıkları ve ucuz hammadde buldukları koca bir pazar olmuştur.

İngiltere'de başlamış olan sanayi devrimi, devamlı bir surette Osmanlı sanayisini çöküntüye sürükledi. XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Avusturya modern bir sanayi kurmaya muvaffak oldukları

¹⁵ Pamuk, a.g.e., s.187.

¹⁶ Kasaba, a.g.e., s.43.

halde Osmanlı Devleti, eski sanayi sisteminden tamamıyla kendisini kurtaramadı. Neticede Avrupa'nın bilgiye, büyük sermayeye "Kapital" ve makineye dayanan endüstrisine karşı geleneğe, ferdî sermayeye ve tezgâha dayanan sanayisi ile rekabet edememek durumuna düştü ve bu yüzden de silinmeye mahkum bir hâle geldi.¹⁷

¹⁷ Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, s.237.

III. OSMANLI DIŞ TİCARETİ VE 1838 BALTA LİMANI ANTLAŞMASI

III.1. Genel Olarak Osmanlı Dış Ticareti

XIX. yūzyıl Osmanlı Devleti için her alanda ve geniő lūde Avrupa sistemi ile būtūnleőme asrı olarak tanımlanabilir. Bu yūzyılda Osmanlı dıő ticareti būyūk devletlerin sūrekli rekabet arenası hālindedir. XVIII. yūzyılda Doėu Akdeniz bölgesinde ticarete Fransa hākimken bir yūzyıl sonra yerini İngiltere almıőtır. Zira Fransız ihtilali ve Napolyon savaőlarından sonra Fransa'nın bölgedeki ticareti önemli lūde azalmıőtır. 1820'den sonra İngiltere, Osmanlı dıő ticaretinde söz sahibidir. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaőması, İngiltere'nin ticarī statūsūnū gūlendirir. Aslında İngiltere 1838'den önce Osmanlı pazarını geniőletmiőtir. Buna karőın Osmanlı mallarının İngiltere'ye açılması 1840'tan sonra artıő göstermiőtir.¹

Osmanlı Devleti 1838 Antlaőması ile birlikte gūmrūk oranlarını yūkseltme vb. baėımsız ekonomik politikalar uygulama imkanını yitirmiőtir.² Bu antlaőma ile devlet, dıő ticaret üzerindeki mūdahale hakkında vazgeçmiő oluyordu. Osmanlı ekonomisi ancak I. Dūnya Savaőı'ndan sonra baėımsız bir ekonomi politikası uygulamaya baőlamıőtır.³ 1880'den sonra ise Osmanlı dıő ticaretinde Almanya yūkseliőe geçmiőtir. Bunun en temel sebebi İngiltere'nin Kıbrıs (1878) ve Mısır'ı (1882) iőgaliyle Osmanlı-İngiliz iliőkilerinin siyasī bakımdan zayıflamasıdır. Fakat İngiltere pamuklu dokuma üretimindeki stūnlūėūnden dolayı I. Dūnya Savaőı'na kadar dūnya ve Osmanlı dıő ticaretinde en būyūk paya sahip olmuőtur.⁴

Aynı zamanda bu asır Osmanlı ekonomisinin Avrupa'ya daha fazla baėımlı olduėu bir sūrecin baőlangıcıdır. Toprak kaybı ile baőlayan dönemde askerī reformları gerçekleőtirmek için gösterilen olaėanūstū çabalar, askerī

¹ Pamuk, 19.Yūzyılda Osmanlı Dıő Ticareti, I, Ankara, 1995, s.30.

² Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", TCTA, III, İstanbul, 1985, s.653.

³ A.g.e., s. 655.

⁴ A.g.e., s. 660.

harcamaların kabarıklığı nedeniyle ekonomik dengeyi bozmuştur. İlk defa Kırım Savaşı sırasında (1854) dış borç alınmıştır. Dış borçlar Bâbîâlî'nin Avrupalı devletler nezdinde hareket serbestliğini azaltarak pazarlık gücünü zayıflatmıştır. Pamuk'a göre bütün bu gelişmelere rağmen XIX. yüzyıl Osmanlı ekonomisi için tek çizgi halinde durağan bir yapıdan değil dalgalanmalı bir seyirden söz edilebilir.⁵

Batılı devletlerle imzalanan ticaret sözleşmeleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasî ve ekonomik sistemi ile entegrasyon sürecinin en önemli göstergesidir. Ancak imzalanan sözleşmeler Osmanlı tüccarının yabancı tüccarla rekabet edemez duruma gelmesine neden olmuş ve sosyal karışıklıklara zemin hazırlamıştır.⁶ Zira Osmanlı ekonomisi geleneksel üretim tarzına sahipti. Köylü kendi ihtiyacı ölçüsünde üretiyordu. XVIII. yüzyılda İngiltere'nin gerçekleştirdiği sanayi inkılâbını yapamayan Osmanlı Devleti dolayısıyla seri ve kitlesel üretime geçememiştir.

Osmanlı ekonomisinin dışa açılması ham madde fazlasının dışarıya ihracıyla başlamıştı.⁷ Mal arzının artması için ithalat teşvik edilirken ham madde sıkıntısı baş göstereceği endişesiyle ihracat belli düzeyde tutuluyordu. 1878-1913 arası dönemde hiçbir malın yüzde 12'den fazla ihracatı söz konusu değildir.⁸ Osmanlı ithalatı mamul mallardan oluşurken dışarıya gıda ve hammadde ihraç ediliyordu. Bu yüzyılda mamul madde olarak sadece dokuma kilim ve halı ihraç edilmekteydi. Aslında XIX. yüzyıl dış ticaretinde Avrupa ekonomik sistemi ile bütünleşme sürecine girilmekle birlikte bu durum Osmanlı mallarının dışa açılmasını değil, pazar olma konumunu pekiştirmiştir.⁹

XIX. yüzyıl aynı zamanda yabancı sermayenin Osmanlı topraklarına girdiği bir dönemdir. 1830'dan I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Osmanlı dış ticareti büyüme eğilimi gösterir. Batılı devletlerle –özellikle İngiltere- yapılan

⁵ Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913, İstanbul, 1994, s.11-12.

⁶ Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", TCTA, III, İstanbul, 1985, s.643.

⁷ Keyder, a.g.e., s.644.

⁸ Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", TCTA, III, s.657.

⁹ Keyder, a.g.e., s.647.

ticarî antlaşmalar 1840'tan sonra dış ticaretin büyüme eğiliminin artmasına neden olur. Osmanlı ekonomisi hammadde üreten ve işlenmiş mallar ithal eden bir duruma gelir.¹⁰ 1820'den itibaren İngiltere'nin özellikle işlenmiş pamuklu mallarla Osmanlı ticaretini ele geçirmesi, ucuz ithal mallara olan talebi artırır. Yerli üretim, yerini ithal ürünlere bırakmak zorunda kalır.¹¹ Bu yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan dış ticareti önemli ölçüde büyümüştür. Bu durum tarımsal üretimi yaygınlaştırırken Batı sanayiinin mamul malları ile rekabet edemeyen yerli zanaatları olumsuz etkilemiştir.¹² Yabancı tüccarın Osmanlı toprakları içindeki alışverişlerinden Devlet-i Aliyye tüccarının ödediği oranda vergi alınması, yerli tüccarın rekabet şartlarını zorlaştırmıştır.¹³

Aslında Osmanlı Devleti sanayileşme ile birlikte, fabrikasyon üretimin zanaatları olumsuz etkileyeceği yönünde çekincelere sahipti. Elimizdeki bir arşiv belgesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin sanayileşmeye ve genel anlamda ekonomiye bakışı noktasında önemli ipuçları vermektedir. 1267/1851 senesinde hayriye tüccarı şehbenderi Hacı Bekir Ağa ve ortağı Abdullah Efendi, Şam'da kirpas (kumaş) üretmek için kirpas ve iplik fabrikası kurmak ister. Ancak Osmanlı Devleti'nin fabrika imalatının bölgedeki mahalli tezgahların üretimini olumsuz etkileyerek mahalli ekonomiye durgunluk getirip getirmeyeceği yönünde endişeleri vardır. Bu konu ayrıntılarıyla görüşülür ve zaten yabancı malların Şam bölgesine geldiği dolayısıyla da fabrika imalatının el tezgahlarına sekte vurmayaacağı yönünde görüş birliğine varılır. Fabrika ürünlerinin Şam emtiası sayılması ve yabancı [ortak] bulunmaması şartlarıyla ruhsat verilmesine karar verilir. Bu belgede de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti el tezgahlarındaki üretimin sanayi karşısında zarar görmemesi için kendince tedbir almaktaydı.¹⁴

Ancak sanayi inkılâbını gerçekleştiremeyen Osmanlı dış ticaretinde 1880'lere kadar İngiltere söz sahibidir. Aynı zamanda XIX. yüzyıl İngiliz

¹⁰ Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", TCTA, III, s.653.

¹¹ Keyder, a.g.e., s.644.

¹² Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, s. 16.

¹³ BOA, A.MKT.UM 172/14, 24 S 1271.

¹⁴ BOA, A.MKT.UM 64/76, 25.8.1267.

hegemonyası asrıdır. Kırım Savaşı Osmanlı-Avrupa ticaretinde büyüme hızını yavaşlatır. Ayrıca 1856'da Eflak ve Boğdan'ın kaybedilmesi ile birlikte Osmanlı ekonomisi olumsuz etkilenir ise de esas durgunluk 1873 dünya ekonomik krizi sonrasında yaşanmıştır.¹⁵ Aslında Osmanlı ekonomisi 1860'ın başında bir büyüme eğilimi göstermiştir. Zira Amerikan iç savaşı sırasında Birleşik Devletlerden İngiltere'ye pamuk ihracının durdurulması, Mısır ve Anadolu pamuğuna olan talebi arttırmıştır. Özellikle Çukurova ve Ege pamuğu, İzmir limanında en önemli ihraç malı olur. Bu olay belirli bir süre Osmanlı ihracat hacminin büyümesine neden olmuştur. Ancak Amerikan iç savaşının sona ermesi ile birlikte Anadolu'dan pamuk ihracatı düşüşe geçmiştir.¹⁶

1873-1878 arası Osmanlı siyasî ve ekonomik hayatında buhranlar dönemidir. Dünya borsalarında çıkan ekonomik kriz Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne sermaye ihracını sekteye uğratmış ve borç alma imkanını ortadan kaldırmıştır. 1877'de Bosna Hersek ve Karadağ gibi önemli toprakların kaybı öncesinde, 1873-74 yılında yaşanan kıtlık vb. hadiseler ve dünya ekonomik krizi Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir.¹⁷ 1880'den sonra denizaşırı ticareti gerileyen İngiltere düşüşe geçer. Almanya demir-çelik, kimya sanayii gibi önemli sektörlerle yükselerek, İngiltere'nin yerini almaya başlar. Alman ve Fransız sermayesi demiryolu yapımı ile Osmanlı topraklarında yatırım faaliyetine girişmiştir. Yabancı sermayenin girişi ve demiryolu yapılmasıyla iç bölgelerdeki ürünler, limanlara taşınarak ihracat artmış ve Osmanlı dış ticareti büyüme trendi göstermiştir.¹⁸ Büyüme trendi gösteren dış ticaret potansiyeli içinde, Belçika ile yapılan ticareti de belirtmek gerekir. Demiryollarının yapımı ve işletmesini üstlenen ülkeler arasında Belçika; İngiliz, Fransız ve Alman sermayesi arasındaki yerini almıştır.¹⁹

¹⁵ Pamuk, Bağımlılık ve Büyüme, s.30-32.

¹⁶ Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", TCTA, III, s.658.

¹⁷ Pamuk, Bağımlılık ve Büyüme, s.32-35.

¹⁸ A.g.e., s.36.

¹⁹ Pamuk, 100 Soruda Türkiye İktisadî Tarihi, s.214.

III.2. 1838 Balta Limanı Antlaşması

III.2.1. Antlaşma Öncesi Osmanlı Devleti'nin Durumu

1838 Serbest Ticaret Antlaşmasını Avrupa'daki Sanayi Devriminin sonrasında dünya ölçeğinde görülen gelişmelerin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Bu antlaşma Sanayi Devrimi sonrasında Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupa ticaret ve sanayi sermayesinin çıkarları doğrultusunda dış ticarete açılması için gerekli hukuksal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan Osmanlı ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine açılması sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır.²⁰

1838 ile 1841 yılları arasında Osmanlı Devleti önce İstanbul'da Balta Limanı'nda İngiltere ile daha sonra da diğer Avrupa devletleriyle bir dizi ticaret antlaşmaları imzaladı. Bu antlaşmalarda Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracata uygulayabileceği gümrük vergileri oldukça düşük düzeylerde saptanıyordu. Daha da önemlisi, bu antlaşmaların yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilme, örneğin yerli sanayii korumak amacıyla gümrük duvarlarını yükseltebilme hakkından vazgeçmiş oluyordu.

Böylece 1838 ve sonrasında imzalanan antlaşmalar Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupalı ticaret ve sanayi sermayesinin çıkarları doğrultusunda dış ticarete açılması için gereken hukuksal çerçeveyi sağlamış oluyordu.

Ancak, bu antlaşmaları kendi başlarına bir dönüm noktası olarak yorumlamak yanıltıcı olur. Balta Limanı Antlaşmasını sağlıklı olarak değerlendirebilmek için uzun dönemli bir bakış açısı gerekiyor.²¹

1820'lere gelindiğinde İngiltere Sanayi Devrimi'ni tamamlamış ve Napolyon Savaşları sonucunda Fransa'yı yenerek dünya pazarlarında rakipsiz duruma gelmişti. Ancak, aynı yıllarda, Sanayi Devrimi'ni yaşamakta olan diğer Avrupa ülkeleri korumacı önlemlerle İngiliz mamullerinin kendi pazarlarına

²⁰ Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, s.18.

²¹ Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s.199.

girmesini engelliyorlardı. Bu durumda İngiliz ticaret ve sanayi sermayesi Avrupa dışındaki ülkelere yöneldi.

Siyasal, askerî ve malî bakımlardan güçsüz durumda olan Osmanlı Devleti'nin ve merkezî bürokrasinin İngiltere'nin serbest ticaret yönündeki baskılarına karşı direnmesi güçtü. İngiliz diplomasisi, imzalanacak bir serbest ticaret antlaşmasının Osmanlı zanaatlarının gerilemesi anlamına geleceğini biliyor, bu nedenle de merkezî bürokrasinin zayıf bir anını bekliyordu. Bilinmeyen, antlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı değil, ne zaman imzalanacağıydı. Zamanlamayı siyasal gelişmeler belirleyecekti.

İngiliz temsilcilerinin beklediği fırsat Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla ortaya çıktı. Mehmet Ali Paşa Mısır'da dış ticareti devlet tekeline almış, elde ettiği gelirleri sanayileşmeye ve askerî harcamalara yöneltmişti. Dış ticaretteki devlet tekelleri İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarına darbe vururken, Mehmet Ali'nin askerî gücü Osmanlı saltanatını tehdit eder duruma gelmişti. Mehmet Ali Paşa'nın orduları karşısında uğranılan yenilgilerden sonra Osmanlı Devleti yalnızca Mısır'ı değil, Suriye'yi ve Anadolu'nun bir bölümünü kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Bir yandan Mehmet Ali Paşa, öte yandan da Rusya'nın artan nüfuzu karşısında Osmanlı yönetimi kurtuluşu İngiltere'ye sığınmakta buldu. Umulan, İngiltere'ye sunulan iktisadî ödünler karşılığında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumasını sağlamaktı. Osmanlı yönetimi, antlaşmanın iktisadî ve malî sonuçlarından habersiz olmamakla birlikte, esas olarak siyasal nedenlerle masaya oturmuştur.²²

1838 yılının 16 Ağustos günü Sadrazam Reşit Paşa'nın Boğaziçi'nde Balta Limanı'ndaki konağında Reşit Paşa ile İngiliz elçisi Ponsonby iki devlet arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalıyorlardı. Bu anlaşmayı aynı yıl Fransa ile daha sonra da diğer Avrupa devletleriyle imzalanan ve benzer koşullar içeren diğerleri izleyecektir.²³

²² Pamuk, a.g.e., s.200.

²³ Pamuk, Bağımlılık ve Büyüme, s.17.

Çok geçmeden Belçika ile de ticaret anlaşması imzalanmış ve Belçika da “mezîd min’el müsaadeye” mazhar ülkeler arasına girmiştir. Anlaşmanın tarihi hem Enver Ziya Karal²⁴, hem de Mübahat Kütükoğlu²⁵’na göre 30 Nisan 1840’dır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 27 Sefer 1256/ 30 Nisan 1840 yılında yapılan anlaşmadan başka, 12 Cemaziyülevvel 1254/ 3 Ağustos 1838 tarihli başka bir anlaşma bulduk ki bu Belçika ile yapılan ilk anlaşmanın tarihidir.²⁶ Zira 1840’ta yapılan anlaşmanın ilk maddesinde, bir önceki anlaşmaya atıf yapılmakta ve o anlaşmanın hükümlerinin aynen geçerli olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda iki ülke arasında 1839²⁷’da yapılan bir gümrük tarifesi vardır. Dolayısıyla 1839’dan önce bir ticaret anlaşmasının varlığı söz konusudur. Bütün bunlar bizim tespit ettiğimiz 12 Cemaziyülevvel 1254/ 3 Ağustos 1838 tarihinin, Osmanlı Devleti ile Belçika Krallığı arasındaki ilk ticaret anlaşmasının tarihi olduğunu doğrulamaktadır.

III.2.2. Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması

Osmanlı ekonomisinin dışa açılması sürecindeki en önemli dönüm noktası, 1838 yılının 16 Ağustos günü Sadrazam Reşit Paşa’nın Boğaziçi’nde Balta Limanı’ndaki konağında İngiliz Elçisi Ponsoby ile iki devlet arasında imzaladıkları ticaret anlaşmasıdır. Osmanlı Devletinin dışa açılması ve dünya ekonomik sistemine entegrasyonu açısından bir başlangıçtır ve Osmanlı maliyesinin Avrupa sermayesinin denetimi altına girmesine zemin hazırlamaktadır.

Bizim incelediğimiz Osmanlı-Belçika ekonomik ilişkilerinin canlanmasının miladı da bu antlaşma olduğu için antlaşmanın hükümlerini ve yansımalarını irdelemek istedik.

İngiltere ile imzalanmış olan antlaşma hükümlerinin incelenmesi, Tanzimat adamlarının ticaret hakkındaki görüşlerini ve ticaret siyasetlerini belirtmeye kafidir. Antlaşmanın başlıca hükümleri şöyledir:

²⁴ E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, s.254.

²⁵ M. Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri, C.I, s.116.

²⁶ BOA, DVN, NMH Dosya 42/1.

²⁷ BOA, DVN, NMH Dosya 39/19, 1267.

1) İngiltere ile evvelce imzalanmış olan antlaşmaların, İngiliz tebaasına ve gemilerine tanıdığı olduğu ve bu antlaşma ile değişmemiş olan hükümleri tekrar tasdik ve tekit edilmiştir.

2) Antlaşma hükümleri Osmanlı Devletinin Avrupa ve Asya'daki topraklarından başka Mısır ve Afrika'daki eyaletlerinde de yürütülecektir.

3) Osmanlı devleti iç ticaretinde tatbik etmekte olduğu "yed-i vahit" usulünü kaldıracaktır. İngiliz tüccarlar veya adamları imparatorluğun her yerinde ziraat mahsulü ve sanayi mamulü olan her çeşit nesne ve eşyayı satın alabileceklerdir.

4) İngiliz tüccarları ve adamları; Osmanlı memleketlerinde satın aldıkları mal ve mamulleri yine aynı memleketlerde satabileceklerdir. Bu hususlarda verecekleri resim, İslam ve Hristiyan tebaadan iç ticaretle meşgul olanlardan en ziyade mazharı müsaade olanların verecekleri resmin aynı olacaktır.

5) İngiliz tüccarları veya adamları başka bir memlekete götürmek üzere Osmanlı imparatorluğunda mal ve mamul satın aldıkları takdirde bunları ihraç iskelesine getirinceye kadar hiç bir resim vermeyecekler fakat bu iskelede, söz konusu resme bedel olmak üzere mal ve mamul kıymetinin yüzde dokuzu kıymetinde resim ödeyeceklerdir. Bundan başka eskiden olduğu gibi iskeleden ihraç resmi olarak da yüzde üç resim vereceklerdir.²⁸

6) İngiliz tüccarlarının Türkiye'ye getirecekleri ticaret eşyasının kıymeti iki tarafın yetkili memurları tarafından tespit edilecek buna göre tüccarlar tarafından yüzde üç gümrük tediye edilecektir.

Antlaşmanın bu hükümleri de gösteriyor ki; kapitülasyonların yabancılara bahşetmekte olduğu imtiyazlar genişletilmiştir. Bundan böyle yabancılar Osmanlı tebaası gibi ve onun tabi olduğu şartlar dairesinde iç ticaret yapmak hakkını elde etmişlerdir. Osmanlı tüccarları, Avrupalılara nazaran ticaret bilgileri az ve teşkilatsız bulundukları için onlarla dış ticaretle olduğu gibi iç ticaretle de rekabet edemezlerdi. Böyle bir durumda ezilmeleri tabii idi.

²⁸ Karal, a.g.e., C.VI, s. 254.

III.2.3. Antlaşmanın Yansımaları

Balta Limanı Antlaşması, Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupa ticaretine açılması için gerekli çerçeveyi sağlamıştır. Ancak, bu antlaşmayı kendi başına bir dönüm noktası olarak kabul etmek mümkün değildir. 1838 ile 1841 yılları arasında imzalanan belgeler, Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa’da ve dünyada ortaya çıkan yeni siyasal, askerî ve iktisadî dengeleri yansıtmaktaydı.

1838 öncesinde Osmanlı Devleti ithalat ve ihracattan yüzde 3 oranında gümrük vergisi almaktaydı. Ayrıca yerli ve yabancı tüccarlar mallarını ülke içinde bir bölgeden diğerine taşırlarken yüzde 8 oranında iç gümrük vergisi ödemek zorundaydılar. Balta Limanı Antlaşması, ithalattan alınan vergileri ise yüzde 5 olarak saptıyordu. Yerli tüccarlar iç gümrükleri ödemeye devam ederken, yabancı tüccarlar bu yükümlülükten kurtuluyorlar, böylece yerli tüccarlar karşısında önemli bir avantaj elde etmiş oluyorlardı. Bunların yanı sıra antlaşma dış ticarete Yed-i Vahid olarak adlandırılan devlet tekellerini ortadan kaldıran Mehmet Ahi Paşa’nın malî gelir kaynaklarını kurutmuş, Mısır’daki sanayileşme sürecine son vermiştir.

Ancak, 1838 Antlaşmasının önemli yanı gümrük vergilerine ilişkin düzenlemeler değildir. Antlaşmanın önemi, Osmanlı Devleti’nin bağımsız dış ticaret politikası izleyebilme hakkından bir daha geri dönememek üzere vazgeçmesinde yatmaktadır. Bir kez bu tür bir antlaşma imzalandıktan sonra, gümrük vergilerini indirtmek için Avrupa ülkeleri Osmanlı yönetiminin yeni bir bunalıma sürüklenmesini beklemişlerdir. Nitekim, 1860-61’de bir yandan malî bunalım öte yandan da Lübnan’daki siyasal bunalım koşullarında Osmanlı Devleti ihracattan alınan vergileri %12’den %1’e indirmeyi kabul etmiştir.

İhracattan alınan gümrük vergilerinin oranı Birinci Dünya Savaşı’na kadar 1 %’de kaldı. İthalattan alınan vergiler ise merkezî bürokrasinin çabaları ve Avrupa ülkeleriyle girişilen pazarlıklar sonucunda 1861’de % 8’e, 1905’te % 11’e ve 1908’de % 15’e çıkarıldı. Osmanlı Devleti ancak Birinci Dünya Savaşı

başladıktan sonra Balta Limanı Antlaşması'nı bir kenara itebilecek ve daha bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilecektir.

Ancak, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetiminin maliye ağırlıklı bakış açısını değiştirmedigini de belirtmek gerekiyor. Osmanlı yönetimini gümrük vergilerini yükseltebilmek amacıyla Avrupa ülkeleriyle pazarlıklara sürükleyen, başka alanlarda taviz vermeye iten neden, yerli sanayiinin korunması değildi. Her ne kadar korumacılık fikri 1870'lerden itibaren gündeme gelmişse de, yerli üretimin ithal edilen mamul malların rekabetinden korunması Osmanlı yöneticileri için büyük bir öncelik taşımamıştı. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, % 8'lik ya da % 11'lik vergiler önemli bir darbe yemiş olan zanaatların canlandırılması için yeterli olamazdı. Yüzyıl boyunca Osmanlı hükümetlerinin ithalata uygulanan vergileri artırmaya çalışmalarının esas nedeni, yerli üretimi korumak değil, hazineye ek gelir sağlamaktı.²⁹

III.2.4. Balta Limanı Antlaşması ve Tanzimat Fermanı

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'ndan bir yıl sonra ilan edilen Tanzimat, taşıdığı ekonomik ruh itibarıyla 1838'in kesin bir uzantısı olmaktadır.³⁰

Tanzimat Fermanı öteden beri yasallaşmak isteyen özel mülkiyetçi eğilimleri pekiştirmesi, dolayısıyla asırlardır Osmanlı Devletinin ekonomik yapısında kesin ve etkin bir söz sahibi olmuş "mutlak mülkiyet" anlayışına indirdiği darbe ile 1838 Ticaret muahedesine çok şey borçludur. Böylelikle özel mülkiyeti ve dolaylı olarak şahsî teşebbüsü kanunlar önünde koruyan ve güvence altına alabilecek yeni bir iktisat anlayışının doğuşuna Tanzimat Fermanı ile zemin hazırlanıyordu.³¹

Tanzimat Fermanı'nda merkezî devlet, bir yandan maliyeyi güçlendirirken öte yandan da taşradaki unsurların iktisadî temellerini zayıflatma çabalarını sürdürdü. Ferman, merkezî devletin en önemli gelir kaynağı olan oşur ve hayvan vergisi ağnamın toplanmasında iltizam düzenini kaldırmakta, vergileri

²⁹ Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, s. 202.

³⁰ Ahmet Güner Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, s. 239.

³¹ Sayar, a.g.e., s.240.

devletin kendi memurlarının toplaması ilkesini getirmekteydi. Ancak, kısa bir süre içinde pek çok yöresinin vergi gelirlerinde büyük gerilemeler ortaya çıktı. Devletin taşrada kendi başına vergi toplayabilecek siyasal ve idarî gücünün olmadığı görüldü. Yerel unsurların gücü karşısında devletin atadığı memurlar, tahsildarlar hatta valiler çaresiz kalmaktaydı. Bu durumda merkezî devlet, iltizam sistemine geri dönmek ve vergi gelirlerini yerel unsurlarla paylaşmayı kabullenmek zorunda kaldı.

Tanzimat Fermanı, tarımsal üreticilerin toprak sahiplerine olan angarya ve benzeri yükümlülükleri de kaldırmaktaydı. Angarya uygulamaları Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da yayılmamıştı. Buna karşılık, 19. yüzyılda bile Rumeli'de angarya ve benzeri yükümlülüklerle rastlanmaktaydı. Angaryanın kaldırılması, Balkanlar'daki köylüler arasında devletin topladığı vergilerin bir bölümünün de kaldırılacağı beklentilerine yol açtı. Ancak İstanbul'un böyle bir niyetinin olmadığı anlaşılınca ve iltizam düzeni geri gelince, 1840'larda ve 1850'lerde Balkan köylüleri ulusçuluk akımlarının da etkisiyle merkezî devlete karşı çeşitli ayaklanma ve direniş hareketlerine giriştiler.³²

³² Pamuk, a.g.e., s.195.

IV. OSMANLI-BELÇİKA TİCARET ANTLAŞMALARI

IV.1. 1254/1838 Osmanlı-Belçika Ticaret Antlaşması¹

IV.1.1. Antlaşmanın Metni

EVVELKİ MADDE: Fima bâ'd Devlet-i Aliyye ile Belçika Kralı Cenapları beyninde ve tebâ ve reâyaları meyanında müebbeden destî ve muvâlâtı câri ve bir karar ola.

İKİNCİ MADDE: Devleteyn fahimeteyn müteâhideteyn teb'aları emnen ve salimen yek diğərinin memalikinde geşt-ü gūzar ve buyut isticar birle berren ve bahren icrayı ticaret idup tarafeynin ahalisine min kull-il vucuh riayet ve hürmet-i merasimi ifa oluna ve devleteyn müteâhideteyn biri başka bir devlet ile bile muharip olur ise milel-i tarafeyn beyninde desti ve muvalatın istikrarına halel gelmeyup şöyleki Belçika Devleti bîtarafılık usulünü vekayet ve Devlet-i Aliyye-i ebediyyet-ul istimrar bırakana ve ehli islam ve reayadan olan teb'asına evvelki gibi riayet ederek hiç bir vakitte bir nesnede rencide olunmamalarına ve kema kâne ticaret muamelatını icra etmelerine dikkat eyleye. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Belçika Devleti hakkında muamele-i mütenasibe mukabele olunup devletî muşarun îleyhanın bayrak ve teb'a ve emvalları her vakit ve her halde mazharı riayet ve hürmet ola.

ÜÇÜNCÜ MADDE: Devlet-i Aliyye'nin ehli islam ve reayadan olan tüccar ve teb'ası Belçika memalikine duhul ve ikametlerinde mezîd musaadeye mazhar olan duvel-i mütahabbe teb'ası haklarında cari bil-cümle imtiyazat ve muafiyat biayniha Devlet-i Aliyye'nin tüccar ve teb'ası haklarında riayet olunup Devlet-i Aliyye'nin mirsa ve limanlarına ve bihar ve sularına ve Memaliki Mahrusesine vurud iden Belçika tüccarı ve teb'ası dahi mezîd müsaadeye mazhar olan duvel-i mütahabbe tüccar ve teb'ası misullu resm-i gümrük ve

¹ BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahidnâme Defteri 4/2, s.9-11.

rusumat-ı saireyi edabir'le cevır ve teaddi olunmaya ve tarafeynden iktida eden yol kağıtları i'ta oluna.

DÖRCÜNCÜ MADDE: Belçika teb'ası gerek ziyaret gerek seyahat tarikiyle Kudüs-i Şerife veyahut Memalik-i Osmaniye'nin sair mahallerine azimet murad eylediklerinde emnen ve salimen savbı maksuda iyaplarını mutedammin evamiri Aliyye'nin itasına mubaderet olup bir vecihle menâ' olunmayarak himayet ve siyanet olunalar.

BEŞİNCİ MADDE: Devlet-i Aliyye'nin Memalik-i Mahrusasında Belçika tüccarının umuru ticaretlerine bi-vechi dahl ve taarruz olunmayup düvel-i mütahabbe-i saire tüccarı haklarında cari olan adetler tüccarı merhum hakkında dahi icra oluna ve umuru ticaretlerinde istihdam edecekler simsarlar her ne millet ve mezhepten olur ise müdahale olunmaya.

ALTINCI MADDE: Tarafı Devlet-i Aliyye'nin Belçika'nın bil-cümle şuhur ve iskelelerinde şehbender ikamesi caiz olup, her tarafta himayet ve siyanet ve sıfatlarına layık imtiyaza mazhar olalar. Belçika Devleti canibinden dahi umuru ticaretin idaresi zımında Memaliki Mahrusa'dan mevkiî ticaret olup luzumu tebeyyun eden mahallere kendu cinslerinden veyahut taife-i musteminanun beravat ve evamiri Aliyye ile Konsolos ve Konsolos vekili nasb ve tayini caiz olup, haklarında imtiyazat-ı layika ve himayet ve siyanet-i lazime icra oluna.

YEDİNCİ MADDE: Aslı Belçika teb'asından hiç ferd Memalik-i Mahrusada esir olmaya ve kezalike ehli İslamın ve gayriyeden olan Devlet-i Aliyye'nin teb'asından Belçika memalikiinde vefat edenlerin emval-i metrukesi tarafeynin elçi ve maslahatgüzarı ve Konsolosu ve Konsolos vekillerine teslim birle akraba ve aruslarına irsal oluna.

SEKİZİNCİ MADDE: Devlet-i Aliyye'nin teb'asıyla Belçika teb'ası beyinde niza' ve dava vukuunda tercümanı hazır olmadıkça dava olursa istima ve fasl olunmayup, beşyüz kuruştan ziyadeye balig olan davaları Bab-ı Aliye havale olunarak hak ve adl üzere ruyet oluna ve Belçika teb'ası kendu hallerinde arz ve edep ve kâr ve kesb ve ticaretleriyle meşgul olukça hiçbir vakitte hükkam ve zabitanı memleket tarafından zahl ve taarruz ve hapis

olunmayup, töhmet ve kabahatleri mütehakkik oldukda sair müsteminan haklarında muamele olduğu vechile elçi ve maslahatgüzarı ve Konsolos ve Konsolos vekilleri marifetiyle müttehemlerin tedibine mubaderet kılına.

DOKUZUNCU MADDE: Devlet-i Aliyye'nin bil-cümle Belçika memalikinde mazharı riayet ve ihtiram olup Belçika'nın sefayın-ı harbiyesi Devlet-i Aliyye'nin tüccar gemilerine kaide-i bahriye üzre dostî ve muamele bil-mucamele izhar ve Devlet-i Aliyye'nin sefayin-i harbiyesi dahi Belçika'nın ticaret gemileri haklarında dostluk üzere mukabele idûp, Saltanat-ı Osmaniye'nin bil-cümle Memalik-i Mahrusa'sından dahi Belçika'nın bayrağına riayet oluna. Belçika sefayini kendi bayraklarıyla mezîd emn ve selametle geşt-ü gûzar eyleyüp, sair düvel sefinelerine ve reâyâ teknelerine Belçika bayrağı verilmemek ve Belçika devletinin elçi ve maslahatgûzar ve Konsolos ve konsolos vekillerinin hiç bir vakitte reâyâyı Devlet-i Aliyye'ye patente i'tâ ve hafî ve celî tasahhub ve himaye etmemek, Devlet-i Aliyye'nin hükümetinden ihraç olmamak üzere tarafeyn muahideynden karar verilmekle işbu muahede iktizasınca vaz olunan usulden inhıraf ve udul olunmamak hususuna intibah ve dikkat üzre olalar.

ONUNCU MADDE: Belçika Devleti'nin tüccar sefayını Memalik-i Mahrusa ve memalik-i saire mahsulatından gayrı ez-memnu emtia ve eşya hamulesiyle Halic-i Dar-us Saltanat-ıs Seniyye'den Karadeniz'e âmed-şüde me'zun olalar. Ve bundan başka Belçika'nın mahmul ve gayrı mahmul tüccar sefayininin Halic-i Kostantiniyye ve Karadenizde ve gerek Devlet-i Aliyye'ye tabi sair bihar ve sularda ve mirsa ve limanlarda geşt-ü güzârlarına mûmancât olunmayup, Mağrip ocaklarının her türlü dahl ve taarruzlarından himayet ve sıyanet ve ol-babda iktiza eden evamir-i Aliyye'nin isdar ve i'tasına mubaderet kılına.

ONBİRİNCİ MADDE: Belçika sefayını Devlet-i Aliyye'nin limanlarına vulûc ve huruclarında liman ve gümrük memurları taraflarından mezid mûsaâdeye mazhar olan düvelin sefayininden ziyade yoklanmayup düvel-i müşarun ileyhimin sefayın ve hamulelerinden ber-mû'tâd olunur, kalan gümrük ve liman rusumunûn vesair rusumatdan ziyade nesne talep olunmaya ve bundan başka düvel-i mutahabbey-i müşarun ileyhim sefayini idhal ve ihracına

me'zun olundukları emtia ve mahsulat-ı mutenevvianın idhal ve ihracına mumanaat olunmayup ve bil-cümle Belçika memalikine âmed-şüd eden Devlet-i Aliyye'nin sefayini dahi aynıyle işbu münafaa nail olup, ancak Belçika ahalisi tarafından icra olunmak üzere meşrût ve başkaca imtiyazat münafaa merbût olan seyr ma hiye. Gerek Belçika sefayinine mahsus ve munhasır olmak üzere haşmetlû Belçika Kralı Cenâplerinûn tasmim olunmuş olan tuz ticareti hususatı müstesnâ ola. Kaldiki ahaduhumanın memalikiinde bir limandan diğer limana mahsuli belde ve sair ecnebî mahsulatın nakil ve idhalı ziyade mazhar müsaade olan düvel-i mütehabbe haklarında tarafeyn memalikiinde merâ'l icra olan ticaret-i dahiliyye nizamına tatbiken tarafeyn teb'a ve sefayini tarafından serbestiyet üzere icra oluna.

ONIKINCI MADDE: Tarafeyn muahediteynden birinin teb'âsı kendü sefineleriyle diğer tarafın savahiline varûr birle limana duhul itmedükleri veyahut limana idupde hamulelerinin küllî ve cüzî miktarını çıkarmak istemedikleri halde savb-ı maksuda azimet üzere fekki lenger ikametine mani olunmayup bu missullu ahval vukuunda sair düvel-i mutahabbe sefayinundan alunulan rusûmun ziyade rusumat talep ve iddia olunmaya.

ONÜÇÜNCÜ MADDE: Devleteyn fahimeteyn müteahideteyn tüccar ve sefayını yek digerinin liman ve iskelelerine vusullarında hamulenin yalnız bir mikdarını ihraç eylemek ve kasudiyyeti ahar mahalle nakl ve isal etmek sefine kapudanı ve mal sahibinin yed-i ihtiyarlarında olup hamulenin mikdarını pek büyük mutazammin beyanname üzerine işaret birle karaya ihraç olunan eşya içün resmi gümrük vesair rusumatî eda oluna. Ve sefayin-i merkumenin lenker-i endaz olacakları mahallin gümrüğüne zikr olunan beyanname-i heyet-i mecmuasıyla ibraz olunarak ve sefinede kalacak hamule miktarından asla bir nesne talep olunmayarak memleket-i merkumenin bir veyahut muteaddit limanlarına varup idhalı memnu olmayan eşyadan ibaret hamulesini icab eden rusumatını bad-el eda ol'tarafa ihrac veyahut başka mahalle nakl ve azimetlerine mumanaat olunmaya. Kaldiki nefyi sefine içün icap eden rusum ve tekalif ve beratleri evvel bi-evvel sefayini merkumenin varacakları ve hamulelerinin cümlesini veyahut bir mikdarını ihraç eyleyecekleri mahalde bir

defa eda eyleyûp, memleket-i merkûmenin başka limanlarına duhul murad eylediklerinde tekrar rusumat mutalebesiyle rencide olunmaya. Meğerki bu misullu ahval ve karaza mezid musaadeye mazhar olan millet-i sefayini bir nev-i rusumat edasına tabi olalar.

ONDÖRDÜNCÜ MADDE: Devleteyn tüccar sefayin-i kaputanları ve sahipleri asakir ve cephe ve mühimmat-ı seferiyenin sefineleri derûnuna tahmil nakline hiçbir vakitte icbar olunmayûp, ol-babda merkûmlara teklif olunur, işlerine elvirmeyen mukavelat-ı kabul etmemek yed-i ihtiyarlarındadır.

ONBEŞİNCİ MADDE: Tarafeyn sefayininden biri fırtına mudîrrinun ve korsan ve izbandid taarruzunûn vesair ahval-ı vakiadan tahafuz zımında yek digerin limanlarında ve gerek tahte iradelerinde olan mahallere iltica ider ise muamele-i bil-mucamele ile kabul ve sıyanet olunup devleteyn sefayinunûn biri digere devletin savahilinde kazazede oldukda selamet bulan taifesi neferatı hallerine layık vechile imdad ve îanet ve hamulesinden tahlis-i muyesser olan emtia ve eşya her ne ise ashabına teslim olunmak üzere akrab olan mahallin Belçika konsolosuna tevdi' oluna.

ONALTINCI MADDE: İşbu dostluk ve ticaret muahedesi ile'l-ebed tarafeynden kemal-i dikkatle icra olunmak üzere bil-eda mestur-ı murahhaslar tarafından imza ve matbuaları olan devletlere takdim ve isra olunup devleteyn muahedeteynûn hiç biri tarafından hilafına cevaz gösterilmeye. Ve imzası konandan i'tibaren doksan bir gün ve mümkün ise ekallı müddette tarafeyn hükümdarları kabul ve tasdik eylemek üzere kavı ve karar verilûp havi olduğu mevad bilâ hâlel ve bilâ tağyir hifz ve muraât kılına.

HATİME: İmdi bâlâde mezkur on altı madde şart ve rabt olunduğu üzere karardan olmağın inşâe'l Muluk-ul allam mert-i merkumede tasdiknamelerin mubadelesiyle husn-i hitam olmak üzere işbu temessuk-i tarkim ve imla ve mühr ve imzamızla hahtum ve mumza kılınıp karar-ı müşarûn ileyhin murahhas-ı elçi mûmâ ileyhin virdiği temessûkle bil-mubadele yerine teslim ve i'tâ olundu deyû bin iki yüz elli dört senevi şehri cemazî evvelisinin on ikinci günü (12 Cemaz'il-evvel 1254) tarihiyle muarrah (hicri). Tarafeynin murahhasları beyrinde

mubadele olunan temessuklerde mestur olup mevaddı mezkure tarafı vadih-iş şeref-i şehriyarene mezidden. İşbu tasdiknameyi Padişahanemle teyid ve tasdik ve kabul olunmağın bundan böyle Kral muşarun ileyh tarafından ve i'kab-ı hususiyyet nisabları caniplerinden hilafına cevaz gösterilmeyeceği misullû canib-i maalim nakib-i şehirşahanemden ve ihlaf-ı saadet ittisafım taraflarından mugayır-ı halet vukuu' tecviz olunmayup tarafından daimen temhîd-i esasi muvalat ve teşyîd-i mebanîî vûd ve musafat için işbu nisan-ı humayûn ve ahd-i inayet-i meşhunumuzun mazmunu munîfi üzere amel hareket oluna. Tahriren fi evahiri şehri receb-ul ferd sene erbaâ ve hamsîn ve mieteyn ve elf (Evahiri Recep 1254).

IV.1.2. Antlaşmanın Tahlili

Antlaşma 16 maddeden oluşmaktadır. İki devlet arasında dostluk antlaşmasıdır. Ticarî hükümlerden ziyade devletler arası hukuk tanzim edilmiştir. Antlaşma 12 Cemaziyelevvel 1254 / 3 Ağustos 1838 tarihinde imzalanmıştır.

Her iki ülkenin vatandaşları bir diğerine gidince "mezîd müsaadeye mazhar" olma hakkını elde etmektedir. Limanların kullanılmasını hükme bağlamaktadır. Gemilerin geçişi hakkında izlenecek yollar tarif edilmektedir.

Belçika tüccarlarının rahatlıkla Osmanlı topraklarında ticaret yapmaları hükme bağlanmakta ve gerekli kolaylıkların sağlanması temin edilmektedir. Çıkacak anlaşmazlıklarda tercüman bulundurulması şartı getirmekte ve Belçikalı tüccarların lehine koruyucu şartlar zikredilmektedir.

Gümrük vergileri hakkında herhangi bir hüküm yoktur. Sadece "düvel-i mütehabba" tüccar ve vatandaşlarından alınan gümrük vergisi ve diğer vergiler haricinde vergi alınmaya denilmiştir. Yani mezîd müsaadeye mazhar dost devletlere uygulanan gümrük tarifesine tabi olunacağı anlaşılmaktadır.

Belçika ile yapılan 1838 antlaşmasını 30 Nisan 1840'ta yapılan antlaşma tamamlamaktadır. İki ülke arasındaki ticaretin şekli de 1840'taki antlaşma ile belirlenecektir.

IV.2. 1256/1840 Osmanlı-Belçika Ticaret Antlaşması ²

IV.2.1. Antlaşmanın Metni

İşbu muahede bin ikiyüz eli altı sene-i hicriyesi şehr-i safer-ul huzeyranın yirmi yedinci gününde Sultan Abdulmecid Han Hazretleri zamanında hariciye nazırı Reşid Paşa ve Belçika Kralı Leopold asrında nezdi saltanatı seniyyede mukîm elçisi me'muriyetiyle akid ve tanzim olunmuş ve ila evahiri recep / 1256 tarihinde tarafı şahaneden tasdik buyurulmuştur.

BİRİNCİ MADDE: Bin iki yüz elli dört senesi cemaziyil evvelinin on ikinci günü müteakkid muahede iktizasınca Belçika teb'asına ve sefayın ve emtiasına i'ta olunan kaffe-i hukuk ve imtiyazat ve muafiyat halen ve istikbalen ibga ve takrir kılınup işbu mukavele-i seniyye-i hümâyûn menafîi merkumeye mazhareyn hususi tevcihle icra olunacaktır. Bundan başka tarafı Devlet-i Aliyye'den bil-cümle Düvel-i sairenin teb'a ve sefayini ve emtiasına i'ta olunan veyahut müstakbelde i'ta olunabilecek kaffe-i hukuk ve imtiyazat ve muakebat Belçika teb'ası ve sefayın ve emtiası hakkında dahi mer-al icra olunacağı mahsusa mukavele olunmuştur.

İKİNCİ MADDE: Belçika Devlet-i teb'ası veyahut şerikî ve adamı Memalik-i Mahruse-i Şahanenin her bir tarafında gerek dahilen ticaret etmek ve gerek memleketten ihraç eylemek arzusunda olsun Memalik-i Mahrusa'nın hasılatı arziyye ve sınaiyyesinden olan kaffe-i emtia ve eşyayı bilâ-istisna mübayea ve iştira edebileceklerdir ve Devlet-i Aliyye dahi mahsulat-ı arziyye ve her bir türlü mahsulat hakkında yedi vahid usulünün terk ve ibtalini ve keزالik emtia ve eşyanın iştirasiçûn veyahut eşyayı merkumenin ba'de'l mubayaâ bir mahalden diğer bir mahale nakliçûn zabitan-ı memleketten taleb ile me'luf olageldikleri tezkerelerin raf' ve ilgasını resmen taahhüt eder. Ve ganği zabıt tarafından olur ise olsun Belçika Devlet-i teb'ası bu misullû izin tezkiresi tedarik ve istihsalına icbar zımında vukuâ gelecek her gûne iddia nakzı ahdî mûcip bir hareket ad olunarak Devlet-i Aliyye dahi bu gûne bir iddiaya ibtidarı müsned

² BOA, A.DVN. NMH 42/1, s.3-5

aleyh olacak, her vezir ve zabıtına derhal şiddetle te'dib birle iddia-yı mezkurden dolayı Belçika Devleti teb'asının duçar olduklarını bi-hakkın isbat edebilecekleri teaddiyat ve hasaratı tazmin ettirecektir.

ÜÇÜNCÜ MADDE: Belçika Devleti tüccarı veyahut şeriki ve adamları Memalik-i Mahrusa'nın mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olup derûn-ı Memalik-i Osmaniye'den sarf ve istihlâk içün yine Memalik-i Osmaniye'de bey'a ve furuhât eylemek niyetiyle eşya ve emtia mübayaâ eyledikleri halde eşyayı bey' ve şirada tüccarın dahiliyede mezîd müsaadeye mazhar olan İslâm ve reaya tüccarının kazayayı mümasilede te'diye eyledikleri rusumatı te'diye edeceklerdir.

DÖRDÜNCÜ MADDE: Memalik-i Mahrusa-i Osmaniye ba-mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olup taşrada ihraç olunmak üzere iştirâ olunan her bir eşya Belçika tüccarı veyahut şerikî ve adamları tarafından sefineye tahmil olunmak üzere her bir nev' teklif ve rusûmattan salim ve berî olarak bir münasib iskeleye nakil ile iskele-i mezkûre hıyne vusulunda işbu muahede ile ilga olunan ticaret-i dahiliye rusumatı kadîmesinde yerine kıymetinden yüzde dokuz resm-i mukarrarinî te'diye edecektir. Ve ba'dehu iskeleden ihracında öteden berû mevzu olup el-haleti hazihi carî ve bakî olan yüzde üç resmi eda edecektir bişartın olaki taşra ihraç olunmak üzere iskelelere iştirâ olunub idhalında rusumat-ı dahiliyesi te'diye olunmuş olan kaffe-i emtia ve eşyanın hıyne hurucunda ancak yüzde üç rusumat-ı kadime-i ihraciyesi eda oluna.

BEŞİNCİ MADDE: Belçika ve O'na tabi mahallerin mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olan Belçika sefayinine tahmil olunmuş bulunup Belçika teb'asının malı olan veyahut Belçika Devleti teb'ası tarafından berren ve bahren memalik-i saireden nakil olunan her cins ve nev' emtia ve eşya kema fis-sabik eşyayı merkumelerin kıymeti üzerine hesab olunan yüzde üç resmi te'diye ile hiçbir kûne istisna vukû gelmeksizin Devlet-i Aliyye'nin her bir mahallinde kabul olunacaktır. Ve emtia-i mezkureden el-haleti hazihi tahsil olunmakda olan bil-cümle rusumat-ı sairei dahiliyye yerine min ba'di eşya-yı mezbureyi götürün Belçika tüccarı gerek mahalle vusulunda bey' ve furuhât eylesün gerek bey' olunmak üzere dahil-i memlekete irsal etsün, ancak yüzde iki olarak bir resmi

zamime dahi te'diye edecektir. Ve ba'dehu eşyayı merkume aradı dahiliyede tekrar bey' ve furuhat olduğu veyahut müşterisi diyar-ı ahara götürmek murad eylediği halde eşya-yı merkume hakkında ne bayi'den ve ne müşteriden ve ne onları alûp harice gönderecek kimseden hiçbir nev' rusumat-ı musabbe alınmayacaktır. Ve bir iskelede yüzde üç resmi âmediyesi te'diye olunan emtia ve eşya bil-cümle rusûmat-ı saireden berî olarak diğer bir iskeleye gönderilmesiçün me'zun olub eşya-yı merkume liman-ı mezkurde bey'ı ve furuhat olduğu veyahut liman-ı mezkurden memleketin dahiline nakl olunduğu halde eşya-yı merkûme içün yüzde iki hesab üzere zamime resmi te'diye olunacaktır. Belçika devleti gerekirse bu madde ile veyahut işbu muahedenin diğer maddeleriyle Devlet-i Aliyye'nin kendû idare-i dahiliyesinde icra-yı hukuk-ı mülkiyesinde hiçbir tarik ile mahrum etmemek ala'l hukuk hukuk-ı mezkure-yi mülkiyesinin icrası, bin ikiyüz elli dört sene-i hicriyesi cemaz-ıl evvelinin on ikinci günü münakid muahedenin şurutuna ve gerek işbu mukavele iktizasınca Belçika teb'ası ve emvalına i'ta olunan imtiyazına alenen bir sekte iras etmedikçe işbu muahededede müsta'mel elfazın ma'nayı asli ve sarihından ziyade bir şey ve şart iddia etmemek üzere beyn'ed devleteyn kavı ve karar olunmuştur.

ALTINCI MADDE: Belçika teb'ası ve onların şerîki ve adamları memalik-i ecnebiyeden celeb olunan emtiayı Memalik-i Osmaniye'nin her bir mahallinde birisine mübaaya ve teâtî edebilûb emtia-yı merkumeden hıyne vurudunda âmediye resminden başka resim verilmemiş ise ol değin Belçika tüccarı veyahut şerîki ve adamları yüzde iki üzere zamime resmini dahi eda ederek ve idhal eylemiş oldukları kendû emtialarının furuhatı içün veyahut furuhat etmek niyetiyle derûni Memalik-i Mahrusa'sı nakliçün keزالik zikrolunan zamime resmini te'diye eyleyerek teatî ve ticaretine me'zun ve murahhası olalar ve rusûmat-ı mezkurenin ibkası bir kere icra olunduktan sonra emtia-yı merkûme her mahalle nakil ve isal olunur ise bil-cümle rusûmat-ı saireden salim olacaktır.

YEDİNCİ MADDE: Belçika ve O'na tabi memleketlerin bil-cümle memalik-i saireyi ecnebiyenin mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olan emtia ve eşya Belçika teb'asının malı olubda Belçika sefayinine mahmulen bahr-ı

sefid ve bahr-ı siyah boğazlarından ve Halic-i Kostantiyeden murur ve ubur ettiklerinde ister onları götürmüş sefineden olsun boğazlarda aktarma olmuş başka sefinelerde bulunsun ve gerek diyar-ı aharda satılmak içün gelûpte diger sefineye tahmil ve bulana iğram tesyil içün bir müddetcik karaya ihrac olunsun o mekule emtia ve eşyadan bir kûne resm ve avâid alınmaya. Memalik-i saireye nakil olunmak üzere Memalik-i Mahrusa'ya idhal olunan veyahut kötüren tacirin elinde kalmış olan kaffe-i emtia ve eşya ol kimse tarafından sair memlekette bey' ve furuhât olunmak üzere irsal olunduğu vakitte ancak idhalat içün lazım gelen yüzde üç resm-i âmediyesi te'diye ederek hiçbir vesileyle eşya-yı merkume içün rusûmat-ı saireye tebin ettirilmeye.

SEKİZİNCİ MADDE: Belçika tüccarı sefayininin bahr-ı sefid ve bahr-ı siyah boğazlarından mururlarıçün bir mutad lazım gelen izn-i sefine evamir-i Aliyyesinin isdar ve itası her bar-ı sefayın-ı merkumenin mümkün mertebe avk ve te'hirini mûcib olmayacak suretde idhal oluna.

DOKUZUNCU MADDE: Devlet-i Aliyye işbu muahede ile karar kir olan ahkam ve nizamât-ı mahrusenin cem'i mahallerinde ya'ni Avrupa ve Asya kıtalarında ve Mısır'da ve sair Afrika'da kain Memalik-i Şahane'de ve her hangi sınıf-ı tabakada olur ise olsun Sultan-ı seniyyelerinin bil-cümle teb'ası hakkında mer'a'l icra olmak üzere rızadade olmuştur.

ONUNCU MADDE: Belçika teb'asının idhal ve ihraç eyleyecekleri bil-cümle mevad-ı ticaretin kıymetlerinden yüzde üç resminin te'diyesiçün teb'ai merkûme taraflarından verilmesi lazım gelen mebalîğin an nakdi miktarını tahsis içün tarafeynden ta'yin olunan me'murlar tarife defterinin tanzimine mubaderet eylemek üzere mukavele olunub salif-iz zikr me'murlar mahallat-ı mahruse mahsulatından olan emtia-yı mütenevvianın ihracı içün işbu muahede iktizasınca edası lazım gelen rusumat-ı cedidenin vechi te'diyesini muttasıfane tesviye ve tanzim ve gerek bu rusumatın edası eshel olmak içün mahsulatı merkumenin nakline münasib olan iskelelerin tahsisine meşgul olacaklardır. Ve tarife-i cedidenin hükmü gelecek bin sekiz yüz kırk altı sene-i İseviyyesi martının ibtidasına kadar cari olup, müddeti mezkureden sonra altı mahıgüzaranında tarafeyn fahimeyn muahideynden her biri ol tarifenin rû'yet ve ta'dilini iddiaya

muktedir ola. Lakin salif-iz zikr altı aylık mühlet zarfında muahideynden birisi ta'rifenin ta'diline dair istihkakı tervice mubaderet etmez ise ol takdirde bâlâde mestur bin sekiz yüz kırk altı sene-i İseviyyesi martının ibtidasından itibaren diğer yedi sene içün hükmi cari olarak, her bir yedi sene devrinin tekmilinde bu vasıl üzere amel oluna.

IV.2.2. Antlaşmanın Tahlili

27 Safer 1256 / 30 Nisan 1840 tarihinde Sultan Abdülmecid Han Hazretleri zamanında Sadrazam Reşid Paşa ile Belçika Kralı Leopold'un saltanatı seniyyede mukîm elçisi arasında imzalanmıştır. Evahir-i receb 1256/1840 Eylül sonunda padişah tarafından tasdik buyurulmuştur.

Birinci Madde: 12 Cemaziyelevvel 1254/ 3 Ağustos 1838 tarihinde Belçika Devleti ile imzalanan antlaşmadaki tüm maddeler ve haklar aynen geçerlidir. Diğer devletlerin tüccar ve gemilerinin sahip oldukları bütün haklar ve ayrıcalıklar Belçika Devletine mensup tüccar ve gemilerine ve de onların ortaklarına tanınacaktır.

İkinci Madde: Bu maddedeki hükümleri üç grupta toplayabiliriz:

1) Bazı emtianın tabi olduğu "ihraç memnuiyeti" kalkmaktadır. Artık, Belçika tebaası olan şahıslar veya hizmetkarları Osmanlı ülkelerinde yetiştirilen veya işlenen her cins malı satın alma hakkına sahip olacaklardır.

2) Gerek ziraî mahsuller, gerekse sair eşya üzerine konmuş olan "yed-i vahid" usulü tamamen kaldırılacaktır.

3) Satın alınan malların bir yerden diğer bir yere nakli için mahallî zabitan ve eminler tarafından kullanılmakta olan tezkire isteme usulünden tamamen vazgeçilecektir. Bu hükmün aksine hareket eden olduğunda:

a) Tevessül eden âyan, mütesellim, zabıt, emin her kim olursa olsun devlet tarafından şiddetle cezalandırılacak,

b) Bu hareketten dolayı Belçika tüccarı zarara uğramış ise tazmin edilecektir.

Üçüncü Madde: Belçika tüccarı, yerli tüccarla aynı haklara sahip olmaktadır. Bu suretle Belçika tüccarı, sadece "en çok müsaadeye mazhar millet" olmak vasfını haiz olmakla kalmıyor, aynı zamanda en çok müsaadeye mazhar olan yerli tüccar mertebesine de ulaşmış oluyordu.

Dördüncü Madde: Belçika tüccarları tarafından ihraç edilecek Osmanlı mahsulatından alınacak rüsumatla ilgilidir.

Belçikalı tüccarlar, eskiden çeşitli adlarla alınan dahilî resimlerin hepsinin birden yerine geçmek üzere, amediyye resmini malı istihsal yerinde satın aldıkları takdirde, iskele olan yere getirdikleri zaman kıymeti üzerinden % 9 olarak vermeyi kabul ediyorlar. Amediyye resmi ödenmiş olan eşya, memleket dışına çıkarılmadan önce başka bir iskeleye götürülürse tekrar amediyye resmi vermeye ihtiyaç kalmadan yalnız reftiyye resmi ödenerek götürülebilecektir. Ecnebi tüccar, malı iskelede satın aldığı takdirde ise sadece % 3 ödeyecektir. Belçikalılar Osmanlı memleketlerinden alıp götürecekleri mallar için iskelelerde gemiye yüklenirken % 3 gümrük ödeyeceklerdir.

Beşinci Madde: Belçika mahsul veya mamülü olup Belçika tüccarına ait her cins mal, hangi yol ve vasıta ile gelirse gelsin Osmanlı hudutları dahilindeki bütün yerlerde kabul olunarak kıymetleri üzerinden % 3 gümrük resmi alınacaktır. Bu % 3'ten gayri şimdiye kadar çeşitli şekillerde alınmakta olan dahili gümrükler yerine bundan böyle mal ister geldiği mahalde, isterse naklolunduğu diğer bir şehirde satılsın sadece % 2 munzam bir gümrük ödenecektir. Bu % 2 ödendikten sonra da mal, tekrar tekrar el değiştirse veya başka bir memlekete gönderilmek istense bir daha resim talep olunmayacaktır.

Belçika tüccarı bir iskeleye getirdiği malın % 3 gümrüğünü ödedikten sonra tekrar gümrük vermeksizin ikinci bir ülkeye götürmek salahiyetine sahiptir. Ancak malı iskelede veya memleket dahilinde bir şehirde sattığı takdirde ikinci gümrük vergisi olan % 2'yi vermek zaruretindedir.

3 Ağustos 1838'de imzalanan antlaşmanın maddelerine atıfta bulunularak hukuk yolunun açık olduğu belirtilmektedir.

Altıncı Madde: Belçikalı tüccarlar ve onların ortakları ithal ettikleri mallar için % 3 amediye gümrüğünü ödedikten sonra, Osmanlı ülkesinde istediği yere mallarını götürebilirler. Sattıkları yerde % 2 zamime gümrüğü haricinde ödemek zorunda oldukları başka bir vergi yoktur.

Yedinci Madde: Belçika tüccarına ait Osmanlı yahut Belçika mahsul ve mahsulatı Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından ister geldikleri gemilerle, ister aktarma yapıldıkları gemilerle geçsinler yahut bir müddet için herhangi bir sebeple karaya ihraç edilip tekrar gemilere yüklensinler, bu nevi eşyadan hiçbir sûretle resim ve hisse alınmayacaktır.

Diğer bir memlekete nakledilmek üzere Türkiye'ye getirilmiş olan emtia ve eşya ile bir tüccarın elinde kalmış bulunan eşya diğer memlekete gönderildiğinde % 3 resimden gayri bir şey verilmeyecektir.

Sekizinci Madde: Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçecek gemilere "izn-i sefine" adı altında bir müsaade verilirdi. Bu müsaade muhafaza edilmekte, ancak bu yüzden vakit kaybını önlemek üzere bundan böyle izn-i sefinelerin sûratle verilebilmelerini temin için yeni bir şekle bağlanması kabul edilmektedir.

Dokuzuncu Madde: Bu antlaşmada karar verilen hükümler ve kurallar, Avrupa'dan Asya'ya, Mısır'dan Afrika'ya bütün Osmanlı topraklarında geçerlidir.

Onuncu Madde: Belçika tüccarlarının ithal ettikleri mallarda ödeyecekleri % 3 gümrük vergisinin Osmanlı parası ile hesabı yapılarak defterlerin hazırlanması esası kabul edilmiştir. Yeni tarifenin hükmü 1846 Martının başına kadar yürürlükte kalacaktır. Bu müddet dolunca taraflardan birinin müracaatı vaki olursa yenisi tanzim olunacak, fakat yedi sene dolduğu halde altı ay zarfında iki tarafta yenilenmesi talebinde bulunmazsa kendiliğinden yedi sene daha yürürlükte kalması hükme bağlanmıştır.

1838 öncesinde ithalat ve ihracat üzerinden % 3 gümrük vergisi alınmaktadır. Ayrıca yerli ve yabancı tüccarlar mallarını Osmanlı devleti hudutları içinde bir bölgeden diğerine taşırlarken % 8 gümrük vergisi ödemek durumundaydılar. 1838 antlaşması ihracattan alınan vergileri ise % 5 olarak

saptıyordu. İç gümrükleri yerli tüccarlar verdikleri halde, yabancı tüccarlar ödemiyorlardı ve böylece yerli tüccarlara karşı çok önemli bir avantaj elde etmiş oluyorlardı.

Kuşkusuz antlaşmanın çok önemli sonuçları ve yansımaları vardı. Enver Ziya Karal'a göre Türklerin ticaretten el çekip devlet kapısında memur olmalarının temeli bu antlaşmada yatmaktadır.

Abdülmecit devrinde, Osmanlı İmparatorluğunun dış ticaretinde, büyük bir artış görülür. Fakat bu artış ancak görünüşte Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine idi. Ticaret muahedeleriyle, yabancı devletlere, kapitülasyonlarla elde etmiş oldukları ticarî imtiyaz ve muafiyetlere ek imtiyazlar ve muafiyetler verilmişti. Bu devletler İmparatorlukta iç ticaret muameleleriyle bile uğraşabiliyorlardı. Osmanlı mal ve mamullerini Osmanlı pazarlarında ajanları vasıtasıyla aldırıyorlar, aynı pazarlarda kendi mamullerini doğrudan doğruya satıyorlardı. Tam bir ticaret serbestisi prensibi dahilinde yapılan bu muamelelerden tüccarları Avrupalılar kadar faydalanamıyorlardı. Osmanlı tâbiyetinde bulunan Rum, Ermeni ve Yahudiler dış ticaretin faal unsurları idiler. Fakat içlerinden birçoğu büyük devletlerin Türkiye'de ticaret ajanları olmayı kabul ettiklerinden yabancı tâbiyete bile geçiyorlardı. Bu durum karşısında Babıâli, III. Selim devrinde yapıldığı gibi tedbirler almak zorunda kaldı. Mustafa Reşit Paşa, bütün elçilere yolladığı bir takrirden "Her kim âhar bir devletin tâbiyetine girer ise bunun ilan ettiği günden itibaren üç mah zarfında Memalik-i Devlet-i Aliyye'yi terk ile tâbiyet iddiasında bulunduğu devlet memalikine veyahut sair istediği mahalle nakli-mekan ve azimete icbar olunacaktır." ve Türkiye'deki akrabasının verasetinden mahrum olacağı gibi, uhdesinde bulunan her nevi arazi üzerinde olan hukuk-ı tasarrufiyesini de kaybedecektir" demek zorunda kaldı. Fakat hükümetin bu sarîh davranışına rağmen, tâbiyet değiştirme işi önlenemedi.

Müslüman tüccarlara gelince; yabancı dili ve milletlerarası ticaret mevzuatını bilmediklerinden, dış ticaret sahasında ciddi bir iş göremiyorlardı. Zaten tek başlarına iş görmeği, birleşerek büyük teşebbüslere girişmeye tercih ediyorlardı. Kaldı ki her türlü himayeden de mahrum bulunuyorlardı. Bu

sebepledir ki müslüman tüccarların sayısı küçük ticaret alanında bile gün geçtikçe azalmakta idi. Tanzimat'tan beri Türklerin hükümet kapısında memur olarak geçim yolunu aramalarının bir amilini de; ticaret nizamındaki bu değişiklikte aramak icabeder.

Ticaret muvazenesine gelince; Osmanlı İmparatorluğu, bu şartlar yüzünden Avrupalılar için hammadde deposu ve mamullerini sattıkları bir pazar haline geldi. Olay yazar Lütfi Efendi'ye göre; "Çalı süpürgesi, ağaç kaşık ve tahta taraklara kadar muhtaç olduğumuz eşyanın cümlesi yabancı memleketlerden gelip ve ucuzluğu cihetiyle revaç bulup mevcut servetimizi ecnebiler, sülûk gibi çektiler."³

Mustafa Reşit Paşa ile arkadaşlarının İmparatorluğun ticaret şartlarını düzeltmek ve bünyesinin kuvvetlendirmek hususunda bir programları yoktu. Bu sebepledir ki 1838'de İngiltere ile ve sonraki yıllarda diğer Avrupa devletleriyle imzalanan ticaret muahedelerinin "esnafımızı ve tüccarlarımızı uşaklığa, kolculuğa düşüreceğini görememişlerdir."⁴

Belçika ile 3 Ağustos 1838'de yapılan ve 30 Nisan 1840'ta Balta Limanı'nda genişletilen ve hükümleri belirginleşen antlaşmalar ile Yed-i Vahit olarak adlandırılan düzenden vazgeçiliyordu. Esasen bu düzenden 1838'de İngilizlerle yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile vazgeçilmiş, ardından diğer ülkeler gelmişti.

1838 öncesinde uygulanan ve Yed-i Vahit olarak adlandırılan düzende devlet bir malın herhangi bir yöredeki dış ticaretini özellikle de ihracatını bir özel kişinin tekeline bırakabiliyordu. Ayrıca, belirli hammaddelerin ya da gıda maddelerinin darlığının çekildiği yıllarda, malların ihracatını yasaklayabiliyordu. Savaş dönemlerinde, maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete olağanüstü vergiler uygulanabiliyordu. Balta Limanı Antlaşması ile dış ticaretteki

³ Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, s.260.

⁴ Karal, a.g.e., C.VII, s.259.

bu düzen kaldırılmakta ve devlet olağanüstü vergiler ya da sınırlamaları uygulama hakkından vazgeçmekteydi.⁵

IV.3. 6 Rebiulahir 1278 / 10 Tişrin- i Evvel 1861 Osmanlı-Belçika Ticaret Antlaşması⁶

IV.3.1. Antlaşmanın Metni

Bizki bi-Lûtfihî'i Mevlâ Türkistan ve şamil olduğu memalik ve buldanın padişahı es-Sultan ibn-is Sultan Abdulaziz Han... İşbu tasdikname-i humayunumuzla beyan ve ilan ederiz ki, Memalik-i Devlet-i Aliyyemizle Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri maliki beyinde mevcut olan münasebe-i ticaretin bir katı daha tevsi' ve teshili zımında muahede-i kadimeyi ticareti tadilen ve müceddeden bir ticaret ve seyri sefayin muahedesi akdi... Bu hususu tarafı eşrefi Saltanat beynimden efahim ricali Devleti Aliyyemden ticaret nazırı olup... Muhammed Es'ad Safvet ile divan-ı hûmayunumdan olup umur-u hariciyye Devlet-i Aliyye'miz nazır vekili bulunan... Muhammed Cemil Bey ve mûşarun îleyhi Belçika Kralı ve Padişahı Hazretleri tarafından dahi nezr-u saltanatı beynimizde mukim elçisi murahhas tayin olunmuş olmalarıyla murahhasan mûşarun îleyhim yedlerinde bulunan ruhsatnamelerini yekdiglerine ibraz ile yolunda ve usulünde gördüklerinden ol babda bin iki yüz yetmiş sekiz senesi şehru Rebi-ul ahirinin altıncı (6 Rebi-ul Ahir 1278), bin sekiz yüz altmış bir sene-i iseviyesi tişrin-i evvelinin onuncu günü tarihiyle (10 Tişrin-i Rvvel 1861) yirmi üç madde üzerine akd ve tanzimle Dersaadetimde imza ve temhid eyledikleri mukavele-i name taraf-ı hûmayun haneme arz edilmiş olduğundan ayniyle ve Fransızca olarak zikr ve beyan olunur.

BİRİNCİ MADDE: Uhud-u kadimeyle Belçika teb'ası ve sefayınına i'ta olunmuş olan kaffe-i hukuk ve imtiyazat ve muafiyat uhud-ı mezkurenin işbu mukavele-i name ile tadil olunacak olan şerayiti bil-istisna tasdik kılınmış ve bir

⁵ Pamuk, Bağımlılık ve Büyüme, s.17.

⁶ BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahidnâme Defteri 4/2, s.12-15

de taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bil-cümle düvel-i saire teb'ası ve sefineleri ile ticaret ve seyr-i sefayın el-haleti hazihi i'ta olunmuş ve müstakbelde i'ta olunabilecek veyahut istifadesine mesağ gösterilecek kaffe-i hukuk ve imtiyazat ve muafiyata Belçika teb'ası ve sefineleriyle ticaret ve seyr-u sefayının dahi bihakkı nail ve haiz olmaları mahsusen mukarrar ve meşrut bulunmuştur.

İKİNCİ MADDE: Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri teb'ası veyahut vekilleri Memalik-i Mahrusa'sı hanemin her bir tarafında gerek dahilen bey'a ve şira olunacak ve gerek taşraya ihraç eylemek muradıyla Memalik-i Devlet-i Aliyye mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olan her türlü eşyayı bilâ istisna mübayaâ ve iştira etmeye me'zun olacaklardır. Devlet-i Aliyye bin sekiz yüz kırk senesi şehr-i nisanının otuzu tarihiyle (30 Nisan 1840) mutaakkid olan ticaret muahedesinin ikinci bendi ile Memalik-i Devlet-i Aliyye mahsulatı ziraat vesair her nevi' mahsulat hakkında her türlü yedi vahid usulünü resmen ilğa ve ibtal ve kezalik o misullü emtia ve eşya iştirası veyahut eşyayı merkumenin bad-el mubayea bir mahalden diğer bir mahalle nakliçün hükümet-i mahalliyeden verilen tezkireyi terk buyurmuş olmasıyla Belçika teb'asını hükümet-i mahalliyeden tezkire ahzına icbar zımında vuku bulacak her türlü tasaddiyat hilaf-ı ahid bir hareketi vaki olacak memûrîn saltanat-ı seniyye taraf-ı Devlet-i Aliyye'den derhal şediden te'dib olunacak. Ve bu sebepten naş-ı giriftar olduğunu layığıyla isbata muktedir olacak Belçika teb'asının kaffe-i zarar ve ziyanı tazmin buyurulacaktır.

ÜÇÜNCÜ MADDE: Belçika tüccarı veyahut vekilleri Memalik-i Devlet-i Aliyye mahsulatı arziyye ve sinaiyyesinden olup, derûni Memalik-i Osmaniye'de sarf ve istihlak içün Memalik-i Osmaniye'de beya' ve furuhat etmek niyetiyle eşya ve emtia mubayaâ eyledikleri halde eşya ve emtia-i mezkurenin hıyne iştira ev furuhatında veyahut sair icap eden her türlü muamelat-ı ticariyesinde icrası esnasında ticaret-i dahiliyye ile, memur olan teb'a-ı Devlet-i Aliyye veyahut ecnebiyyeden en ziyade mazhar müsaade olunan kadayayı mümasilede te'diye ettikleri rusumatı te'diye edeceklerdir.

DÖRDÜCÜ MADDE: Tarafeyn muahideynden birinin memalikinden diğerinin memalike gönderilmek üzere ihraç olunan her türlü eşyadan

bunlardan memalik-i saireye nakl olmak üzere ihraç olunduğu halde verdikleri veyahut verecekleri rusumattan başka ve ba ziyade nesne alınmayacak ve tarafeyn muahideynden birinin memalikinden diğerinin memalike nakl olunacak her nevi eşyanın nakli ve ihracı memnuiyetin ve misullû eşyanın memalik-i saireye nakli ve ihracına dahi şûmul olmadıkça icra olunmayacaktır. Memalik-i Devlet-i Aliyye mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olup Belçika devleti teb'ası veyahut vekilleri tarafından iştirâ olunacak eşyadan gerek mahalli mubayaasından taşra gönderileceği mahalle hıyne naklinde hiçbir rusm ve avaîd musabun olunmayub balakiz ihraç olunacağı mahalle vusulunda orada iskeledeki kıymeti üzerine hesap olunsun. Ve hıyne ihracında istifa olunur. Yüzde sekizi tecavüz etmez bir refitiye resmi alınacaktır ve bu resmi te'diye etmiş olan her bir eşya yed-i ahara geçmiş olsa bile Memalik-i Devlet-i Aliyye'nin hiçbir tarafında resm-i mezkuri tekrar te'diye etmeyecektir. Şurası dahi mukarrerdir ki, gümrük idare ve nezaretinin masarif-i umumiyesin tayin etmek üzere eşyanın kıymeti üzerine hesap olarak yüzde bir resmi makarririne tenzil oluncaya değin zikr olunan yüzde sekiz resmi gümrük beher sene yüzde birer tenzil olacaktır.

BEŞİNCİ MADDE: Gerek Memalik-i Mahrusa'nın mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olup hangi taraftan gelirse gelsin haşmetlû Belçika Kralı Hazretlerinin memalike idhal olunacak ve gerek Belçika Memalik-i mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olup hangi taraftan gelmiş olur ise olsun Memalik-i Mahrusa'ya idhal kılınacak olan her bir emtia ve eşyadan Belçika Kral Hazretlerinin memalike veyahut memalik-i hazreti şahanede sair her bir memalik-i ecnebiyyenin o nevi' mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinin hıyne idhalında alınan rusumatdan başka ve ziyade rusum alınmayacaktır. Kezalik tarafeyn muahideynden birinin memalikin mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olan her nevi' emtia ve eşyanın diğerinin memalike nakil ve idhalı memnuiyeti sair memalik-i ecnebiye mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olan o nevi' emtia ve eşyanın idhaline şumuli olmadıkça icra olunmayacaktır. Bundan başka zat-ı hazreti zuburda beyan olunan istisnadan maadâ Belçika Memalik-i Mahsulat-ı arziyye ve sinaiyyesinden olan her bir eşyanın hangi

mahalden gelir ise gelsin Memalik-i Mahrusa'ya idhalini menâ' etmemekdeki ve Belçika'dan Memalik-i Mahrusa'ya nakil ve idhal olunacak mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyeden alınacak rusumatın eşyanın kıymeti üzerine yüzde sekiz veyahut ittifak-ı tarafeyn ile ve tarife mucibince tahsis olunacak ve eşyayı mahrusa bahren gelmiş ise sefinden karaya hıyne ihracında ve berren gelmiş ise ilk gümrükde te'diye olunacaktır. Ve yüzde sekiz âmediye resmi te'diye olunduktan sonra eşyayı mezkure ister malle vusulunda ve ister dahili memalikde bey ve furuhât olup, işbu eşyanın ne bay'i'inden ne de müşterisinden hiçbir resm ve avîd musab olunmayacaktır. Ancak eşya-yı mezbure Memalik-i Devlet-i Aliyye'de sarf ve istihsal içün satılmayubda altı ay zarfında Memalik-i Devlet-i Aliyye'den taşra ihraç olunacak olduğu halde bu mekûle eşya transît eşya hükmünde tutularak hakkında on ikinci bendde muharrer olduğu vechile muamele olunacaktır. Bu halde gümrükler idaresi tarafından yüzde sekiz âmediye resminin te'diye olduğunu isbat edecek olan tacire, işbu âmediye resmiyle bend-i mezkure tahsis ve ta'yin olunan transît resmi beynindeki tefavutun mikdarı iade olunmak lazım gelecektir.

ALTINCI MADDE: Eflak ve Boğdan ve Sırb imaretine gitmek üzere memalik-i şahanenin sair taraflarından murur eden emtia ve eşyayı ecnebiye resm-i gümrüğünün zikr olunan imarete hıyne vusullarında ve kezaîk memalik-i şahanelerinden sair taraflarına gitmek üzere imarat-ı mezkureden murur eden eşya ve emtia-ı ecnebiye resm-i gümrüğünün Devlet-i Aliyye tarafından doğrudan doğruya irade olunan ilk gümrüğe vusullarında te'diye olunması tarafeyn muahideyn beyninde mukarrerdir. İşbu kaide gerek imarat-ı mezkurenin ve gerek Memalik-i Şahanenin sair taraflarının memalik-i ecnebiyeye götürülecek olan mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesi hakkında dahi cari olarak imarat-ı mezkure mahsulatının resm-i gümrüğü imarat-ı mezkure gümrük idaresi ve Memalik-i Şahanenin sair tarafları mahsulatının Devlet-i Aliyye me'murlarına virilüp bû suretle gerek âmediye ve gerek reftiye resmi her halde balakiz bir defa ifa olunacaktır.

YEDİNCİ MADDE: Tarafeyn muahedeyn teb'asının cümlesine yek diğerinin memalikiinde magaza küşadeyle icrayı ticaret ve sınaat ve arziyye

veyahut anbariye ve ikramiye ve teshilat-ı saire hususlarında yerlû teb'a gibi muamele olunacaktır.

SEKİZİNCİ MADDE: Belçika memalikine Belçika sefinesiyle ne zaman idhalı caiz olan bil-cümle eşyanın Osmanlû sefinesiyle dahi idhalı mucaz olub Osmanlû sefinesiyle idhal olunan eşyadan Belçika sefinesiyle idhal olundukları halde alınan rusumattan her ne nâm ile olur ise olsun başka ve ziyade resm almayacaktır. Bilmukabele Devlet-i Aliyye memalikine Osmanlû sefinesiyle idhalı nizamen caiz olan bil-cümle eşyanın Belçika sefinesiyle dahi idhalı caiz olub Belçika sefinesiyle idhal olunan eşyadan Osmanlû sefinesiyle hıyne idhallerinde alınan rusumattan her ne nam ile olur ise olsun başka ve ziyade bir resm musab olunmayacaktır ve eşyayı mezkure gerek doğrudan doğruya fil-asıl hasıl olduğu mahalden gelsin ve gerek memalik-i saireden vurud etsin haklarında bi-irade beyan olunan muamele mutesaviye-i mutekabile cari olacaktır ve ihracat hakkında dahi kamilen mukabele bil-misl usul-i cari olub şu vechile ki tarafeyn memalikinde ihracı nizamen caiz olub veyahut olabilecek eşya gerek Devlet-i Aliyye veyahut Belçika sefayinine mahmulen ihrac olunsun ve gerek tarafeyn muahideynden biri veyahut başka bir devlet memalikinde bir limana gönderilecek olsun, eşyayı mezkurenin hıyne ihracında devleteyn muahideyn memalikinde olacak. Ihracat resmi ve ikramiye akçesi ve rusumat iadesi musavat üzere olacaktır.

DOKUZUNCU MADDE: Gerek hükümet ve me'murîn ve esnaf ve gerek bir gûne te'sisat-ı münafaâ olarak tonilate ve liman ve kılavuz ve fenar ve karantina rusumatı veyahut her ne suret ve nam ile olur ise olsun hiçbir rusumat-ı tarafeynden birinin limanında kazaya mümasilede şerabiti münaviye ile yerlû sefayininden alındıkça diğer sefayin hakkında dahi vaz' ve te'sis olunmayacaktır ve işbu muamele-i mütesaviye her hangi limandan gelûr ise gelsünler ve nereye gidecek olurlarsa olsunlar tarafeyn sefayin-i hakkında bir mukabele cari olacaktır.

ONUNCU MADDE: Belçika kanun-u intizasınca Belçika sefinesi ve Devlet-i Aliyye kanunu icabınca Osmanlı sefinesi ad olunan bil-cümle sefayin

işbu muahede-i daire-i mevarîde tarafından Osmanlû ve Belçika sefinesi gibi muamele olunacaktır.

ONBİRİNCİ MADDE: Belçika'nın mahsulat-ı arziyesi ve sınaıyyesinden olub Belçika veyahut sair bir devlet sefayiniyle kalan ve gerek diğer bir ecnebi memalik-i mahsulat-ı arziye ve sınaıyyesinden olub Belçika sefayinine mahmul olarak vurud eden emtia ve eşya Bahr-ı Sefid ve Karadeniz boğazlarından geçdiği halde eşyayı merkume gerek mahmul olduğu sefine ile ve gerek diğer sefineye akdarılarak işbu boğazlardan geçsin ve gerek memalik-i ecnebiyeye nakl olunmak üzere satılmış olduğu halde diğer sefineye tahmil olunmak ve yola çıkarılincaya değin bir vakt-i mahdud için karaya çıkarılsûn, eşya-yı merkume için hiçbir türlü resm ve avaid-i musabbe alınmayacaktır. Eşya-yı merkume ol-vechile karaya çıkarıldığı halde der-saadette transit anbarına ve memalik-i Devlet-i Aliyye'nin transit anbarı olmayan sair mahallerde gümrükler nezareti altına vaz' olunacaktır.

ONİKİNCİ MADDE: Devlet-i Aliyye müsaadât-ı tedriciye ile biri transit hakkında dahi yed-i iktidarında bulunan bil-cümle teshilatı i'ta etmek arzusunda bulunduğundan ahar memalike gönderilmek üzere Memalik-i Devlet-i Aliyye'ye idhal olunan eşyadan ila yumna haza alınmakda olan yüzde üç resm-i gümrük derhal yüzde ikiye tenzil olunarak yüzde üç resmi hakkında şimdiye değin cari olmuş olduğu misullû işbu yüzde iki resm dahi emtia ve eşyanın Memalik-i Devlet-i Aliyye'ye hıyne duhulunda te'diye olunacaktır. Zikr olunan transit resmi işbu muahedenin mer'al icra olacağı günden itibaren sekiz sene müddetin hîtamında yüzde bir resmi muayyen ve katiyyesine tenzil kılınacaktır. Ve bu resm Memalik-i Devlet-i Aliyye mahsulatından alınacak reftiye resmi misullû kaydiye masarısını tesviye etmek üzere tahsil kılınacaktır. Bununla beraber Devlet-i Aliyye bir nizam-ı mahsusa ile bu babda hile vukûunun men'i tedabirini ittihaz etmek hukukunun muhafaza olduğunu ilan buyurur.

ONÜÇÜNCÜ MADDE: Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri teb'a veyahut vekilleri Memalik-i Şahanede Memalik-i ecnebiyye mahsulat-ı arziye ve sınaıyyesinden eşya ahz ve i'tasıyla meşgul oldukları halde bunlar mensub oldukları memleketlerin emtia ve eşyayı ticaretini eden sair teb'ayı ecnebiyenin

mükellef oldukları rusumatı eda ve haiz oldukları hukuk ve imtiyazat ve muâfiyatdan istifade edeceklerdir.

ONDÖRDÜNCÜ MADDE: Beşinci madde şerayıt ve ahkamına istisnaen ba'de izin tuz ve her ne şekil ve surette olur ise olsun tütün Belçika teb'asının Memalik-i Devlet-i Aliyye'ye idhaline me'zun oldukları emtia ve eşyadan olmayacaktır. Mamafih Belçika teb'ası veyahud vekillerine memaliki Devleti Aliyyede sarf ve istihlak için tuz ve tütün mubayaa ve furuhat ettikleri halde işbu iki nev' eşya ahz ve i'tasıyla me'luf olan teb'a Devlet-i Aliyye'nin en ziyade mazhar-ı musâade olanlarının mükellef oldukları tekalif ve nizamına tabi gümrük idaresine beyana mecbur olacaklardır ve gümrük idaresi tütün ve tuz ihracatına nezaret etmek hukukunu kema fis-sabik muhafaza edûp fakat bununla her ne bahane ile olur ise olsun eşya-yı merkumeden hiçbir resm talep edemeyecektir.

ONBEŞİNCİ MADDE: Tarafeyn fahimeyn muahideyn beyninde mukarrerdir ki, Devlet-i Aliyye barut, top ve esliha ve mühümmat-ı cebhanenin Memalik-i şahaneye idhalının umumen men'i hak ve selahiyeti muhafaza buyurur. İşbu memnuiyyet resmen tebliğ olunmadıkça mer'al icra olmayacak ve yalnız bu memnuiyyeti havî olacak beyanname-i resmiyyede sarahaten ta'yin olunacak olan alet ve eşya-yı harbiyye haklarında havî olacaktır. Vechi muharrer üzere memnu' olmayan her türlü alet eşya-yı harbiyye memalik-i şahaneye hıyne idhallerinde nizamâtı kulliyeye tabi olub fakat Belçika sefareti tarafından birer haslet-i istisnaiye istida olunur ise esbab-ı kaviyye mani olmadıkça sefaretin işbu istidasına musâade olunacaktır. Ve hususuyle barutun idhali memnu' değil ise de, şerayıt-ı âtiye tabi olacaktır. Şöyleki, evvelen; Belçika devlet-i teb'ası nizamât-ı mahalliyyenin tayin eylediği miktardan ziyade asla barut furuhat etmeyecektir. Saniyen; bir kimse yüklü veyahut mikdarı killi barut, bir Belçika sefinesiyle Memalik-i Mahrusa'nın bir limanına vasıl oldukda işbu sefine memurîn mahalliye taraflarından ta'yin olunacak bir mahalli mahsusa lenger endaz olarak hamil olduğu barut yine me'murîn mûmâ ileyhim tarafından gösterilecek anbarlara me'murîn mûmâ ileyhimin nezaretiyle ihraç olunacaktır. Ve barutu mezkurenin ashabı matlubiyeye itba' ederek zikr olunan anbarlara me'murin muma ileyhimin nezaretiyle ihrac olunacaktır. Ve barutu mezkurenin

ashabı matlubiyeye itba' ederek zikr olunan anbarlara gidebileceklerdir. Sayd tûfengi ve ziynet eslihası veyahut isti'malı mahsus olan mikdar-ı cüz'i sayd barutu işbu bendde mûnderic şerayite tabi olmayacaktır.

ONALTINCI MADDE: Belçika tüccarı sefayininin Bahr-ı Sefîd ve Siyah boğazlarından mururları için bir mu'tad lazım gelen izn-i sefine fermanları daimen sefayini merkumeyi mümkün mertebe bekletmeyecek suretle i'ta olunacaktır.

ONYEDİNCİ MADDE: Hamulesi Memalik-i Devlet-i Aliyye'ye teslim olunacak Belçika tüccar sefayini kaputanlarının hamuleyi ihraç edecekleri limana vusul buldukları akabinde derhal hamulelerinin manifestolarının bir sureti sahihesini gümrük tarafına i'ta olmaları lazım gelecektir.

ONSEKİZİNCİ MADDE: Gümrükden kaçırılarak idhal olunan eşya canib-i mîriyeden müsadere olunacaktır. Fakat kaçırılan eşya me'murîn tarafından tutulduğu akabinde bunun takrir veyahut mazbatası ba tanzim kaçırma adı olunan eşya sahibinin mensûb olduğu konsoloshaneye tebliğ kılınıb, hiçbir eşya kaçırma olduğu layık ve nizamî vechile sabit olmadıkça müsadere olmayacaktır.

ONDOKUZUNCU MADDE: Memalik-i Osmaniye mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesi Belçika devlet-i memalikine idhal olunduğu halde en ziyade mazhar müsâade ve imtiyaz olan milletin o nev'i mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesine olunacak muamelenin aynı icra kılınacaktır. Düvel-i ecnebiye teb'a ve sefayin ve ticaret ve seyr-i sefayinine Belçika devleti memalikinde el-haletü hazihi i'ta olunan ve müstakbelde verilecek veyahut istifadesine mesağ gösterilecek olan hukuk ve imtiyazat ve muafiyeti Devlet-i Aliyye teb'a ve sefayin ve ticaret ve seyr-i sefayinin dahi bi-hakkın nail ve haiz olmalarına müsâade kılınacaktır.

YİRMİNCİ MADDE: İşbu ahidname tasdik olunduktan sonra tarafeyn fahimeteyn muahideyn beyninde bin sekiz yüz kırk senesi şehr-i nisanının otuzunda (30 Nisan 1840) müteakkid olan mukavele-i name yerine kaim olacak bin sekiz yüz altmış iki senesi şehr-i martının on üçüncü gününden (13 Mart 1862) itibaren yirmi sekiz sene mer'a'l icra olunulub, bununla beraber

tarafeyn muahideynden her biri ba tecrübe luzumu hissedecekleri tadilatı ondördüncü ve yirmibirinci sene hitamında teklif etmek veyahut müddet-i munkaziya ad edeceğini îlan eylemek selahayitini muhafaza ederler. Ve bu halde tarih-i ilanından itibaren bir sene sonra işbu mukavele-i namenin tarafeyn muahideyn hakkında hükmi münfesihi olacaktır. İşbu mukavele-i name Memalik-i Devlet-i Aliyye'nin kaffe-i ebatında yani Avrupa ve Asya ve Mısır ve Afrika'nın Memalik-i Devlet-i Aliyye'den olan kısmında ve Sırbistan ve Eflak ve Boğdan İmaretlerinde mer'a'l icra olacaktır.

YİRMİBİRİNCİ MADDE: Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri işbu ahidnamenin her bir bendinde istimal olmuş olan elfaz ve ta'biratın manîi tabiiyye ve sariha ve mahfanesinden ziyade ve hariç hiçbir hüküm ve maânî istihrac etmek ve ne de idare-i dahiliyesi hukukunun icrasında Devlet-i Aliyye'ye hiçbir vechile mevafl-ı ibga etmek muradında bulunduğu tarafeyn meyanesinde kararkîr bulunmuşdur. Şu kadar ki Saltanat-ı Seniyyenin zikr olunan hukuk-i idare-i dahiliyesi Belçika devletiyle mevcut olan uhud-i kadimesi işbu ahidname ile Belçika teb'ası emvali hakkında i'ta buyrulmuş olan imtiyazata naks-ı aleni bi-mevcut olmayacaktır.

YİRMİİKİNCİ MADDE: Gerek Belçika devleti Memalik-i mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olup memalik-i Devlet-i Aliyye'ye idhal olunan ve gerek Devlet-i Aliyye memalik-i mahsulat-ı arziyye ve sınaiyyesinden olup Belçika tacirleri veyahut vekillerinin Belçika'ya veyahut memalik-i saireye nakl ve idhal etmek üzere Memalik-i Devlet-i Aliyye'nin her bir tarafında mubayaâ ve iştiraya muhtar ve serbest oldukları her türlü eşya ve emtiadan işbu muahedenin şerayit-i mündericesi mucibince alınacak resmi gümrüğün tarifesini tanzim etmek için bir beraberce komiserler nasb ve ta'yin etmekleki tarafeyn fahimeyn muahideyn karar vermişlerdir. Bu suretle tanzim olunacak yeni tarife bin sekiz yüz altmış iki senesi şehri martının on üçüncü (13 Mart 1862) gününden itibaren yedi sene müddetle carî olacak ve icabı takdirinde ittifakı tarafeyn ile ta'dilatı cüziyye icra olunabilecektir. Ve tarafeyn muahideynden herbirinin müddet-i mezkurenin inkızasından bir sene evvel işbu tarifenin ru'yet ve ta'dilini talep ve iddiaya istihkak olacaktır ve eğerçe yedinci senenin inkızası

gününden itibaren diğer bir yedi sene müddet için daha mer'a'l icra tutulacak ve her bir yedi sene devrinin tekmilinde bi-ayni amel olunacaktır.

YİRMİÜÇÜNCÜ MADDE: İşbu ahidname tasdik olunacak ve tasdiknamelerde darsaadette iki ay zarfında mümkün ise daha evvelce olunarak bir sekiz yüz altmış iki senesi şehir-i martının on üçüncü gününden itibaren (13 Mart 1862) mer'al icra tutulacaktır.

HATİME: İşbu muahede taraf-ı eşref hazretleri hanemizden kabul ve tasdik kılınmış olduğu mübeyyin işbu tasdikname-i hümayûnum tasdir ve i'ta olundu. Tahriren fil-yevm es-salis velişrûn fi şehri cemziyilevvel li-senei seman ve sebîn ve semanin ve elf (23 Cemaziyilevvel 1878).

IV.3.2. Antlaşmanın Tahlili

Sultan Abdülaziz tahta çıktığı sırada, dış dicaretten başka iç ticaret de yabancıların eline geçmişti. Devlet büyük çapta bir malî ve iktisadî buhran geçiriyordu. Mustafa Reşit Paşa okulundan yetişen Ali ve Fuat Paşalar, bu buhranın siyasî bir karakter iktisap etmeden yatıştırılması için Avrupalı devletlerin yardımını sağlamayı düşünüyorlardı. Yeniden bir dış borçlanmaya gidilmesi zaruret halini almıştı. Fakat, Avrupa devletleri Osmanlı devletine yaptıkları her türlü yardımları menfaat karşılığı yapıyorlardı. İngiltere'nin 1838'de Mehmet Ali Paşa'ya karşı Babiâli'yi desteklemesinin karşılığını, yukarıda sözü geçen, ticaret muahedesindeki imtiyazlar teşkil etmişti. Yine İngiltere'nin ve Fransa'nın Kırım muharebesinde Osmanlılarla birlikte Rusya'ya karşı savaşmalarının mükafatı, 1856 Islahat Fermanı olmuştu. Bu olaylardan da anlaşılacağı veçhile Osmanlı İmparatorluğunun ticareti, teknik bir mesele olmaktan çıkmış Babiâli üzerine ağır basan siyasî hadiselerin bir nevi tavizat kaynağı haline gelmişti. İşte bu sebepledir ki, 1861 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında yeni ticaret muahedelerinin imzalandığı görülmektedir.⁷

⁷ Karal, a.g.e., C.VII, s.260.

Avrupa ülkeleri gümrük vergilerini daha düşük düzeylere indirmek için 1838 öncesinde olduğu gibi Osmanlı bürokrasisinin güç duruma düşeceği malî ve siyasî konjonktürün oluşmasını beklemişlerdir. Nitekim 1860-1861 malî buhranı ve Lübnan siyasî bunalımı sırasında ihracattan alınan gümrük resimlerini % 12'den % 1'e indiren antlaşma Osmanlı bürokrasisine imzalatılmıştır.⁸

Bu çerçevede Osmanlı Devleti ile Belçika Krallığı arasında 6 Rebiyülahır 1278 / 10 Teşrinievvel 1861 tarihinde yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır.⁹

Belçika ile imzalanan yeni ticaret anlaşmasının genel ilkelerini şu şekilde ifade edebiliriz.

1) İç ticarete tam bir serbestlik. Belçikalılar Osmanlı Devletinin her tarafında her türlü ziraat ürünlerini ve mamul eşyayı, Osmanlı tebaasından en ziyade mazharı müsaade olan tüccarların vermekte oldukları resimleri vermek şartıyla alıp satabileceklerdir. Yalnız barut, top ve mühimmat maddelerinin satışı yasaktır.

2) Dış ticarete tam bir serbestlik. Yukarıdaki maddede sözü edilen ticaret maddeleri hariç diğer ticaret maddeleri Osmanlı Devletinin dışına serbestçe çıkarılabilecektir. Bu maddelerden % 8 bir çıkış gümrüğü alınacaktır. Fakat bu rakam kesin değildir. Her yıl % 1 tenzil edilecektir. O suretteki yedi yıl sonunda çıkış gümrüğü % 1'e düşürülecek ve bu rakam artık kesin ve sabit kalacaktır.

3) Belçika gemileri ile Osmanlı Devletine getirilecek her türlü ticaret eşyasından % 8 gümrük resmi alınacaktır. Osmanlı Devletinden transit olarak geçirilecek bu çeşit eşya için % 2 transit resmi alınacak, fakat 8 yıl sonunda bu resim % 1'e indirilecektir.

4) Boğazlardan Belçika ticaret gemileriyle geçirilecek ticaret eşyasından hiçbir gümrük resmi alınmayacaktır.

1838 ticaret muahedelerinde ise, Osmanlı Devleti, bazı ticaret eşyası üzerinde mevcut yedivahit usulünü kaldırmayı taahhüt ederek yabancılara iç ve

⁸ Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, s.20

⁹ Pamuk, BOA, Düvel-i Ecnebiyye Belçika Ahidnâme Defteri 4/2, s12.

dış ticaret hususunda tam bir serbestlik tanımıştı. Bununla beraber, İmparatorluktan ihraç edilecek bir mal üzerinden % 9 iskele ve % 3 çıkış resmi olmak üzere % 12 nispetinde resim alınmakta idi.

1861 ticaret muahedeleri, 1838 ticaret muahedelerinin iç ve dış ticaret serbestliği prensibini aynen kabul ettikten başka İmparatorluktan harice çıkarılacak maldan alınmakta olan % 12 iskele ve gümrük resmini başlangıçta % 8 ve yedi yıl sonunda % 1'e indiriyordu.

Böylece, yabancı devletlere Osmanlı İmparatorluğunu sömürmek için kapitülasyonlara ek ticaret imtiyazları verilmiş oldu. Artık, yabancı tüccarlar Osmanlı memleketlerine yayılıp Osmanlı tüccarları gibi iç ticarete iş yapıyorlar, hammaddeyi kolaylıkla Avrupa'ya ihraç ediyorlar, mamul madde getirip satıyorlardı. Kendi memleketlerinde bundan daha karlı ve imtiyazlı ticaret yapmalarına imkan yoktu. Bu durum karşısında bilgisiz, teşkilatsız ve himayesiz Osmanlı tüccarlarının ve esnafının ezilmesi mukadderdi. Nitekim de öyle oldu ve Namık Kemal'in dediği gibi, "esnafımız ve tüccarlarımız uşaklığa ve kolculuğa düştü."¹⁰

Böylece Osmanlı hammaddelerinin dış ticarete açılması kolaylaştırılmış oluyordu. Ayrıca, Osmanlı Devleti özellikle malî bunalım dönemlerinde başvurduğu önemli bir ek gelir kaynağını kaybetmekteydi. Nitekim bir sonraki savaş döneminde, Kırım Savaşı sırasında, dış ticaretten ek vergi alınamayacak ve bunun da etkisiyle Avrupa para piyasalarında borçlanmanın yolu açılacaktır.

Balta Limanı Antlaşması'nın getirdiği düzenlemelerin bir diğer bölümü ise gümrük vergilerinin düzeyine ilişkindi. 1838 öncesinde Osmanlı Devleti hem ithalat hem de ihracat üzerinden % 3 oranında gümrük vergisi ödemek zorundaydılar. Balta Limanı Antlaşması, ihracata uygulanana vergileri % 12'ye çıkarıyor, ithalattan alınan vergiyi ise % 5 olarak saptıyordu. Ayrıca, yerli tüccarlar iç gümrükleri ödemeye devam ederken, yabancı tüccarlar bu uygulamanın dışında bırakılacaktı. Böylece yabancı tüccarlar önemli bir ayrıcalık elde etmiş oluyorlardı.

¹⁰ Karal, a.g.e., C.VII, s. 261.

Kısa vadedeki sonuçları açısından ele alındığında, dış ticaret üzerindeki tekelleri ve diğer engelleri ortadan kaldıran düzenlemelerin gümrük vergilerine ilişkin düzenlemelerden daha önemli olduğu söylenebilir. Nitekim tekellerin ve devlet müdahalelerinin kaldırılmasından sonra hammadde ihracatında önemli artışlar görülmektedir.

Daha uzun vadede ise gümrük vergilerinin düzeylerine ilişkin düzenlemeler önem kazanmıştır. Gerçi Balta Limanı Antlaşması gümrük vergilerini önceki düzeylerden daha aşağılara çekmiyordu, ama bu tür antlaşmayı imzalayarak Osmanlı Devleti kendi gümrük vergilerini Avrupa devletleriyle birlikte saptamayı ilke olarak kabul etmiş oluyor ve böylece bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilme hakkından vazgeçiyordu.

Antlaşma imzalandıktan sonra, Avrupa devletleri gümrük vergilerini daha düşük düzeylere indirmek için elverişli koşulların oluşmasını beklediler. Nitekim 1860-61 yıllarındaki mali bunalım ve Lübnan siyasal bunalımı sırasında Osmanlı Devleti ihracattan alınan gümrük vergilerini % 1'e indiren değişiklik maddesini imzalamak zorunda kaldı.

Ihracattan alınan vergiler Birinci Dünya Savaşı'na kadar % 1 düzeyinde kaldı. İthalattan alınan vergiler ise Osmanlı yönetiminin çabaları sonucunda bir miktar artırılmış, 1861'de % 5'ten % 8'e, 1905'te % 11'e çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti 1838 Antlaşması'nı ancak Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra bir kenara itebilecek ve ancak savaşın getirdiği olağanüstü koşullarda daha bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilecektir.¹¹

¹¹ Pamuk, Bağımsızlık ve Büyüme, s.18.

IV.4. 16 Temmuz 1863 Escaut Nehrinin Kullanımına Dair Osmanlı Devletinin İçinde Bulunduğu Uluslararası Antlaşma ¹²

IV.4.1. Antlaşmanın Metni

Bizki bi-lütfihil Mevlâ Türkistan ve şamil olduğu Memalik ve Buldan'ın Padişahı es-Sultan ibn-i Sultan es-Sultan Abdulaziz Han İbn-i's Sultan el-Gazi Mahmud Han ibn-i's Sultan el-Gazi Abdulhamid Hanız. İşbu tasdikneme-i hûmâyûnumuzla beyan ve ilan ederiz ki Devlet-i Aliyye'mizle Haşmetlû Avusturya İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri ve Haşmetlû Brezilya İmparatoru Hazretleri ve Asaletlû Şili Cumhurreisi Cenapları ve Haşmetlû Danimarka Kralı Hazretleri ve Haşmetlû İspanya Kraliçesi Hazretleri ve Haşmetlû Fransa İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû İngiltere Kraliçesi Hazretleri ve Haşmetlû Hanover Kralı Hazretleri ve Haşmetlû İtalya Kralı Hazretleri ve Asaletlû Peru Cumhurreisi Hazretleri ve Haşmetlû Portekiz Kralı Hazretleri Haşmetlû Prusya Kralı Hazretleri ve Haşmetlû Rusya İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû İsveç ve Norveç Kralı Hazretleri Escaut nehrinde seyrû sefer etmekde olan sefayin mükellef oldukları rusumattan sureti daimede kurtulmak ve Belçika seyri sefayinû içün alınmakda olan rusumatı ta'dil ve tanzim ve bu suretle emr-i ticareti tevsî' ve memalikleri sefayininin seyir ve hareketlerini teshil eylemek üzere sened-i bulunduklarına mebni bu babda bir muahade akdine karar vererek bu hususa taraf-ı eşref mulûkanemizden rutube-i bala ricalinden ve Birinci Rutube-i Osmanî ve Mecidî nişanı zişanlarını ve sair bazı devletlerin nişanlarını hamîl olub Belçika devleti nezdinde fevkalâde murahhas elçimizin tayin olunmalarına.. Murahhasun muşarun ileyhim yedlerinde bulunan ruhsatnameleri birbirlerine ibraz ile tanzim ve yolunda ve usulünde gördüklerinden muahade-i mezkureyi sekiz madde üzerine akd ve tanzim ile bin iki yüz seksen sene-i hicriyesi Muharrem-il haramın yirmi dokuzuncu (29 Muharrem 1280) ve bin sekiz yüz altmış üç sene-i İseviyesi el-efrange temmuzunun on altıncı (16 Temmuz 1863) günü tarihiyle imza ve

¹² BOA, A.DVN.NMH 42/1, s.6-10

temhid eyledikleri Fransa ibaresinû tercümesiyle beraber taraf-ı Hümâyûn Şahaneme arz eylemiş olduğundan aynıyle ve Fransızca olarak zikr ve beyan olunur.

BİRİNCİ MADDE: Bala zikr olunan düvel-i muahide Evvelen, 12 Mayıs 1863 tarihinde Belçika ve Flemenk devletleri beyrinde akd olunup işbu muahedeye merbut kalacak olan 19 Nisan 1839 tarihli muahedenin dokuzuncu bendinin üçüncü fıkrası mucibince Escaut nehriyle boğazlarında seyrû sefer eden sefayin üzerinde tayin ve tahsis olunan rusumatın ahzından Haşmetlû Flemenk Kralı Hazretleri müebbeden farig olmuş ve işbu resmin on yedi milyon yüz kırk bir bin altı yüz kırk florine kat' olan bedel-i ilğasının te'diyesini Belçika Kralı Hazretleri taahhüd etmiş olduğuna havî bulunan muahedeyi...

Saniyen, işbu resmin Haşmetlû Flemenk Kralı Hazretleri tarafından muvafakat olunan ilğası maddesinin kaffe-i sefayin hakkında carî ve merâ olacağına ve hiçbir suretle yeniden, vaz' ve te'sisi olunmayacağına ve işbu emr-i ilğanın 19 Nisan 1839 tarihli muahedenin sair ahkamına hiçbir hâlel iras etmeyeceğine dair 15 Temmuz 1863 tarihinde Kral Muşarun İleyh Hazretleri name olarak muahideye verilip, kezalik işbu muahedeye derc olunmuş gibi merbut kalacak olan beyannameyi senedi ittihaz ederler.

İKİNCİ MADDE: Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri dahi bendi sabıkın ikinci fıkrasında mûnderic olan ahkamı kabul ve taahhüd eder.

ÜÇÜNCÜ MADDE: Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri Escaut nehri ilğası tarihinden itibaren mer'al icra olacak mevadd-ı atiyenin icrasına dahi düvel-i muahideye taahhüd eder. Yani: Evvelen, Belçika yurtlarında tahsil olunmakda olan Tonilato resmi raf' ve ilğa olunacaktır. Saniyen, Belçika limanlarında ve Escaut nehrinde kılavuzluk resmi yelken sefineler içün yüzde yirmi, direk ile çekilen sefineler içün yüzde yirmi beş ve öbürleri içün yüzde otuz tenzil olacaktır. Salisen, Anvers şehrinde tahsil olunmakda olan rusumat-ı mahalliye ale'l umum tenzil olunacaktır. Şurası da mukarrerdir ki, bâlâ da gösterildiği vechile ilğa olunan Tonilato resmi ba'de izin yeniden kat' ve te'sis ve kılavuzluk

resimleriyle rusumat-ı mahalliye tezyid olunmayacaklardır. Ve bâlâ da beyan olunduğu üzere tenzil olunan kılavuzluk

resimleriyle, Anvers şehriyle rusumat-ı mahalliyesi işbu muahedeyi akd eden konferansın mazbatalarına derc ve idhal olunacaktır.

DÖRDÜNCÜ MADDE: Bâlâ da beyan olunan ahkam ve şeraite mukabil olmak üzere Zat-ı Hazreti Padişah ile Haşmetlû Avusturya İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû Brezilya İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû İngiltere Kraliçesi Hazretleri ve Haşmetlû Fransa İmparatoru Hazretleri ve Asaletlû Şili Cumhurreisi Hazretleri ve Haşmetlû Danimarka Kralı Hazretleri ve Haşmetlû İspanya Kraliçesi Hazretleri ve Haşmetlû Hannover Kralı Hazretleri ve Haşmetlû İtalya Kralı Hazretleri ve Asaletlû Peru Cumhurreisi Hazretleri ve Haşmetlû Portekiz Kralı Hazretleri ve Haşmetlû Prusya Kralı Hazretleri ve Haşmetlû Rusya İmparatoru Hazretleri ve Haşmetlû İsveç Norveç Kralı Hazretleri Escaut nehri seyrû sefin resminin ilğası bedeli olub Haşmetlû Flemenk Kralı Hazretlerine kamilen te'diye olunmasına. Haşmetlû Belçika Kralı tarafından taahhüt olunan akçeden hisselerine isabet eden ve zuburde mukarrer, ati gösterilen mebaliği Haşmetlû Belçika Kralı Hazretlerine i'ta ve teslim eylemeyi taahhüt ederler.

Devlet-i Aliyye	Hissesi	4800 Frank
Avusturya	Hissesi	549360 Frank
Cemahiri Selase	Hissesi	190320 Frank
Brezilya	Hissesi	1680 Frank
Şili	Hissesi	13920 Frank
Danimarka	Hissesi	1096800 Frank
İspanya	Hissesi	431520 Frank
Fransa	Hissesi	1542720 Frank
İngiltere	Hissesi	8782320 Frank
Cemahiri Selase	Hissesi	667680 Frank

Hanover	Hissesi	948720 Frank
İtalya	Hissesi	487200 Frank
Cemahiri Selase	Hissesi	25680 Frank
Norveç	Hissesi	1560720 Frank
Oldonbrouk	Hissesi	121200 Frank
Peru	Hissesi	4320 Frank
Portekiz	Hissesi	23280 Frank
Prusya	Hissesi	1670640 Frank
Rusya	Hissesi	428400 Frank
İsveç	Hissesi	543600 Frank

Düvel-i muahidenin âtîde hisse-i musibelerinden mâ adâ hiçbir şeyden mes'ul olmayacakları mukarrerdir.

BEŞİNCİ MADDE: Husus-ı muhteffenin ve mahal ve tarihi te'diyesi hususunda düvel-i muahidenin her biri Belçika devleti ile akd edecekleri suret-i tanzime-i mahsusaya müracaat edecektir.

ALTINCI MADDE: İşbu muahedede münderic bulunan taahhüdan-ı tarafeynin icrası icabına göre düvel-i muahideden şeraîf-i esasiye olan ile vaz' ve tayin olunmuş muamelat ve usulun icrasına mecbur bulunanların bu babda iktiza edecek teşebbüsatlarına menûl olup bunlar teşebbüsat-ı lazıme-yi mümkün merteb-i müddet-i kalîle tarafında icra edeceklerini taahhüd ederler.

YEDİNCİ MADDE: Şurası da mukarrerdir ki, üçüncü maddenin ahkamı ancak işbu muahedeye dahil bulunan veya muvafakat edecek olan devletler hakkında mer'al icra olacaktır. Haşmetlû Belçika Kralı Hazretleri dahi işbu muahededen haric kalan veya kalacak olan devletler sefayini hakkında seyri ve gerekçe-i muamelat-ı lazıme-yi tanzim etmek hukukunu sarihîen muhafaza eder.

SEKİZİNCİ MADDE: İşbu muahede tasdik olacak ve tasdikname 1 Ağustos 1863 tarihinden evvel ve tarihi mezkurden ez müddet sonra bir vekille mubadele olacaktır. Te'yiden lil-makal düvel-i muahide murahhasları işbu muahedeyi imza ve kendü mühürleriyle temhir eylemişlerdir. İşbu muahede bin sekiz yüz altmış üç senesi temmuzunun on altıncı günü akdolunmuştur. (16 Temmuz 1863)

HATIME: İşbu muahede taraf-ı şahanemizden kabul ve tasdik kılınmış olmakla Devlet-i Müşarun İleyha tarafına işbu tasdikname-i Hümâyûnum tastir ve i'ta tahriren fil-yevm-il hadî min şehir-i cemaziyilahîre lî-sene semanın ve mieteyn ve elf.

IV.4.2. Antlaşmanın Tahlili

Belçika'nın dünyaya açılan kapısı Anvers Limanı'na ulaşan Escaut nehrinin kullanımına dair uluslararası bir antlaşmadır. Flemenk hakimiyetinden kurtulup bağımsız bir devlet kuran Belçika'nın, dünyaya açıldığı su yolundaki Flemenk hakimiyetini sona erdirmek istediği anlaşılıyor.

Daha önce Escut nehrinde seyreden her gemiden Flemenk Krallığı'nın aldığı vergiler bu antlaşmayla son bulmuştur. Flemenk Kralı herhangi bir hak talebinde bulunmayacağını taahhüt etmiştir. Bu taahhüt karşılığında Belçika Kralı, Flemenk Kralına 17, 141, 640 florin ödemeyi taahhüt etmiştir.

Belçika Kralı, Escaut nehrindeki bu yeni düzenlemeyle birlikte şunları taahhüt etmektedir:

- 1) Belçika topraklarında alınan Tonilato vergisi kaldırılacaktır.
- 2) Belçika limanlarında ve Escaut nehrinde klavuzluk eden gemi ve yelkenlilerin vergilerinde % 20-30 arası indirimle gidilecektir.
- 3) Anvers Limanı'nda alınan mahalli vergilerde genel bir indirimle gidilecektir.

Bütün bunlar karşılığında antlaşmaya katılan ülkeler belli bir miktar “seyrüsefine resminin ilgası” bedeli olarak para ödeyecektir. Osmanlı Devletine düşen miktar 4800 franktır.

Antlaşmada Osmanlı Devleti’ni Belçika Devleti nezdindeki, birinci dereceden Osmanlı ve Mecidiye nişanlarına haiz fevkalâde murahhas elçimiz temsil etmiştir. Osmanlı Devletinin Belçika’yla ticareti açısından önemli bulduğumuz antlaşma, Osmanlı Devletinin dünya ticaretine entegrasyonu hakkında da fikir vermesi açısından anlamlıdır. Belçika’yla ticarî potansiyeli ve Anvers’e giden Osmanlı gemilerinin mevcudiyeti sebebiyle olmalı ki, Osmanlı Devleti Escaut nehrindeki yeni düzenlemenin bedeli olarak belli bir miktar para ödemiştir. Bu bedel Brezilya’nın 3 katıdır. Ancak İngiltere’nin 1800 kat düşüğüdür.

V. GÜMRÜK TARİFELERİ

V.1. 1839 Tarihli Osmanlı-Belçika Gümrük Sözleşmesi

V.1.1. Tarifenin Metni ¹

Devlet-i Aliyye ebedî'd devam ve saltanatı seniyye-i sermedî'l kıyamın İngiltere ve Fransa devletleriyle akd olunan muahedeyi ticaret misillû Belçika devlet-i fehimesi beyinde cari ve payidâr olan ahidname-i hümâyûn muktezasınca Devlet-i müşarûn îleyha bayrağı altında bulunan tüccar ile yüzde üç hesabı esas ittihaz olunarak mukaddemen rayiç dikkate tevfiken bir kıt'a tarife-i defterinin tanziminden berû emtia ve eşyanın fiyatları tefavut etmiş olduğundan gayrı devlet-i müşarun ileyha bu def'a muahede fezlekesinde Belçika Devleti tüccarının memalik-i mahrusa mahsuli ve kârı ve işi olarak ve Memalik-i Mahrusa'dan bil-mubayaâ diyarlarına gönderecekleri emtia ve eşyayı kendileri ve adamları marifetiyle mahallinden bil-mubayaâ Dersaadet ve İzmir ve Selanik ve zübürde muharrer şerh verildiği minval üzere emtia ve eşya ve erzak tahsis olunan iskelelerden tenzil olunmak ve semti baid olub naklinde suûbet ve kurbiyetî olarak ehveniyet olduğu suretde sair bazı eşyanın dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ruhsat i'tasına me'zun gümrükçüsü bulunan iskeleye tenzil kılınmak ve hıyne tenzillerinde yüzde dokuz âmediye resmini tamamen eda ve iskeleden dahi sefineye tahmilen diyarlarına ve sair diyarı ecnebiyeye götürdükleri bil-cümle emtia ve eşyanın reftiyesi olarak başkaca yüzde üç resmi gümrüğü ifa olunmak ve Belçika tüccarının Belçika mahsulu ve kârı olan emtia ve eşyalarından diyarı ecnebiyeden Memalik-i Osmaniyyeye götürdükleri bil-cümle emtia ve eşyalarının âmediye gümrüğü olarak yüzce üçe tatbikan işbu ta'rifede meşrut olan minval üzere te'diye eylemek ve tavsil eyledikleri mahal ve iskelelerde furuhat olunmak veyahut araziyi dahiliyeye götürülmek üzere bil-cümle götürdükleri emtia ve eşyadan yüzde iki daha resmi zamime ifâ kılınmak ve işbu resmi munzam tarifiede muharrer olan eşya-yı ecnebiyeden yüzde üç

¹ BOA, DVN.NMH, 39/1

tatbiken alınacak resmi gümrükde iki hissesi alınmak ve devlet-i müşarun ileyha tüccar ve teb'ası Memalik-i Mahrusa mahsulunun Memalik-i Osmaniyyeden alıp yine Memalik-i Mahrusa derununda li-ecli's sarf ve furuhat eylediklerinde bil-cümle her ne cins emtia ve eşya ve erzak olur ise olsun İslam ve reaya Devlet-i Aliyye'den mezid müsaadeye mazhar olan misillû rusumatını te'diye etmek esası üzere bu defa tarafeynin rıza ve me'murlarının kararları vechile rayiç vaktine nazaran emtia ve eşya fiyatlarının vaz' tayin içûn Belçika Devleti tarafından me'murlar ile bil-müzakere terkîm ve tanzimi babında şerefsudur eden ferman-ı Aliyye'ye imtisalen Belçika Devleti'nin Dersaadet'de mukîm elçisi işbu tarifeye idhal olunmayan emtia ve eşyanın resm-i gümrüğü kıymetine göre yüzde üçe tatbikan alınmak ve zikr olunan emtia ve eşyanın kıymetlerinden dolayı me'mur ile tüccar beyninde münazaâ zuhur eylediği suretle usulu kadime üzere resm-i gümrüğü aynen verilmek işbu tarife-i cedidenin hükmü gelecek bin sekiz yüz kırk altı sene-i İseviyesi martının iptidasına (Mart 1845) bin iki yüz altmış iki sene-i hicriyyesi rebülevvelinin onuncu gününe kadar cari olub. Gerek Asitane gümrüğü ve gerek Memalik-i Mahrusa derununda bil-cümle taşra gümrüklerinden bir mûcib tarife rusumat-ı gümrük ahz olunmak. Ve işbu defterde muharrer emtia ve eşyanın mururu zaman ile kıymetleri tefavut etmek ihtimali derkâr olduğu ecliden bir minval muharrer tarife-i merkume mudun-ı mezkure mururunda bir mucib muahede muzakere ve bi'tteradi yine kezalik rayiç vakte tevfikeyn defter-i tarife tecdid kılınmak vechile tecdid ve tanzim kılınan tarife defterdirki bir vechi âti zikr olunur.

V.1.2. Tarifenin Esasları

Buna göre, gümrük resmi nispetlerinde bir miktar artış mevcuttur. Ancak, Avrupa devletlerinin gümrüklerde himaye sistemleri uygulamaya başladıkları bir devirde, Osmanlı gümrüklerinde ihraç mallarına ait resimlerdeki artışın ithal mallarına nazaran daha fazla oluşu dikkati çekmektedir. Gerçekten, ihraç mallarında % 9 âmediyye ve % 3 reftiyye olmak üzere toplam % 12 gümrük resmi ödenmesine karşılık, ithal mallarında % 3 + % 2 = % 5 ile yetinilmiştir. Fakat ihraç mallarında % 9, ithal mallarında ise % 2, birincide satıcı, ikincide

alıcı Osmanlı tebaası olduğu takdirde, başka bir deyimle Belçika tüccarı malı iskelede satın aldığı veya sattığında, vergiler Osmanlı tüccarı tarafından ödendiğinden yabancı tüccar sadece % 3 ödemiş olacaktı ki bu takdirde durum eskisinden farklı olmayacaktı.

V.1.3. Tarifenin Tahlili

226 adet ihraç, 620 adet ithal malı olmak üzere toplam 846 ürün bulunmaktadır. İhraç mallarından 17'sinin fiyat ve gümrük resimleri belirlenmemiş rayice bırakılmıştır. İhraç ürünlerinin sonunda "Memalik-i Mahruse-i Şahane Mahsûlü duhan" diye tütün ürünlerini içeren 8 maddelik bir kısım bulunmaktadır.

V.2. 1850 Tarihli Osmanlı-Belçika Gümrük Sözleşmesi

V.2.1. Tarifenin Metni ²

Edâsı lâzım gelen gümrük rûsûmâtı için bin iki yüz elli beş senesinde yedi sene müddetle olduğunun rayicine göre tanzim olunmuş olan tarifenin müddeti bin iki yüz altmış iki senesi rebiyülevvelinin üçüncü gününde vaki bin sekiz yüz kırk altı sene-i İseviyesi martının iptidasında munkazi olmuş olduğuna ve mera'l icra olan muahede-i ticaret iktizasınca tecdid-i tarifeye lüzum gördüğüne binaen canib-i eşref-i Devlet-i Aliyye'den ve Belçika devleti maslahatgüzarı retabetlü Mösyö Polandl canibleri tarafından tayin kılınan memurlar marifetiyle bu defa tanzim olunan tarife defteridir ki, ber-vechi âtî beyan olunur.

² BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 3/1, s.1-4.

V.2.2. Tarifenin Esasları

1838 Balta Limanı Antlaşması'na bağlı olarak yapılan 1839 tarifesinin müddeti Mart 1846'da dolacağından taraflardan biri yenilenmesini istediği takdirde altı ay içinde müracaatta bulunduğu takdirde antlaşma yenileniyordu.

Antlaşmanın yenilenme talebi Avrupalılardan geldi. Zira Türk parasının kıymeti % 20 nispetinde artmış³ karşısında ürün fiyatları gümrük nispetlerine göre hayli düşük kalmıştı.

İthal mallarında % 5 yerine % 7-10, ihraç mallarında ise % 12 yerine % 20 hatta bazen daha üstünde gümrük ödendiği iddia edilmekteydi.⁴

Tarife müzakereleri dört yıl sürdü ve sonunda sadece indirim oranını bir miktar azaltmak kabil oldu. İthal malları için % 5 gümrük, % 20 masraftan, ihraç malları için ise % 12 gümrük, % 6 masraftan indirim isteğinde bulunmuşlardı. Gümrüklerde istenilen indirim aynen kabul edildiği halde, masrafta ithalatta % 15, ihracatta ise % 4'e indirilmesi sağlanabildi.

Bu suretle ithalatta % 20, ihracatta % 16 indirim yapıldıktan sonra gümrük resimlerinin tespit edildiği tarife Mayıs 1850'de tanzim edildi.⁵

V.2.3. Tarifenin Tahlili

Tarifede 210 ihraç ve 216 ithal ürün olmak üzere toplam 426 ürün bulunmaktadır. İhraç mallarından 32'sinin ithal mallarından ise 57'sinin fiyat ve gümrük tarifesi belirlenmemiş, rayice bırakılmıştır.

³ Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri, C.2, s.340.

⁴ Kütükoğlu, a.g.e., s.341.

⁵ Kütükoğlu, a.g.e., s.342.

V.3. 1 Şaban 1278 / 13 Mart 1862 Tarihli Osmanlı-Belçika Gümrük Sözleşmesi

V.3.1. Tarifenin Metni⁶

Belçika tüccarının bir vechi bâlâ ğayr ez-memnûat Memalik-i Şahaneye götürdükleri ve ondan alıp götürdükleri kaffe-i emtia ve eşyanın ahz olunacak resm-i gümrüğü bir mûcib muahede-yi cedide yüzde sekiz olarak tayin kılınmış alınacak resmi gümrük zikr olunan muahede-i cedide iktizasınca iskele kıymetlerinden olması meşrut bulunmuş olduğundan işbu tarifede tüccarı merkumenin külliyyet üzere olub sattıkları fiyatlar üzerine yüzlük mecdiye altını yüz kuruş itibariyle tahkik olunan kıymetlerini iskele kıymetlerine indirmek içün yüzde onu tenzil olunduktan sonra safi kıymetleri üzerine resmi gümrükleri tayin ve tarif olunmakla ol-vecihle ahz ve tahsil olunacaktır.

İhracat içün yüzde sekiz hesabıyla gösterilmiş olan resmi gümrük tarife-i mezkurenin bilakis birinci senesi hakkında olduğundan ikinci sene ibtidasında bundan bir semen tenziliyle yüzde yediye ve üçüncü sene keزالık birisinin tenziliyle yüzde altıya indirilerek yani bu hesap üzere resmi mezkur sekizinci senede yüzde bire ininceye değin her sene yüzde biri tenzil edilerek ona göre istihsal kılınıb sekizinci sene ile ondan sonra kalacak senelerde yalnız yüzde bir hesabıyla ve gümrük masrafı mukabilinde olarak ahz kılınması muahede-i cedide iktizasından olmakla gümrüklerde bu vechile icra kılınacaktır.

Tarifede ismi mevcut ve mukayyed olmayan veyahut ismi mukayyed olubda pahası ta'yin olmayarak rayice bırakılmış olan emtia rayiç ve kıymetine göre bil-hisab ihracattan ise bir vechi muharrer rayiç vakti üzere kıymetinden yüzde on tenzil olunduktan sonra geriye kalacak pahasından eşyayı marifede olacağı gibi her sene yüzde biri tenziliyle resmi gümrük olunacaktır.

Belçika Memalik-i Mahsulatından olarak Memalik-i Mahrusa'ya idhal olunan emtia ve eşyadan mütemadiyen yüzde sekiz alınıp, eğer maruf olmayan

⁶ BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri 3/1, s.102

veyahut tarifede rayice bırakılan eşya gelir ise kezalik kıymetinden yüzde on tenziliyle yüzde daimen sekiz alınacaktır.

İşbu ithalat ve ihracattan alınacak resmi gümrük fiyatı miriye üzere altun ve gümüş meskukat-ı halise olarak tahsil olunub rusum-ı mezkure içün verilecek yüzlük mecdiye altunu yüz kuruş hesabıyla ve bunun aksi olan altun ve gümüş meskukat-ı halise ona göre ve eş adet gümüş mecdiye bir altun mecdiye bedeline yüz kuruş itibariyle ve meskukat-ı ecnebiye bu tesbit üzere darphane fiyatı vechile peşinen ahz olunacaktır.

Dersaadet'de tüccar altun mecdiye-yi yüz kuruş hesabıyla olmak üzere mezkur mecdiye altunu yerine borsadaki en ziyade yüksek fiyatı üzerine kaime-i nakdiye vermek isterler ise caiz olacağından bunun içün bir gün evvel borsada mecdiye altunu kaime itibariyle her kaç kuruşa ediyse beher gün borsadan celb ile gümrükde ala meylin nas talik kılınacak borsa pusulasında münderic olan en yüksek fiyat hesabıyla bir mecdiye altunu bedeline kaç kuruşluk kaime takdir vermeleri lazım gelir ise ol hesab üzere kaime-i mezkure dahi kabul kılınacaktır. Bu vechile meskukat-ı halise yerine mecdiye altunu yüz kuruş hesabıyla kaime-i nakdiyenin kabulü şimdiki halde yalnız Dersaadet'e mahsus ve munhasır olacaktır.

Ama taşralarda dahi kaime-i nakdiye tedavül edecek olduğu halde ora gümrüklerinde dahi anifen Dersaadet gümrükleri hakkında zikri geçtiği misillü yüzlük mecdiye altunu bedeline her kaç kuruşluk kaime vermek lazım gelir ise ol-hesab üzere kaime-i mezkure kabul olunacak ise de bunun suret-i te'diyesi hakkında şimdiden yani kable-l vuku-ı meçhul üzerine bir kaidenin vaz' ve tayini mümkün olamayacağından taşra gümrükleri hakkında işbu kaimenin suret-i te'diyesi meselesi şimdilik mevkuf bırakılarak icab eder ise ba'de mâ görünecek ahval üzerine Bab-ı Ali ile devleti muşarun ileyha sefareti arasında iktizasına bakılacak ve ol güne kadar taşra gümrüklerinde resm-i gümrük bâlâ da beyanı sebekat ettiği vechile yüzlük mecdiye altunu yüz kuruş hesabıyla ve bunun aksi olan altun ve gümüş meskukat-ı halise ona göre ve beş adet gümüş mecdiye bir altun mecdiye bedeline yüz kuruş itibariyle ve meskukat-ı ecnebiye bu tesbit üzere olan darphane fiyatı vechile ahz kılınacaktır.

Bir vechi muharrer tarifiede olmayan emtianın hıyne zuhurunda ve gerek tarifiede rayiç kıymetinden resm-i gümrük alınmak üzere mukayyed olan emtia ve eşya hakkında fiyat takdirinden dolayı gümrük memurlarıyla tüccar beyninde uyuşabilmeyubda munazaâ zuhur eylediği halde usulu kadimesi üzere resmi gümrüğü aynen verilub alınacaktır.

Bin iki yüz yetmiş sekiz sene-i hicriyesinde vaki martın birinci ve bin sekiz yüz altmış iki sene-i miladiyesi martın on üçüncü (13 Mart 1862) gününden itibaren bin iki yüz seksen beş senesinde vaki olacak martın birinci ve bin sekiz yüz altmış dokuz senesi el-efrange martın on üçüncü (13 Mart 1869) gününe kadar gerek Dersaadet gümrüğü ve gerek Memalik-i Mahrusa'da kain gümrüklerde hükmî cari olmak ve müddeti mezkurenin inkizasına kadar mer'a ve muayyen tutulup, çünkü emtia ve eşyayı merkumenin mururu zaman ile kıymetleri tafavut etmesi ihtimaline mebni müddeti mezkurenin inkizasından altı ay evvel yani en sonrası altı mah zarfında ahad-ı tarafeyn tarifenin ta'dil ve tecdidini talep etmeğe istihkaklı bulunmak ve müddet-i mezkureyi altı mah murur edibde canibirden beri tecdid-i tarifeyi istidâ etmediği halde müddeti yedi sene daha mümted olmak üzere Devlet-i Aliyye ile sefaret-i müşarun ileyha beyninde verilen karar-ı resmi ve ol babda müteallik buyurulan irade-i seniyye mucibince işbu defter tanzim ve terkim ve imza olunmuştur.

1 Şaban 1278

Dışişleri Nazırı

Muhammed Ali Paşa

Komisyon Reisi

İsmail Paşa

V.3.2. Tarifenin Esasları

1850'de düzenlenen tarifenin süresi 1 Mart 1855'te dolacağından tarife yenilenmesi konusu 1854'te ortaya atıldıysa da Kırım Harbi dolayısıyla müzakerelerin açılması harbin bitimine bırakıldı.

Yeni tarifenin hazırlanması sırasında Osmanlı Devleti'nde ilk defa olarak gümrüklerde himaye diyebileceğimiz bir sisteme temayül edildiğini söyleyebiliriz.⁷

Yeni tarifede ithalat ve ihracat resimleri eşitlenmiş, % 8 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla ithalat resmi % 5'ten % 8'e çıkarılmış oluyordu. Transit olarak geçirilecek mallardan % 2 transit resmi alınacak, fakat yıl 8 sonunda bu resim % 1'e indirilecektir.

İhraç mallarında ise indirimde gidilmiş % 12'den, % 8'e çekilmiştir. Ne var ki, bu rakam kesin değildir. Her yıl % 1 tenzil edilecektir. Dolayısıyla yedi yıl sonunda % 1'e düşen gümrük resmi sabit kalacaktır.

V.3.3. Tarifenin Tahlili

Tarifede 460 ihraç malı bulunmaktadır. İhraç mallarından 62 ürünün fiyatı ve gümrük resmi belirlenmemiş rayice bırakılmıştır. İhraç mallarının sonuna eklenen "Asitâne Mahsulatı"nın toplamı ise 77 adettir. Rayice bırakılan mallardan 4'ü Asitâne mahsulatındandır.

İthal malların oranında azalma görülmektedir. 197 adet ithal malı görülmektedir. Bunlardan sadece 100 malın fiyatları ve gümrük resimleri tespit edilmiş, geriye kalan 97 ürünün fiyatının ve gümrük resminin belirlenmesi rayice bırakılmıştır.

V.4. Gümrük Tarifelerinin Karşılaştırılması

Tablolar, üç tarifiedeki fiyatlar ve gümrük resimlerindeki artış ve azalışları ve bunların birbirine oranlarını göstermek üzere düzenlenmiştir. Bunun için tarifelerden en az ikisinde mevcut olan mallar alınmış, önce fiyatlar sonra da gümrük resimlerinin 1839-50, 1850-62 ve 1839-62 tarifelerindeki artış ve azalış oranları hesaplanmıştır.

⁷ A.g.e., C.2, s.345.

Tarifelerde ürün fiyatları kuruş olarak, gümrük resimleri akçe olarak belirtilmiştir. Rahat mukayese yapılabilmesi amacıyla kuruş olarak belirtilen mal fiyatları akçeye çevrilmiştir. Zira akçenin kuruşa çevrilmesi durumunda çok küçük değerler çıkmaktadır ve mukayese güçleşmektedir.

Zamanımızda dahi gümrükler, ticaret siyasetinin en mühim vasıtaları olarak kabul edilmektedirler. Osmanlı Devletinde ise XIX. asrın sonlarına kadar gümrük siyaseti ile ticaret siyasetinin aynı olduğu söylenebilir.⁸ İki ülke arasındaki ticaretin boyutlarını ortaya çıkarabilmek için gümrük tarifelerindeki oranları karşılaştırdık.

Tablolar halinde incelenirse, 1850 tarifesinde, gerek ithalat gerekse ihracat mallarına ait gümrük resimlerinde, birkaç mal müstesna, azalma vardır. 1839 ve 1850 tarifelerinde müşterek olan 34 ithal malının 29'una ait gümrük resimleri azalmıştır. Gümrük resimleri artan malların sayısı ise sadece 2'dir. Düşüş ortalaması % 35'dir.

Fiyatlarda 34 malın 21'inde düşme, 13'ünde yükselme görülmektedir. Düşüş ortalaması ise % 25.5'dir.

1850-62 tarifelerinde müşterek olan 94 ithal malının 77'sinin fiyatında artış olmasına karşılık 16'sında düşüş kaydedilmiş, sadece birinin (nişadır) fiyatı aynı kalmıştır. Gümrük resimleri ise hepsinde büyük mikyasta yükselmiştir.

1862 tarifesinde gümrük resimlerinde bu derece yüksek artışlar kaydedilmesinin sebebi ise 1839 ve 1850 tarifelerinde ithalat resmi % 5 üzerinden hesap edilmiş olduğu halde bu defa nispetin % 8'e çıkarılmasıdır.

1839-62 ithal malları tarifelerinde müşterek olan malların sayısı 33 olup bunların 11'inin fiyatlarında artış, 12'sinde ise düşüş vardır.

Gümrük resimlerinde, yukarıda da işaret olunduğu gibi 1862 tarifesiyle tespit edilmiş olan gümrük resmi nispetinin yüksek oluşu dolayısıyla 1850-62 tarifeleri arasındaki oran kadar olmamakla beraber, bütün mallara ait resimlerde artış kaydedilmektedir.

⁸ Kütükoğlu, Osmanlı Gümrük Kayıtları, s.219.

İhraç mallarına gelince; 1839-50 tarifelerinde müşterek 125 malın 89'unun fiyatlarında düşme, buna karşılık 22'sinin fiyatlarında artma vardır. 14 tanesi ise sabit kalmıştır.

Gümrük resimlerinde 117 malda düşüş kaydedilirken 8 malın gümrük resmi nispetinde artış olduğu görülmektedir. 1850-62 tarifelerinde müşterek olan 142 ihraç malının 80'inin fiyatlarında artış, 59'ununkinde düşüş görülmektedir. Fiyatlarda 80 malda artış olduğu halde gümrük resimlerinde bu, 46'ya düşmüştür. Bunun da sebebi, gümrük resminin fiyatından % 16 indirim yapıldıktan sonra tepit edilmiş olmasıdır.

İhraç malları bakımında 1839-62 tarifelerinin mukayesesi yapılacak olursa 105 maldan 40'nın fiyatında artış, 62'sininkinde ise azalış göze çarpar. 3 malın fiyatı aynıdır. Halbuki gümrük resimlerinde sadece 16 malda artış görülmektedir.

Ancak 1862 tarifesinde hatırdan çıkarılmaması gereken bir husus vardır. İhraç malları için tespit edilmiş olan gümrük resimleri sadece 1862 senesine aittir. Yedi sene sonra, verilen rakamların 1/8'ine düşeceklerdir. Meselâ afyonun bir kıyyesine ödenecek gümrük resmi 1862'de 1920 akçe olduğu halde, 1869'da 240'a inecektir. Yine bunun gibi 1862'de kantar başına 432 akça resim verilen zeytinyağı için 168 akça ödenecektir.

Sonuç olarak denebilir ki gümrük resimlerinden elde edilen hazine geliri bakımından 1839 tarifesi bir ferahlık, 1850 tarifesi ise darlık meydana getirmiştir. İhracat ve ithalatta ancak Kırım Harbi'nden sonra artış kaydedilmeye başlamış, 1862'den itibaren ise bu artış süratlenmiştir.

Tablo V.1 Belçika'ya İhraç Edilen Malların Tarifeleri

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)				Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)				Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862		1839	1850	1862		1839	1850	1862		1839	1850	1862	
Afyon	Kıyye	12120	16800	24000		38.6	42.9	98.0		1453	1693.0	1920.0		16.52	13.41	32.14	
Alaca-i Halep	Top	7200	3600	4620		-50.0	28.3	-35.8		864	362.0	370.0		-58.10	2.21	-57.18	
Alaca-i Manisa	Denk 1	216000	108000	46500		-50.0	-56.9	-78.5		20920	10866.0	3702.0		-48.06	-65.93	-82.30	
Alaca-i Şam ve Çitani	Top	13200	7200	8484		-45.5	17.8	-35.7		1584	725.0	678.0		-54.23	-6.48	-57.20	
Keten	Top	2400	960	624		-60.0	-35.0	-74.0		288	96.0	49.0		-66.67	-48.96	-82.99	
Alaca-i Tire ve Bor	Okka	---	1200	348		---	-71.0	---		---	121.0	27.7		---	-77.14	---	
Alacehri-i İskilip (edna)	Okka	3360	2160	480		-35.7	-77.8	-85.7		403	217.5	39.6		-46.03	-81.79	-90.17	
Alacehri-i İskilip ve Kayseriye (ala)	Okka	720	600	156		-16.7	-74.0	-78.3		78	54.5	12.0		-30.13	-77.98	-84.62	
Alacehri-i Rumeli	Okka	240	240	312		0.0	30.0	30.0		21	33.0	24.0		57.14	-27.27	14.29	
Anason-i Kayseriye	Okka	---	240	276		---	15.0	---		---	26.0	21.6		---	-16.92	---	
Anason-i Rumeli	Kille 1	720	720	648		0.0	-10.0	-10.0		90	75.5	51.6		-16.11	-31.66	-42.67	
Arpa-i İstanbul	Kıyye14	2400	1200	Rayic		-50.0	---	---		288	121.0	---		-57.99	---	---	
Astar-i Geyve	Denk 1	129600	66000	54000		-49.1	-18.2	-58.3		15552	6653.0	4320.0		-57.22	-35.07	-72.22	
Astar-i Kastamonu	Top 60	1800	720	468		-60.0	-35.0	-74.0		216	72.0	37.2		-66.67	-48.33	-82.78	
Astar-i Taşköprü	Top	---	---	---		---	---	---		---	---	---		---	---	---	

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)				Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1862
Bakır (evani)	Kıyye	2760	2760	3180	0.0	15.2	15.2	15.2	329	272.0	254.0	-17.33	-6.62	-22.80	---	---
Bakır (külçe)	Kıyye	1200	1560	Rayic	30.0	---	---	---	144	151.5	---	5.21	---	---	---	---
Bakır (köhne)	Kıyye	1080	1080	1116	0.0	3.3	3.3	3.3	129	108.0	88.8	-16.28	-17.78	-31.16	---	---
Balin-i Bilecik (sade)	Çift	6000	4320	4620	-28.0	6.9	-23.0	-23.0	720	435.5	370.0	-39.51	-15.04	-48.61	---	---
Balmumu (külçe)	Kıyye	2280	2280	2208	0.0	-3.2	-3.2	-3.2	267	230.0	176.0	-13.86	-23.48	-34.08	---	---
Beled-i Bursa	Çift	3000	2040	2352	-32.0	15.3	-21.6	-21.6	360	206.0	187.0	-42.78	-9.22	-48.06	---	---
Beled-i Merzifon	Çift	3600	2760	3132	-23.3	13.5	-13.0	-13.0	438	278.0	250.0	-36.53	-10.07	-42.92	---	---
Bogasi-i Hamid ve																
Denizli ve elvan ve	Kıyye	4200	2160	1704	-48.6	-21.1	-59.4	-59.4	504	217.0	134.0	-56.94	-38.25	-73.41	---	---
alacasi																
Bogasi-i Hamid	Kıyye	6000	2160	1704	-64.0	-21.1	-71.6	-71.6	720	217.0	134.0	-69.86	-38.25	-81.39	---	---
	Ist.															
Buğday	Killesi 1	1680	1680	1836	0.0	9.3	9.3	9.3	198	169.0	146.0	-14.65	-13.61	-26.26	---	---
	Kıyye20															
Ceviz	Kıyye	7200	6960	19560	-3.3	181.0	171.7	171.7	864	696.0	1565.0	-19.44	124.86	81.13	---	---
Çiriş (bircümle)	Kıyye	480	600	---	25.0	-100.0	-100.0	-100.0	49	60.5	---	23.47	---	---	---	---
Çit-i Kastamonu ve	Denk	---	96000	67980	---	-29.2	---	---	---	9676.0	5438.0	---	-43.80	---	---	---
yorgan yüzü																
Çit-i yorgan yüzü-i																
Tokat ve elvan ve	Top	---	840	756	---	-10.0	---	---	---	84.5	60.0	---	-28.99	---	---	---
Bogasi																
Çöğen	Kıyye	240	240	228	0.0	-5.0	-5.0	-5.0	21	24.5	18.0	16.67	-26.53	-14.29	---	---

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)		Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1862
Deri (koyun ve keçi)	Adet	600	240	756	-60.0	215.0	26.0	64	33.0	60.0	-48.44	81.82	-6.25	
Deri (kuzu ve küçük keçi)	Adet	360	240	372	-33.3	55.0	3.3	36	18.0	29.0	-50.00	61.11	-19.44	
Deri, tavşan (Anadolulı)	Adet	19200	12000	18276	-37.5	52.3	-4.8	2304	1209.0	1510.0	-47.53	24.90	-34.46	
Deri, tavşan (Rumeli)	Adet	10200	7200	11328	-29.4	57.3	11.1	1224	725.5	906.0	-40.73	24.88	-25.98	
Döşek ve şilte-i Kıbrıs	Adet	3360	1920	1596	-42.9	-16.9	-52.5	402	193.5	127.0	-51.87	-34.37	-68.41	
Ebucahl karpuzu	Kıyye	1440	1200	---	-16.7	---	---	171	121.0	---	-29.24	---	---	
Fes-i Tunus kebir (ala ve edna)	Kağıd	24000	20400	13560	-15.0	-33.5	-43.5	2880	2056.0	1087.0	-28.61	-47.13	-62.26	
Fes-i Tunus (Mecidiye tabi olunur)	Kağıd	---	12000	8004	---	-33.3	---	---	1209.0	679.0	---	-43.84	---	
Fes-i Tunus sağır (ala, evsat ve edna)	Deste	24000	20400	13596	-15.0	-33.4	-43.4	2880	2056.0	1087.0	-28.61	-47.13	-62.26	
Findık	Kantar	8400	6600	7884	-21.4	19.5	-6.1	1008	665.0	630.0	-34.03	-5.26	-37.50	
Futa-i Bursa	Çift	4800	4440	3864	-7.5	-13.0	-19.5	576	448.0	308.0	-22.22	-31.25	-46.53	
Geyik boynuzu	Kıyye	---	600	480	---	-20.0	---	---	60.0	38.0	---	-36.67	---	
Gülbahar	Kıyye	240	240	240	0.0	0.0	0.0	28	24.0	19.0	-14.29	-20.83	-32.14	
Gülyağı	Miskal	1200	1800	1416	50.0	-21.3	18.0	144	181	113	25.694	-37.569	-21.528	

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1862 1839	1839 1850	1850 1862	1862 1839	1839 1850	1850 1862	1862 1839
Günlük	Kantar	21600	19800	Rayic	-8.3333	---	---	2592	1996	---	-22.994	---	---
Halı-ı Uşak	Kıyye	1920	3000	---	56.25	---	---	---	193	241	---	24.87	---
İbrahimiye tabir olunur (kumaş)	Top	---	6600	6948	---	5.2727	---	---	665	556	---	-16.391	---
İğne-i Müdurnu	Kıyye	---	1440	780	---	-45.833	---	---	145	62	---	-57.241	---
İhram-ı Rumeli (elvan ve beyaz)	Kıyye	3600	3240	2700	-10	-16.667	-25	---	326.5	216	---	-33.844	---
İpek (Aydın, Suğla ve Menteşe	Kıyye	18000	11040	13020	-38.667	17.935	-27.667	2160	1113	1042	-48.472	-6.3792	-51.759
İpek, ham (Bursa, Mihaliç, Kırmastı, Bandırma, Ayancık, Erdek, Kapıdağ)	Kıyye	24000	18600	---	-22.5	---	---	2880	1874	---	-34.931	---	---
İpek, (Edime, Dimetoka, Tımova, Filibe, Pazarlık, Zağra i Atık ve Cedid)	Kıyye	24000	14640	---	-39.0	---	---	2880	1476.0	---	-48.75	---	---
İpek (Kıbrıs)	Kıyye	14400	8400	13020	-41.7	55.0	-9.6	1728	846.5	1042	-51.01	23.095	-39.699
İpek (Şam, Haleb, Sayda ve havallileri)	Kıyye	14400	11040	13020	-23.3	17.9	-9.6	1728	1113.0	1042.0	-35.59	-6.38	-39.70

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862
Ipek (Yanya, Tırhala, Yenişehir, Yenışehir-igolos, Selanik, Kafeterya, Çarşamba, Bafra)	Kıyye	24000	13560	---	---	---	---	2880	1367.0	---	---	---	---
Kahve-i Yemen	Kıyye	1440	960	---	---	---	---	172	90.0	---	---	---	---
Keçe-i Gaşya	Adet	2400	2400	---	---	---	---	360	242.0	---	---	---	---
Keçe-i Karahisar	Adet	1800	1200	1476	---	---	---	216	121.0	118	---	---	---
(beyaz ve elvan)	Adet	1560	1680	96	---	---	---	187	169.0	78.0	---	---	---
Kenevir Tohumu	Ist. Killesi	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Keten İpliği (hamlama tabir olunur)	Kıyye	---	1800	3780	---	---	---	---	181.0	302.0	---	---	---
Keten tohumu	Ist. Killesi	2160	2520	2160	16.7	14.3	0.0	259	254.0	173.0	1.93	31.89	33.20
Kilim-i Türkmen	Adet	---	9000	15432	---	---	---	---	907.0	1234.0	---	36.05	---
Kimyon	Kıyye	240	240	240	0.0	0.0	0.0	28	26.5	19.0	5.36	28.30	32.14
Kirpas-ı Alaiye (enli)	Top	---	1080	696	---	---	---	---	108.0	55.0	---	49.07	---
Kirpas-ı Alaiye (ensiz)	Top	---	840	564	---	---	---	---	84.5	44.0	---	47.93	---
Kirpas-ı Dağ	Top	3000	1680	---	---	---	---	360	169.0	---	---	---	---
Kirpas-ı Drama	Kıyye	3600	2280	---	---	---	---	432	230.0	---	---	---	---

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862
Kırpas-ı Geduz (enli)	Denk 1 Top 50	75000	49200	49416	-34.4	0.4	-34.1	9000	4960.0	3953	-44.89	-20.302	-56.078
Kırpas-ı Geduz (ensiz)	Denk 1 Top 50	57600	49200	49416	-14.6	0.4	-14.2	6912	4960.0	3953.0	-28.24	-20.30	-42.81
Kırpas-ı keten (Anadolulı)	Kıyye	3000	1680	1536	-44.0	-8.6	-48.8	360	169.0	122.0	-53.06	-27.81	-66.11
Kırpas-ı Malatya	Top	3000	2760	---	-8.0	---	---	360	272.0	---	-24.44	---	---
Kırpas-ı Menemen	Top	1560	1320	1104	-15.4	-16.4	-29.2	186	133.0	88	-28.49	-33.835	-52.688
Kırpas-ı Vize	Kıyye	13200	8400	7716	-36.4	-8.1	-41.5	1584	846.0	617.0	-46.59	-27.07	-61.05
Kıtre, beyaz (işlenmiş, ala)	Kıyye	2640	2280	2760	-13.6	21.1	4.5	316	230.5	221.0	-27.06	-4.12	-30.06
Kıtre (evsat)	Kıyye	---	1200	1092	---	-9.0	---	---	121.0	86.0	---	-28.93	---
Kıtre (edna)	Kıyye	---	480	780	---	62.5	---	---	42.5	62.0	---	45.88	---
Kokoroz ve çavdar	İstanbul Killesi	---	840	864	---	2.9	---	100	84.5	68.4	-15.50	-19.05	-31.60
Kokoroz ve çavdar	İstanbul Killesi	---	840	756	---	-10.0	---	100	84.5	60.0	-15.50	-28.99	-40.00
Kökboya-ı Anadolu	Kantar	21600	21000	23640	-2.8	12.6	9.4	2592	2117.0	1891.0	-18.33	-10.68	-27.04
Kökboya-ı Kıbrıs ve Beniyetüş-Şam ve Trablus	Kantar	12000	11760	15996	-2.0	36.0	33.3	1440	1180.0	1279.0	-18.06	8.39	-11.18

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839
Köfter	Kantar	12000	12000	19284	0.0	60.7	60.7	1440	1209.0	1542.0	1542.0	-16.04	27.54	7.08	
Kösele-i Aydın	Adet	3600	3600	3084	0.0	-14.3	-14.3	432	363.0	246.0	246.0	-15.97	-32.23	-43.06	
Kösele-i Gerede	Adet	5400	3600	3864	-33.3	7.3	-28.4	648	363.0	308.0	308.0	-43.98	-15.15	-52.47	
Kösele-i Manda ve karasığır (pişmiş)	Adet	24000	13800	5784	-42.5	-58.1	-75.9	2880	1391.0	462.0	462.0	-51.70	-66.79	-83.96	
Kösele-i Yalova	Adet	6000	5400	---	-10.0	---	---	720	544.0	---	---	-24.44	---	---	
Kuşak (ipekli, şırbab)	Adet	---	4200	3468	---	-17.4	---	---	424.0	277.0	277.0	---	-34.67	---	
Kuşak, Karacalar (beyaz ve elvan)	Kıyye	---	2040	1260	---	-38.2	---	---	205.5	101.0	101.0	---	-50.85	---	
Kuşak, Bamri	Adet	---	6000	9264	---	54.4	---	---	605.0	740.0	740.0	---	22.31	---	
Kuşak-ı Trablus (ipek)	Kıyye	---	24000	31536	---	31.4	---	---	2419.0	2544.0	2544.0	---	5.17	---	
Kuşak-ı Tunus	Adet	---	4800	5604	---	16.8	---	---	484.0	448.0	448.0	---	-7.44	---	
Kutni-i Bursa	Top	8400	8160	9984	-2.9	22.4	18.9	1008	816.0	798.0	798.0	-19.05	-2.21	-20.83	
Kutni-i Haleb	Top	9600	5400	6396	-43.8	18.4	-33.4	1152	544.0	511.0	511.0	-52.78	-6.07	-55.64	
Kutni-i Hama (sade)	Çift	7200	5400	5604	-25.0	3.8	-22.2	864	544.0	448.0	448.0	-37.04	-17.65	-48.15	
Kutni-i Hama (telli)	Çift	18000	10800	15432	-40.0	42.9	-14.3	2160	1088.5	1234.0	1234.0	-49.61	13.37	-42.87	
Kutni-i Şam	Top	---	7920	8004	---	1.1	---	---	786.0	640.0	640.0	---	-18.58	---	
Mahleb	Kıyye	600	600	---	0.0	---	---	72	60.5	---	---	-15.97	---	---	
Manda boynuzu	Çift	39000	31200	31536	-20.0	1.1	-19.1	4320	3145.0	2522.0	2522.0	-27.20	-19.81	-41.62	
Mazı (ala ve edna)	Kantar	31200	36000	35520	15.4	-1.3	13.8	5184	3629.0	2842.0	2842.0	-30.00	-21.69	-45.18	

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862
Meşin-i Anadolu ve Rumeli	Adet	---	480	384	---	-20.0	---	---	---	42.5	30.0	---	---	-29.41	---
Meşin-i Rumeli (kırmızı)	Adet	---	720	636	---	-11.7	---	---	---	66.5	50.0	---	---	-24.81	---
Meşin-i Anadolu (kırmızı)	Adet	---	960	636	---	-33.8	---	---	---	90.5	50.0	---	---	-44.75	---
Mustaki	Varıl 1 Kıyye 70	240000	240000	420000	0.0	75.0	75.0	75.0	21600	24192	33600	12.00	38.89	55.56	55.56
Mırr-i safi	Kıyye	600	480	564	-20.0	17.5	-6.0	---	64	48.0	44.0	-25.00	-8.33	-31.25	---
Nişadır-ı Mısır	Kıyye	1560	1320	---	-15.4	---	---	---	180	133.0	---	-26.11	---	---	---
Palamud (bilocümle)	Kantar	840	6360	6168	657.1	-3.0	634.3	---	960	635.0	493.0	-33.85	-22.36	-48.65	---
Palamud (bilocümle)	Kantar	840	6360	5400	657.1	-15.1	542.9	---	960	635.0	432.0	-33.85	-31.97	-55.00	---
Pamuk-ı Anadolu (ham)	Kantar	28440	28440	32400	0.0	13.9	13.9	---	3405	2860.0	2592.0	-16.01	-9.37	-23.88	---
Pamuk-ı Rumeli (ham)	Kantar	---	24600	30264	---	23.0	---	---	---	2480.0	2468.0	---	-0.48	---	---
Pamuk ipliği-i İzmir (beyaz ve elvan)	Kıyye	1800	1440	1560	-20.0	8.3	-13.3	---	216	145.0	125.0	-32.87	-13.79	-42.13	---
Pamuk ipliği-i İzmir (beyaz ve elvan)	Kıyye	2640	1440	1560	-45.5	8.3	-40.9	---	316	145.0	125.0	-54.11	-13.79	-60.44	---
Peştamal-ı Bursa	Çift	3000	1680	2004	-44.0	19.3	-33.2	---	360	169.0	160.0	-53.06	-5.33	-55.56	---

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839	1862
Peştamal-ı Bursa (Akbaş)	Çift	1560	1560	1176	0.0	-24.6	-24.6		180	151.5	94.0	-15.83	-37.95	-47.78	
Peştamal-ı Selanik	Çift	3600	2400	1956	-33.3	-18.5	-45.7		432	241.0	156.0	-44.21	-35.27	-63.89	
Rakı	Kıyye	360	360	696	0.0	93.3	93.3		50	45.0	55.2	-10.00	22.67	10.40	
Rişte-i Ankara (bilcümle)	Kıyye	4080	3600	3108	-11.8	-13.7	-23.8		489	362.5	248.0	-25.87	-31.59	-49.28	
Rişte-i argaç (atki ipliği)	Kıyye	600	600	1164	0.0	94.0	94.0		72	60.0	92.0	-16.67	53.33	27.78	
Rişte-i Beypazarı	Kıyye	---	1560	1944	---	24.6	---		---	151.5	155.0	---	2.31	---	
Rişte-i Karacalar	Kıyye	2400	2040	2328	-15.0	14.1	-3.0		288	206.0	186.0	-28.47	-9.71	-35.42	
Rişte-i Kastamonu ve Geyve ve Alaiye	Kıyye	1560	1200	1164	-23.1	-3.0	-25.4		180	121.0	92.0	-32.78	-23.97	-48.89	
Rişte-i kelp ve Sürmene	Kıyye	1800	1680	1944	-6.7	15.7	8.0		216	163.5	155.0	-24.31	-5.20	-28.24	
Rişte-i Keten-i Anadolu	Kıyye	960	960	1560	0.0	62.5	62.5		114	90.5	25.0	-20.61	-72.38	-78.07	
Rişte-i Markola	Kıyye	1560	960	1008	-38.5	5.0	-35.4		180	97.0	80.0	-46.11	-17.53	-55.56	
Rişte-i Tura	Kıyye	2760	2400	1944	-13.0	-19.0	-29.6		324	241.0	155.0	-25.62	-35.68	-52.16	
Sabun	Kantar	20400	21120	16380	3.5	-22.4	-19.7		2448	2128.0	1310.0	-13.07	-38.44	-46.49	
Sahtıyan-ı Ereğli ve Balıkesir (kırmızı)	Adet 1	3000	2160	1500	-28.0	-30.6	-50.0		360	217.0	120.0	-39.72	-44.70	-66.67	

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862
Sahtiyan-ı İslimiye ve Çerbanî ve Karlova vs. (siyah)	Adet 1	---	1080	828	---	-23.3	---	---	---	103.0	66.0	---	-35.92	---	---
Sahtiyan-ı Kayseriyye ve Eğin	Adet 5	12000	7800	10380	-35.0	33.1	-13.5	1440	1440	786.0	830.0	-45.42	5.60	-42.36	---
Sahtiyan-ı Uşak ve Tosya (kırmızı)	Adet 6	14400	9000	9972	-37.5	10.8	-30.8	1728	1728	907.0	797.0	-47.51	-12.13	-53.88	---
Sahtiyan-ı Uşak ve Tosya (kırmızı)	Adet 6	12000	9000	9972	-25.0	10.8	-16.9	1440	1440	907.0	797.0	-37.01	-12.13	-44.65	---
Sahtiyan-ı Rumeli (kırmızı)	Adet 1	---	1560	1668	---	6.9	---	---	---	151.5	133.0	---	-12.21	---	---
Sahtiyan-ı Isparta	Adet	---	1440	1332	---	-7.5	---	---	---	144.0	106.0	---	-26.39	---	---
Saleb-i Anadolı	Kıyye	1560	1800	2316	15.4	28.7	48.5	186	186	181.5	185.0	-2.42	1.93	-0.54	---
Silecek (Kıbrıs)	Adet	---	1200	1596	---	33.0	---	---	---	121.0	192.0	---	58.68	---	---
Sinameki	Kıyye	1080	600	Rayic	-44.4	---	---	129	129	60.0	---	-53.49	---	---	---
Siğir boynuzu	Çift	---	15600	27600	---	76.9	---	---	---	1573.0	2208.0	---	40.37	---	---
Sof (enli ve ensiz ve şal-ı Ankara)	Top	60000	42000	50880	-30.0	21.1	-15.2	7200	7200	4233.0	4070.0	-41.21	-3.85	-43.47	---
Sofra-ma peşkirî	Adet	30000	21600	30864	-28.0	42.9	2.9	3600	3600	2177.0	2468.0	-39.53	13.37	-31.44	---

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862
Susam tohumu	Kille 1	3360	3840	---	14.3	---	---	402	386.5	---	-3.86	---	---
	Kıyye20												
Sütük	Kıyye	2400	2760	23472	15.0	750.4	878.0	288	288.0	1877.0	0.00	551.74	551.74
Şal-ı Karacalar	Adet	1800	1680	1560	-6.7	-7.1	-13.3	216	169.0	125.0	-21.76	-26.04	-42.13
Şal-ı Tunus (beyaz)	Adet	2640	2160	3132	-18.2	45.0	18.6	316	217.0	250.0	-31.33	15.21	-20.89
Şal-ı Tunus (donluk)	Adet	15000	7200	6300	-52.0	-12.5	-58.0	1800	725.0	500.0	-59.72	-31.03	-72.22
Şal-ı Tunus (elvan)	Adet	7200	6000	3912	-16.7	-34.8	-45.7	864	605.0	312.0	-29.98	-48.43	-63.89
Şal-ı Tunus (hilali)	Adet	7200	6000	11736	-16.7	95.6	63.0	864	605.0	926.0	-29.98	53.06	7.18
Şimşir (bircümle)	Kantar	1560	1800	1512	15.4	-16.0	-3.1	187	181.0	120.0	-3.21	-33.70	-35.83
Takım-ı Kibris	Adet	16800	9600	---	-42.9	---	---	2016	968.0	---	-51.98	---	---
Tiftik ve kırık-ı Ankara (bircümle)	Kıyye	1440	1680	2460	16.7	46.4	70.8	173	172.0	197.0	-0.58	14.53	13.87
Tütün (ermiye, boğça)	Kıyye	720	840	---	16.7	---	---	88	78.5	---	-10.80	---	---
Tütün (göbek, boğça)	Kıyye	960	1200	---	25.0	---	---	120	125.0	---	4.17	---	---
Tütün (kenevir, boğça)	Kıyye	720	960	---	33.3	---	---	88	96.0	---	9.09	---	---
Usfur-ı Anadolu	Kıyye	1800	1800	1260	0.0	-30.0	-30.0	216	181.5	101.0	-15.97	-44.35	-53.24

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839
Üzüm, beğlerce	Kantar	4800	4560	8484	-5.0	86.1	76.8	576	453.0	678.0	-21.35	49.67	17.71		
Üzüm-i Karaburun ve çekirdeksiz	Kantar	18000	15600	27768	-13.3	78.0	54.3	2160	1572.0	2166.0	-27.22	37.79	0.28		
Üzüm (Çeşme mahsulü ve yerli çekirdeksiz)	Kantar	14400	12000	22368	-16.7	86.4	55.3	1728	1210.0	1789.0	-29.98	47.85	3.53		
Üzüm (Urfa çekirdeksiz)	Kantar	16800	14160	22368	-15.7	58.0	33.1	2016	1421.0	1789.0	-29.51	25.90	-11.26		
Üzüm (kuş, bılıcümle)	Kantar	18000	13560	19284	-24.7	42.2	7.1	2160	1361.0	1542.0	-36.99	13.30	-28.61		
Üzüm (İstanköy razakısı)	Kantar	---	5160	15420	---	198.8	---	---	514.5	1234.0	---	139.84	---		
Üzüm (Karaburun razakısı)	Kantar	10800	9600	23160	-11.1	141.3	114.4	1296	968.0	1853.0	-25.31	91.43	42.98		
Üzüm (Urfa, Çeşme, Aydın, ve Menteşe mahsulü ve razakı)	Kantar	8400	8400	19284	0.0	129.6	129.6	1008	847.0	1542.0	-15.97	82.05	52.98		
Üzüm (siyah)	Kantar	4080	4080	5400	0.0	32.4	32.4	489	411.0	432.0	-15.95	5.11	-11.66		
Üzüm (mandalyad ve sisam)	Kantar	3840	3840	7716	0.0	100.9	100.9	460	387.0	617.0	-15.80	59.40	34.10		
Yapağı (Anadolu, Rumeli ve İstanbul)	Kantar	24600	17400	23040	-29.3	32.4	-6.3	2952	1753.5	1843.0	-40.60	5.10	-37.57		

Tablo V.1 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)				Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862		1839	1850	1862		1839	1850	1862	1839	1850	1862
Yapağı (Anadolu, Rumeli ve İstanbul)	Kantar	24600	17400	28080		-29.3	61.4	14.1		2952	1753.5	2246.0	-40.60	28.09	-23.92
Yapağı (Berinyet'üşşam, Trab- lusgarb ve havalisi)	Kantar	---	12360	16140		---	30.6	---		---	1240.0	1291.0	---	4.11	---
Yapağı (Berinyet'üşşam, Trab- lusgarb ve havalisi)	Kantar	---	12360	19680		---	59.2	---		---	1240.0	1574.0	---	26.94	---
Yorgan yüzü ve sofra (Kıbrıs)	Adet	2760	1200	1200		-56.5	0.0	-56.5		331	121.0	96.0	-63.44	-20.66	-71.00
Zamk-ı Arabi	Kıyye	960	840	649.2		-12.5	-22.7	-32.4		108	78.5	49.0	-27.31	-37.58	-54.63
Zeytinyağı	Kantar	20400	21600	16800		5.9	-22.2	-17.6		2448	2177.0	1344.0	-11.07	-38.26	-45.10
Zımık	Kıyye	---	480	384		---	-20.0	---		---	42.5	30.0	---	-29.41	---

Kaynak: BOA, DVN, NMH, 39/1
BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri 3/1

Tablo V.2 Belçika'dan İthal Edilen Malların Tarifeleri

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1850	1850 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839	1862
İğne-i Belçika	Posta 1 Adet 50000	27660	24600	30300	-11.06	23.17	9.54		835	590.5	2422	-29.28	310.16	190.06	
Harbéli İğne-i Belçika	Adet	---	4200	Rayic	---	---	---	---	---	101	---	---	---	---	---
Anason-ı Belçika	Kantar	---	5400	Rayic	---	---	---	---	---	130	---	---	---	---	---
Arpa suyu (Belçika)	Deste 1 Pokal12	3396	3600	3780	6.01	5.00	11.31		102	86.5	298	-15.20	244.51	192.16	
Süzülmüş Yağmumu (Belçika)	Kıyye	---	2040	Rayic	---	---	---	---	---	49	---	---	---	---	---
İsfıdac-ı Belçika	Sandık 2	18000	19320	Rayic	7.33	---	---		540	461	---	-14.63	---	---	---
Edviye için kalan bılcümle cerab	Deste 1 Pokal12	---	5040	Rayic	---	---	---		---	121	---	---	---	---	---
Toplu İğne-i Belçika	Adet 1000	---	600	720	---	20.00	---		---	14	58	---	314.29	---	---
Eldiven-i Belçika (Pamuk ve pamuk ipliğinden mamul)	Deste 1 Adet 12	---	2280	3372	---	47.89	---		---	55	269	---	389.09	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862
Cila (Beheri sekiz kıyyeden onbir kıyyeye kadar varilde)	Adet	---	4500	4350	---	-3.33	---	---	---	108	352	---	225.93	---	---
İpek (enli ve ensiz)	Top	---	12000	7584	---	-36.80	---	---	---	288	660	---	129.17	---	---
Tarak (boynuzdan)	Deste 5 Adet 60	---	3000	4584	---	52.80	---	---	---	72	420	---	483.33	---	---
Demir fenger	Kantar	---	16200	16050	---	-0.93	---	---	---	389	1284	---	230.08	---	---
Demir kürek	Deste 1 Adet 12	---	14400	16920	---	17.50	---	---	---	346	1354	---	291.33	---	---
Tenkar-ı Belçika	Kıyye	1440	1200	Rayic	-16.67	---	---	---	43.2	29	---	---	32.87	---	---
Bokal (Herbiri üçyüz dirhemlik,boş)	Adet 100	---	8100	11268	---	39.11	---	---	---	194.5	901	---	363.24	---	---
Bokal (Herbiri bin dirhemlik,boş)	Adet 100	18000	18900	22536	5.00	19.24	25.20	540	540	454	1824	-15.93	301.76	237.78	---
Bokal (Herbiri dört kıyyelik,boş)	Adet 100	36000	37800	45072	5.00	19.24	25.20	1080	1080	907.5	3648	-15.97	301.98	237.78	---
Kirpas-ı Peyke (basma elvan)	Yarda	---	840	960	---	14.29	---	---	---	20	77	---	285.00	---	---
Çivid-i Hindi (Madras tabir olunur,sandıkta gelen)	Kıyye	---	4800	5928	---	23.50	---	---	---	115	475	---	313.04	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malin Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1862
Doz-ı Atlas,levatin ve serci	Zira	---	960	1284	---	33.75	---	---	---	23	102	---	343.48	---	---
Demir zincir-i sefine	Kantar	---	13200	16050	---	21.59	---	---	---	317	1284	---	305.05	---	---
Demir hurdası	Kantar	---	3000	3120	---	4.00	---	---	---	72	336	---	366.67	---	---
Demir demet	Kantar	---	6000	6216	---	3.60	---	---	---	144	497	---	245.14	---	---
Demir çubuk (yuvarlak ve dört köşe)	Kantar	---	6000	6096	---	1.60	---	---	---	144	552	---	283.33	---	---
Sade (Canfes,levatin ve serci)	Zira	---	3240	2556	---	-21.11	---	---	---	79	204	---	158.23	---	---
Çiçekli canfes	Zira	---	1200	1422	---	18.50	---	---	---	29	113	---	289.66	---	---
Conkar külçe	Kıyye	1200	1440	---	20.00	---	---	---	36	36	---	0.00	---	---	---
Demir tahta	Kantar	---	10800	10356	---	-4.11	---	---	---	260	828	---	218.46	---	---
Demir sac	Kantar	---	9600	Rayic	---	---	---	---	---	230	---	---	---	---	---
Demir evani	Deste 1 Adet 12	6672	10200	10800	52.88	5.88	61.87	---	200	240	864	20.00	260.00	332.00	---
Teneke-i Belçika (beyaz)	Sandık2 Adet450	---	48000	44196	---	-7.93	---	---	---	1152	3535	---	206.86	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862
Kalem-i conkar	Deste	2736	2760	---	0.88	---	---	82	66	---	-19.51	---	---
Cam (Belçika mahsulü)	Sandık2	---	16440	14088	---	-14.31	---	---	396	1127	---	184.60	---
Demir yatak (bayağı)	Adet	---	13200	14196	---	7.55	---	---	317	1135	---	258.04	---
Kaliçe (ipekli)	Deste 1 Adet 12	20004	24000	Rayic	19.98	---	---	600	576	---	-4.00	---	---
Gazlı ipek (sade)	Deste 1 Adet 12	1668	360	Rayic	-78.42	---	---	50	9	---	-82.00	---	---
Demir yatak (bayağı evsat)	Adet	---	12000	12168	---	1.40	---	---	288	973	---	237.85	---
Demir yatak (bayağı küçük)	Adet	---	7200	8616	---	19.67	---	---	173	857	---	395.38	---
Çinko (tıtya)	Kıyye	---	360	450	---	25.00	---	---	8.5	36	---	323.53	---
Gazlı ipek (dokuma çiçekli)	Deste 1 Adet 12	---	900	Rayic	---	---	---	---	22	---	---	---	---
Demir tabe	Deste 1 Adet 12	24000	9900	10896	-58.75	10.06	-54.60	720	238	871	-66.94	265.97	20.97
Çorap (pamuklu)	Deste 1 Çift 12	---	2160	Rayic	---	---	---	---	53.5	---	---	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839	1862
Çorap bayağı	Deste 1 Çift 12	---	4200	Rayic	---	---	---	---	---	101	---	---	---	---	---
Çocuk çorabı (pamuklu)	Deste 1 Çift 12	---	2040	Rayic	---	---	---	---	---	49	---	---	---	---	---
Çorap keten (Belçika)	Deste 1 Çift 12	---	4800	Rayic	---	---	---	---	---	115	---	---	---	---	---
Çorap (ipek)	Deste 1 Çift 12	10500	12000	Rayic	14.29	---	---	---	315	288	---	8.57	---	---	---
Halı-ı Belçika (evsat)	Arşın	---	2340	2184	---	-6.67	---	---	---	56	174	---	210.71	---	---
Halı-ı Belçika (edna)	Arşın	---	1140	1092	---	-4.21	---	---	---	27.5	86	---	212.73	---	---
Çizme-i Belçika	Çift	---	6000	---	---	---	---	---	---	144	---	---	---	---	---
Çakı (ağaç saplı)	Deste 1 Adet 12	---	300	774	---	158.00	---	---	---	7	61.2	---	774.29	---	---
Çatal, bıçak-ı Belçika (bayağı, kemik ve boynuz saplı)	Deste 1 Adet 24	---	1500	2412	---	60.80	---	---	---	36	192	---	433.33	---	---
Çizme (edna)	Çift	---	1020	1620	---	58.82	---	---	---	24.5	216	---	781.63	---	---
Çizme-i Konç (Belçika)	Çift	---	1980	3030	---	53.03	---	---	---	47.5	264	---	455.79	---	---
Dok-i Belçika (keten)	Yarda	---	960	Rayic	---	---	---	---	---	23	---	---	---	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839
Defter (mamul)	Adet	---	1680	Rayic	---	---	---	---	---	41	---	---	---	---	---
Zac-ı Kıbrıs (Belçika)	Kantar	---	3000	5022	---	67.40	---	---	---	101	401	---	297.03	---	---
Zürud-ı Belçika	Adet	---	10800	---	---	---	---	---	---	259	---	---	---	---	---
Demir sülfatın yağı	Kıyye	372	360	420	-3.23	16.67	12.90	11	8.5	34	---	-22.73	300.00	209.09	---
Pelesenk yağı	Kıyye	Rayic	2280	4344	---	90.53	---	3%	54.5	347	---	---	536.70	---	---
	Deste 1														
Cunude	Dirhem	Rayic	1320	1968	---	49.09	---	3%	32	157	---	---	390.63	---	---
	1070														
	Deste 1														
Cunde (defa)	Dirhem	Rayic	660	984	---	49.09	---	3%	16	78	---	---	387.50	---	---
	535														
Çivid-i Hindi (potakal tabir olunur, sandıkla gelen)	Kıyye	12000	8100	13098	-32.50	61.70	9.15	360	194.5	1048	---	-45.97	438.82	191.11	---
İplik (pamuk,kasarlı ve kasarsız)	Kıyye	2100	2040	1944	-2.86	-4.71	-7.43	63	49	156	---	-22.22	218.37	147.62	---
İplik (pamuk ipliği,kasarlı ve kasarsız)	Kıyye	3000	1320	2304	-56.00	74.55	-23.20	90	33	184	---	-63.33	457.58	104.44	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839
İplik (pamuk, elvan)	Kıyye	3000	2160	2664	-28.00	23.33	-11.20	90	52	212	212	-42.22	307.69	135.56	---
İplik (pamuk, kırmızı)	Kıyye	---	3000	3600	---	20.00	---	---	72	188	188	---	161.11	---	---
Ceviz içi	Kıyye	---	1440	---	---	---	---	---	34	---	---	---	---	---	---
Kundura fırçası	Deste 1 Adet 12	---	1200	1512	---	26.00	---	---	29	120	120	---	313.79	---	---
Kuyumcu fırçası	Fut 1 Kagıt 10-30	---	3600	6060	---	68.33	---	---	122	528	528	---	332.79	---	---
Franle-i Belçika	Top 1 Adet 55	---	24000	33588	---	39.95	---	---	576	2629	2629	---	356.42	---	---
Boya (saray sarısı)	Kıyye	---	840	Rayic	---	---	---	---	20	---	---	---	---	---	---
Sahtiyan (roğanlı, dana derisinden)	Deste 1 Adet 12	---	48000	52992	---	10.40	---	---	1152	4238	4238	---	267.88	---	---
Sahtiyan (dana derisinden)	Deste 1 Adet 12	---	45000	62580	---	39.07	---	---	108	5006	5006	---	4535	---	---
Sahtiyan-ı Belçika (elvan)	Deste 1 Adet 12	---	14700	16656	---	13.31	---	---	353	1332	1332	---	277.34	---	---
Nişasta	Kıyye	---	420	522	---	24.29	---	---	10	41	41	---	310.00	---	---
Karbonat dö sud	Kantar	---	9000	11916	---	32.40	---	---	216	953	953	---	341.20	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)				Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862
Şapı Frengi	Kantar	---	8400	9168	---	---	9.14	---	---	201	---	733	---	---	264.68	---
Sahtıyan-ı Belçika (çiçekli)	Deste 1 Adet12	---	16500	19176	---	---	16.22	---	---	396	---	1534	---	---	287.37	---
Şişe (boş)	Adet	---	1920	1884	---	---	-1.88	---	---	46	---	150	---	---	226.09	---
Tartar kremi	Kıyye	768	900	1992	17.19	121.33	159.38	23	21.5	158	-6.52	634.88	586.96	---	---	---
Kali	Kantar	---	66000	93576	---	---	41.78	---	---	1584	---	7486	---	---	372.60	---
Katran-ı Belçika	Vanil 1 Kantar	---	8400	7896	---	---	-6.00	---	---	202	---	631	---	---	212.38	---
Fildişi tarak	2-2,5 Kıyye	---	38400	41388	---	---	7.78	---	---	936	---	3311	---	---	253.74	---
Boya (sürme, yaş)	Kıyye	---	1440	---	---	---	---	---	---	34	---	---	---	---	---	---
Sülümen	Kıyye	---	7800	7140	---	---	-8.46	---	---	187	---	571	---	---	205.35	---
Şeker (kelle)	Kantar	36000	31200	31260	-13.33	0.19	-13.17	1080	749	2501	-30.65	233.91	131.57	---	---	---
Şeker (toz, döğme, esmer)	Kantar	27600	25800	25140	-6.52	-2.56	-8.91	828	619	2009	-25.24	224.56	142.63	---	---	---
Kundura (Erkek, Belçika)	Çift	---	3180	---	---	---	---	---	---	76	---	---	---	---	---	---
Şeker-i ham (siyah, sarı ve muskovada)	Kantar	20400	19200	19296	-5.88	0.50	-5.41	612	461	1591	-24.67	245.12	159.97	---	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862
Sarı sabun	Kıyye	---	900	954	---	6.00	---	---	21.5	76	---	253.49	---
Sufuk bez (Belçika pamuğu)	Top 1 Okka 6-8	---	2880	Rayic	---	---	---	---	69	---	---	---	---
Kadife (ipek,ala)	Arşin	---	4680	7044	---	50.51	---	---	112	563	---	402.68	---
Kadife (ipek,sade)	Arşin	---	4020	5682	---	41.34	---	---	96.5	454	---	370.47	---
Kadife (ipek,pamuk karışımı)	Arşin	---	2700	3180	---	17.78	---	---	65	336	---	416.92	---
Kadife,pamuklu	Metre	---	396	588	---	48.48	---	---	11	47	---	327.27	---
Safade	Adet 1000	---	15000	---	---	---	---	---	360	---	---	---	---
Vanil (sarı teneke)	Kıyye	---	2040	1926	---	-5.59	---	---	49	154	---	214.29	---
Kadife,pamuk (basma çiçekli)	Metre	---	600	804	---	34.00	---	---	14.5	64	---	341.38	---
Kezzab suyu	Kıyye	---	540	---	---	---	---	---	13	---	---	---	---
Kafur	Kıyye	3600	2160	3222	-40.00	49.17	-10.50	108	52	257	-51.85	394.23	137.96
Sapama	Kıyye	---	3000	---	---	---	---	---	72	---	---	---	---
Sabun (adi)	Kantar	---	21120	Rayic	---	---	---	---	507	---	---	---	---
Sülfat	Kıyye	---	960	---	---	---	---	---	23	---	---	---	---
Maden kömürü	Kantar	---	840	1056	---	25.71	---	---	20	84	---	320.00	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839 1862
Yük Kise-i Belçika (beyaz)	Adet	---	4800	5124	---	6.75	---	---	---	115	404	---	251.30	---	---
Kebabe	Kıyye	1800	720	1776	-60.00	146.67	-1.33	54	17	142	142	-68.52	735.29	162.96	---
Kavsale-i Belçika	Kıyye	---	1440	2520	---	75.00	---	---	---	35	202	---	477.14	---	---
Neftyağı	Kıyye	840	612	666	-27.14	8.82	-20.71	25	15	53	53	-40.00	253.33	112.00	---
Tırpan (büyük küçük)	Adet	---	540	618	---	14.44	---	---	---	13	49	---	276.92	---	---
Güherçile (kallolunmuş)	Kantar	26664	24000	32214	-9.99	34.23	20.81	800	576	2576	2576	-28.00	347.22	222.00	---
Anbariye (bokal)	Adet 12	---	5040	10800	---	114.29	---	---	---	121	864	---	614.05	---	---
Şurub hisame (şişe)	Adet 100	12000	16200	46956	35.00	189.85	291.30	360	389	3756	3756	8.06	865.55	943.33	---
Esvab-ı Fevdice (Belçika)	Deste 1	---	5400	9090	---	68.33	---	---	---	130	792	---	509.23	---	---
Kağıt	Adet 12	---	960	---	---	---	---	---	---	24.5	---	---	---	---	---
Kağıt (kitap ve gazete için)	Kıyye	---	720	---	---	---	---	---	---	18	---	---	---	---	---
Kağıt, ebru (defter kapağı için kabartmalı ve sade renkli)	Top	---	10200	---	---	---	---	---	---	245	---	---	---	---	---
Kağıt (defter ve fenculadiye)	Kıyye	---	1020	---	---	---	---	---	---	24.5	---	---	---	---	---

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1862 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1862 1862
Nota kağıdı (müzık için)	Kıyye	—	9060	Rayic	—	—	—	—	—	217.5	—	—	—	—	—
Pafra kağıdı ve elvanı ilanname	Kıyye	—	1020	—	—	—	—	—	—	24	—	—	—	—	—
Kağıt posta (beyaz ve renkli)	Kıyye	6000	1320	—	—	-78.00	—	—	180	32	—	-82.22	—	—	—
Duvar kağıdı (zemini perdahsız basma çiçekli)	Tomar Metre 8,5	—	420	Rayic	—	—	—	—	—	10.5	—	—	—	—	—
Kağıtların kenarları (zikrolunan)	Tomar Metre 8,5	—	900	Rayic	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—
Duvar kağıdı (zemini perdahlı basma çiçekli)	Tomar Metre 8,5	—	900	Rayic	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—
Duvar kağıdı kenarları	Tomar Metre 8,5	—	1800	Rayic	—	—	—	—	—	43.5	—	—	—	—	—
Duvar kağıdı (kadifeli)	Tomar Metre 8,5	—	3120	Rayic	—	—	—	—	—	75	—	—	—	—	—
Kenarları	Tomar Metre 8,5	—	6240	Rayic	—	—	—	—	—	150	—	—	—	—	—

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)				Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)			
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1850	1850 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839	1862
Duvar kağıdı (zemini yaldızlı, simli, kadifeli ve çiçekli kenarları ile birlikte)	Tomar Metre 8,5	—	5100	Rayic	—	—	—	—	—	122,5	—	—	—	—	—
Duvar kağıdı (kadifesiz, yaldızlı ve simli)	Tomar Metre 8,5	—	3120	Rayic	—	—	—	—	—	75	—	—	—	—	—
Mismar	Kıyye	—	540	612	—	13,33	—	—	—	13	48	—	269	—	—
Mağnezyum	Kıyye	—	1200	Rayic	—	—	—	—	—	29	—	—	—	—	—
Mum makası, bayağı	Deste 5 Adet 60	3600	4800	7044	33,33	46,75	95,67	—	—	115	563	—	390	—	—
Mendil, pamuk, titre kenarlı	Deste 1 Adet 12	—	1920	2160	—	12,50	—	—	108	46	173	57,41	276	60,19	—
Maun ağacı	Kantar	—	15000	15210	—	1,40	—	—	—	360	1217	—	238	—	—
Makas-ı Belçika (bayağı, büyük ve küçük)	Deste 1 Adet 12	—	900	1116	—	24,00	—	—	—	21,5	89	—	314	—	—
Göztaşı	Kıyye	1800	600	756	-66,67	26,00	-58,00	—	—	14,5	60	—	314	—	—
Nuhhas tahta, mismar	Kıyye	—	2040	Rayic	—	—	—	—	54	50,5	—	-6,48	—	—	—
Yüksük (sarı teneke ve demir karışımından mamul)	Grasa 1 Deste 12 Adet 144	—	1440	2328	—	61,67	—	—	—	34,5	186	—	439	—	—

Tablo V.2 (Devamı)

Malın Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862	1839	1850	1862	1839 1850	1850 1862	1839 1862
Sülüğen	Kantar	—	16200	20280	—	25.19	—	—	389	1622	—	316.97	—
Kalıçei Belçika (pamuk)	Deste 1 Çift 12	—	7800	Rayic	—	—	—	—	187	—	—	—	—
Oyun kağıdı	Deste 1 Takım 12	—	1320	Rayic	—	—	—	—	32	—	—	—	—
Elmas (penatez tabir olunur)	Kantar	—	3600	5640	—	56.67	—	—	86	451	—	424.42	—
Nişadır	Kıyye	—	660	660	—	0.00	—	—	16	53	—	231.25	—
Çuha-i Belçika	Zira	3696	3720	Rayic	0.65	—	—	111	89	—	-19.82	—	—
Çuha-i zefer (kudunyalı ve kudunyasız)	Zira	Rayic	2820	Rayic	—	—	—	3%	—	—	—	—	—
Çuha-i enli	Zira	Rayic	1860	Rayic	—	—	—	3%	—	—	—	—	—
Çuha-i ensiz	Zira	Rayic	1020	Rayic	—	—	—	3%	—	—	—	—	—
Çuha-i mahud	Zira	2868	2040	Rayic	-28.87	—	—	86	49	—	-43.02	—	—
Mismar-ı Belçika (bilcümle)	Kantar	22200	18000	17448	-18.92	-3.07	-21.41	666	432	1396	-35.14	223.15	109.61
Mismar-ı Kundura	Kantar	—	10800	Rayic	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kağıt (nebare)	Deste 5 Adet 60	—	1320	—	—	—	—	—	32	—	—	—	—

Tablo V.2 (Devamı)

Malin Cinsi	Miktar	Fiyatlar (Akçe)			Fiyatların Değişme Oranları (%)			Gümrük Resimleri (Akçe)			Gümrük Resimlerinin Değişme Oranları (%)		
		1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862	1839	1850	1862
		19200	10800	Rayic	-43.75	---	---	---	---	---	---	-54.86	---
Mismar-ı Belçika (büyük)	Kantar												
Demir çenber	Kantar			8556						684			
Domuz yağı	Kıyye			1470						118			
Domuz pastırması	Kıyye			2148						172			
Sade Belçika yağı	Kıyye			5022						401			

Kaynak: BOA, DVN.NMH,39/1

BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 3/1

VI. TİCARİ İLİŞKİLER

VI.1. Ticaret Hacmi

İki ülke arasındaki ticaret anlaşmaları ve gümrük tarifeleri ticaretin boyutları hakkında fikir vermektedir. Ancak gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz belgeler, gerekse Brüksel'de Dışişleri Bakanlığı arşivinden elde ettiğimiz raporlar ve kayıtlar ticaretin boyutlarını daha da netleştirmektedir.

Belçika birçok Osmanlı şehirinde konsolosluk açarak iki ülke arasındaki ticareti canlandırmayı amaçlamıştır.¹

Tablo VI.1 Belçika'nın Konsolosluk Açtığı Osmanlı Şehirleri

1	Port-Said (Mısır)	12	Tunus
2	Dimyat (Mısır)	13	İzmir
3	Memleketeyn (Eflak-Boğdan)	14	Selanik
4	Bulgaristan Emareti	15	Galatz (Romanya)
5	Atina	16	Bükreş
6	Konya	17	İskenderiye
7	Sofya	18	Trabzon
8	Filibe (Bulgaristan)	19	Kudüs-i Şerif
9	Rodos Adası	20	Beyrut
10	Cidde	21	Trablusgarp
11	Luksor (Mısır)	22	Halep

¹ BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 3/1
BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 4/2

Tablo VI.1 (Devamı)

23	Mersin	34	Sakız Adası
24	Bursa	35	Edirne
25	Trablusşam (Lübnan)	36	Varna
26	İskenderun	37	Belgrat
27	Siyam Adası	38	Kıbrıs
28	Hayfa (Filistin)	39	Bağdat
29	Şam	40	Eflak
30	Ahyolu	41	İbrail (Romanya)
31	Yafa	42	Ruşçuk (Romanya)
32	Kahire (Mısır)	43	Samsun
33	Hudeyde		

Kaynak: BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 3/1

BOA, Düvel-i Ecnebiye Belçika Ahkam Defteri, 4/2

Konsolosluk açma hakkı ticaret antlaşmasının altınca maddesinde Belçika Devletine verilmiştir. Belçika hükümeti ile Sadaret arasındaki konsolosluk yazışmalarında bu maddeye atıfta bulunmaktadır.²

Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde konsolos bulundurmanın ilk bakışta büyük bir mali külfet oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak konsolosların ticarî ilişkilerin gelişmesindeki rolleri göz önüne alındığında bu külfet önemsiz kalmaktadır. Aynı zamanda bir şehirde bulunan Avrupalı bir konsolos, birkaç ülkeye birden hizmet edebilmektedir.

² BOA, DVN.DVE, 108/1, 28.B.1316

"Belçika'nın Trablusgarp'taki konsolosunun istifası akabinde boşalan makama İtalyan asıllı, Trablusgarp'ta Almanya Devleti'nin konsolos vekilliğini yürüten zatın ilaveten memuriyetine dair ..."³

Ticaret antlaşması gereği Belçika ticaret gemileri boğazlardan izin alarak rahatlıkla geçebiliyorlardı.

"Belçikalı Van de Beran adlı kaptanın Beraban isimli gemisine Bahr-i Sefid (Akdeniz)'e geçmesi için izn-i sefîne istenmesi ..."⁴

Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçerek Osmanlı limanlarına mal indirmeyen ticaret gemilerinden antlaşma gereği gümrük resmi alınmıyordu.

"Belçikalı kaptanın rakip olduğu sefinesine Amerika iskelesinden tahmil eylediği şeker düvel-i şaire hasılatı olup bu taraflara taşra ihraç olunmadıkça resmi gümrük lazım gelmeyeceği ve sefine-i merkuma zikrolunan hamulesiyle bahr-ı siyah canibine azimet edeceği haber verilmiş olmakla ..."⁵

Belçika'nın Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği en önemli malları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Şeker
- Hafif sanayi ürünleri (kibrit, porselen, kırtasiye, çanak, çömlek)
- Ayna, ayna camı (Belçika, cam ürünlerinde önde gelen ihracatçı ülkelerdendir.
- Cam ürünleri, pencere camı (Belçika, bu ürünü ilk ihraç eden ülkedir.)
- İnşaat malzemeleri (kiremit, çimento)
- Çelik ürünleri: putrel, boru, profil, galvanizli çelik profiller (Bu ürünlerde Belçika ana sağlayıcı durumundadır.
- Çivi, vida, demir eşyalar, emaye ve büyük miktarda mutfak eşyası
- Metal ürünleri: bakır, çinko, kurşun

³ BOA, DVN.DVE, 108/2, 2.Ş.1316

⁴ BOA, DVN.DVE, 67/10, 16.Z.1279.

⁵ BOA, DVN.DVE, 144/1, 23.L.1266

- Silah
- Doğu tarzına uygun pamuklu kumaş ve trikolar
- Karışık yünlüler, trikolar, yünden mantolar
- Deri
- Vernik ⁶

İskambil kağıdından kibrite, çelik profillerden silah alımına⁷ kadar geniş bir ticarî ilişki söz konusudur. Ticaret hacminin rakamlara dökülmüş halini aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Tablo VI.2 1878-1899 Yılları Arası Belçika ile Yapılan İthalat ve İhracat Değerleri (Altın Lira)

Yıl	İthalat	İhracat	%	%
1878	80753	69	0.4	0.0
1879	117237	1022	0.6	0.0
1880	106144	---	0.6	0.0
1881	159225	58	0.8	0.0
1882	187927	1374	0.9	0.0
1883	187271	---	1.0	0.0
1884	287404	2857	1.4	0.0
1885	295568	10720	1.5	0.1
1886	383957	283	1.8	0.0
1887	429127	2033	2.1	0.0
1888	388178	4766	2.0	0.0

⁶ Introduction a'l'histoire ekonomique du Liban, Boutras, s.253.

⁷ BOA, HR. MKT, 87/53, 6.M.1271.

Tablo VI.2 (Devamı)

Yıl	İthalat	İhracat	%	%
1889	415744	16718	2.0	0.1
1890	501072	12486	2.2	0.1
1891	646764	31107	2.6	0.2
1892	667902	38823	2.7	0.2
1893	665795	58643	2.8	0.5
1894	664150	49552	2.8	0.4
1895	594627	96423	2.9	0.6
1896	493572	229034	2.3	1.5
1897	575583	182108	2.5	1.2
1898	738596	56299	2.8	0.4
1899	660365	92148	2.7	0.6

Kaynak: Pamuk, 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, s.68-75

Tablodaki yüzde değerleri Osmanlı Devletinin ithalat ve ihracat yaptığı bütün ülkeler içerisinde Belçika'nın payını göstermektedir. Buna göre 1878 yılında 80753 altın liralık ithalat hacmi yüzyılın sonunda 660365 altın liraya yükselerek, Osmanlı Devleti'nin ithalat yaptığı ülkeler sıralamasındaki payı % 0.4' den % 2.7' ye çıkmıştır. İthalat hacmi 22 yılda 8 kat artmıştır. İhracat oranlarındaki artış daha fazladır, ancak ihracat hacmi ithalat rakamlarının yanında çok düşük kalmaktadır.

VI.2. Ticarî Merkezler

Belçika Dışişleri ve Ticaret Bakanlıkları arşivlerinde yaptığımız çalışmalar neticesinde, Osmanlı vilayetlerinde görevli Belçikalı konsolosların raporlarının derlendiği çok değerli kitap ve belgelere ulaştık. Konsolos raporları Belçika'nın ihracat ve ithalat yaptığı Osmanlı ticaret merkezlerine ait mal ve fiyat envanterlerini, İki ülke arasındaki ticaretin sorunlarını ve çözüm önerilerini içermektedir.

Belçika'dan ithal edilen ürünlerin yıllara göre artışı ve azalışı rakamlarla açıklanmaktadır. İthalatı mümkün olan ürünler ve rekabet şartları ortaya konulmakta, hali hazırda ithal edilen ürünlerin rekabetini artırmanın ve pazardaki payını yükseltmenin yolları üzerine raporlarda geniş mütalalar yapılmaktadır.

Osmanlı vilayetlerindeki Belçika konsoloslarının, Belçikalı tüccarlara Osmanlı pazarını tanıtıcı yorumları raporların en dikkat çeken kısımlarını oluşturmaktadır. Bu yorum ve tespitlerde Osmanlı insanının tahliline kadar ince detaylara inilmekte, rekabet koşulları ve ithalat kalemlerini artırmanın yolları gösterilmektedir.

Aşağıda Belçika'nın temsilcilik bulundurduğu vilayetler ve bu vilayetlerdeki mümessillerinin isimleri verilmiştir. Bu vilayetler, Belçika Devletinin Osmanlı ülkesinde ticaret yaptığı ana merkezler olma özelliği açısından da dikkat çekicidir. İki ülke arasında imzalanan dış ticaret anlaşmalarının gelişim sürecini ve ulaştığı boyutları bu merkezlerden izlemeye çalışacağız

Belçika Devletinin Devlet-i Aliyye'nin ticari merkezlerindeki resmi temsilcileri:

Asya Türkiye Başkonsolosu (İkamet İzmir): J. Reuleaux

Suriye Başkonsolosu (İkamet Beyrut): H. Fredrici

Halep: F. Poche (konsolos)

Beyrut: J. Leithe (konsolos)

Bursa: E. Gilbestson (konsolos yardımcısı)

Cidde: Van Eyck (konsolos)
 Samsun: A. Kypriotti (konsolos yardımcısı)
 Mersin: J. Martin des Pallieres (konsolos yardımcısı)
 Midilli Adası: G. Vlaccos (konsolos yardımcısı)
 Rodos: E. Masse (konsolos)
 İzmir: W. F. Van der Zee (konsolos yardımcısı)
 Trabzon: A. Sossi (konsolos) ⁸

Sırayla bu merkezleri inceleyelim. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Belçika arasındaki ticarî ilişkilere ışık tutmaya, antlaşmaların yansımalarını gözlemlemeye çalışalım.

VI.2.1. Beyrut

Beyrut konsolosu J. Leithe raporunda, Belçikalı pazarlamacıların Beyrut Limanı'nı daha sık ziyaret etmemelerinin üzücü olduğunu vurguluyor. Oysa Almanya, İtalya ve İsviçre başarılarını buna borçludur. Gerçekten de elinde tam bir numune koleksiyonuyla gelen iyi bir pazarlamacı nadiren sipariş almayı kaçırmaz ve yerli fabrikaların temsilcilerinden daha geniş bir güce ve etkiye sahiptir. Pazarın isteklerini daha iyi kavrar ve temsilciden daha detaylı olarak üstünü bilgilendirir.

Genellikle Belçikalı sanayicilere müşteriyle direk ilişkiye geçmeleri tavsiye edilmemekte, ciddi bir komisyoncunun aracılığı tercih edilmektedir.

İşte Belçika'dan gelen ithalat ürünlerinin bir listesi:

Kibrit: Avusturya, Almanya ve İsveç'ten ithal edilmekte ve bir bölümü de Belçika'dan gelmektedir.

Mum: Bu ürünün ithalatını Belçika'yla Fransa paylaşıyor.

İskambil Kağıtları: Bu ürünün ithalatı Belçika'nın tekelindedir.

Çimento ve kireç: İthalat 1400 tona ulaştı. Bunun 1/3'i Portland çimentosu, 2/3'si kireç. Portland çimentosu 100 kg'lık varillerde satılıyor. Kireç

⁸ Turqie d'Asie (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde), s.3.

ise 50 kg'lık torbalarda. Bu ithalatın 1/4'ü Belçika'dan yapılıyor. Geri kalanı ise İngiltere ve Fransa'dan. Çimentonun 1900'de varili 7 frank, kirecin torbası ise 2 franktır.⁹

Ecza malzemeleri, kimyasal maddeler ve ecza ürünleri: İthalat miktarı 180 000 kg. Büyük kısmı Almanya'dan, geri kalanı Belçika ve İngiltere'den.

Fayans porselen: Fayans 420.000 kg. İthalatı Almanya, Fransa ve İngiltere ve Belçika arasında paylaşıyor. Belçika son yıllarda bu üründe epeyce bir yol aldı.

Demir ve çelik: Çubuk ve sac halinde, ithalat toplamı 1 400 ton'a kadar yükseldi. 800 tonu İsveç'ten, 500 tonu Belçika'dan, geri kalanı ise İngiltere'den ithal ediliyor.

Çelik profil: Beyrut'ta son zamanlarda yapılarda çok kullanılıyor. Önemli bir kısmı Belçika'dan ithal ediliyor.

Mermer: Beyrut'taki binalarda genelde beyaz mermer kullanıldığından bu ürünün ithalatı 850 tona ulaşıyor. Bu mermer genelde İtalya'dan geliyor. Belçika'dan gelen siyah mermerler ise beyaz mermerlerin arasında bordür olarak kullanılmaktadır.¹⁰

Yaldızlı çerçeveler: Belçika sanayicileri için Beyrut'ta kullanılan ölçüler şöyledir:

yükseklik	90	100	111	120	135	150	200
genişlik	54	75	60	63	75	81	111

Kağıt: 1900'de kağıt ithalatı 682 tona ulaştı. Bu rakam 1899'da sadece 120 tondur. İthalat sırasıyla İtalya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Almanya'dan yapılmaktadır.

Şeker: Belçika'dan az bir miktar toz şeker gelmektedir. Kesme şekerin ise % 20'si Belçika'dan ithal edilmektedir.¹¹

⁹ A.g.e., s.52.

¹⁰ A.g.e., s.55.

¹¹ A.g.e., s.57.

Yünlü kumaşlar: Has yünler özellikle İngiltere ve Belçika'dan gelmektedir.

Merinos yünü ve kaşmir: Bu ürünün önceleri ithalatçısı Fransızlar iken, şimdi Almanya ile Belçika'dır.

Keten kumaş: Halk genelde pamuklu kumaşları tercih ediyor. Bu ürünün 1/3'i Belçika'dan geliyor.

Pencere camı: Bu ürün Belçika'nın tekelinde. Ortalama pazar payı 600 000 frank civarı.

Gümüş kaplamalı lambalar: İthalat değeri 90 000 frank. Büyük bölümü Belçika'dan geliyor.

Çinko (yaprak halinde): Özellikle Belçika'dan geliyor. 1900'de ithalat değeri, 45 000 frank.¹²

Bira: İthal edilen miktar 306 ton, Belçika bunun çok azını ithal ediyor. Konsolos raporunda Belçika bira sanayisinin güçlü olduğundan pazardaki payının buna oranla çok az olduğundan yakınıyor. Daha az ekşi ve uzun deniz yoluna dayanacak biralar üretildiği taktirde pazardaki payın artacağı vurgulanıyor.

Biriket: Pazarda İngiliz biriketleri tutuluyor. Belçika'dan çok az bir miktar ithal ediliyor. İngiliz biriketleri yanında daha dayanıksız olduğu gözlenmekte.¹³

Hicaz demiryolu malzemesinin büyük bölümü Belçika'dan geliyor.¹⁴

Rapordardan anlaşıldığına göre, 1901 senesi sonuna doğru Belçika ulusal denizcilik şirketi A. Deppe Belçika'nın Anvers limanı ile Beyrut arasında düzenli seferlere başlamıştır. Düzenli deniz trafiği ticaret hacmini artırmış ve Belçika mallarının Beyrut pazarındaki payını yükseltmiştir.

1901 sonu itibarıyla Beyrut limanına gelen gemi sayısı tablo halinde, Belçika'nın Beyrut konsolosu J. Leithe'nin raporunda belirtilmektedir.¹⁵

¹² A.g.e., s.58-61.

¹³ A.g.e., s.25.

¹⁴ A.g.e., s.26.

¹⁵ A.g.e., s.27.

Tablo VI.3 1901 sonu itibarıyla Beyrut limanına gelen gemi sayısı

Ülke	Vapur		Yelkenli	
	Sayı	Ton	Sayı	Ton
İngiliz	160	131181	—	—
Avusturyalı	105	171286	—	—
Mısırlı	93	103053	—	—
Fransız	123	237098	—	—
Yunan	40	15074	—	—
İtalyan	42	56049	4	1261
Osmanlı	64	52280	6	7920
Rus	112	112890	2653	68799
Alman	25	27569	—	—
Belçikalı	4	4679	—	—
Danimarkalı	1	1663	—	—

Kaynak : Turquie D'asiec (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde) Extrait Du Recueil Consulaire, T. 114, Bruxelles 1901, s.27

Görüldüğü üzere 19. yüzyıl sonu itibarıyla Belçika, Beyrut pazarına girme çabası içerisindeydi. Aslında bunu başarmış, sanayileşmesine paralel olarak pazardaki payını artırma mücadelesi vermektedir. Bu çerçevede Anvers-Beyrut arasında düzenli vapur seferlerine başlanmıştır.

VI.2.2. İzmir

Belçika'dan yapılan ithalatın ana merkezi İzmir'dir. Avrupalı tüccarlar birçok Osmanlı pazarına İzmir üzerinden ulaşmıştır. İzmir limanının ticari canlılığı İstanbul'dan bile önce gelir.¹⁵

Belçika'nın ihracatında İzmir genelde ticari bir işleve sahiptir. Belçika'dan İzmir limanına yapılan ihracat 7,5 milyon franklık bir rakama ulaşmıştır.

Konsolos raporlarından Belçika'yı en çok zorlayan rakiplerinin İngiltere ve Almanya olduğu, Amerika'nın ise sanayi ürünlerinde ciddi bir rakip olduğu anlaşılmaktadır. İtalya ise limanlarının yakın olması ve işçi ücretlerinin düşüklüğü sebebiyle rekabette zorlanılan ülkelerden birisi konumundadır.

Anvers-İzmir limanları arasında çalışan kargo-boat servisleriyle düzenli taşımacılık yapılmaktadır.

İzmir limanına Belçika'dan gelen ana ithal kalemlerini şöyle sıralayabiliriz: Kibrit, mum, biriket, deri, sodyum, kristaller, çivi, iskambil kağıtları, boya, karton, halat, konserve, ecza ürünleri, gübre, demir, cam, keten yağı, dikiş makinesi, demir yolu malzemeleri, İzmir'deki su şirketi için tesisat malzemeleri, kumaş, çinko, kağıt, pompa, kürek, hırdavat.

Bu kalemlerin yanında pamuklu dokuma ipliği, pamuk, deri, fayans, demir, lamba, soba ve yünlü tekstil ürünlerine özellikle dikkat çekilmiş, diğer ülkelerle rekabetin artırılarak pazardaki payın yükseltilebileceği raporlarda belirtilmiştir.¹⁶

VI.2.3. Halep

Halep kapalı çarşısında satılan mallardan örnekler vererek, kendi ülkesindeki tüccarları Avrupa devletleriyle rekabete çağıran konsolos F. Poche'nin raporu, Halep pazarında hangi Belçika mallarının olduğu hususunda ışık tutmaktadır.

¹⁶ A.g.e., s.13-15.

Kahve, iskambil kağıtları, pamuklu yorgan, ecza ürünleri, yünlü kumaşlar, kürek, bel, kazma, çekiç gibi hırdavat malzemeleri; mermer, kurşun, karabiber, acı biber, vida, civata gibi hırdavat ürünleri, kumaş, çinko, pencere camı ve kristal eşyalar Belçika'dan Halep'e ithal edilmektedir.

Birçok konsolos raporunda ticaret hacmini artırmak için tavsiye edilen metodu F. Poche de raporunda belirtmektedir. Belçikalı sanayicilere, pazarlamacılar göndererek Osmanlı pazarını dolaşmaları ve ürünlerini tanıtmaları ısrarla tavsiye edilmektedir. Sanayicilerin kendilerinin müşteriyle temas kurması önerilmemekte, elinde bol numune ve eşantyonla Osmanlı pazarına giden iyi bir pazarlamacının eli boş dönmeyeceği belirtilmektedir. Pazarda etkin olan ülkelerin çok da iyi bir pazarlama ağı kurdukları anlatılmaktadır.¹⁷

Aşağıdaki tablo Belçika ile Halep arasındaki ticari ilişkilerin gelişimi hakkında fikir vermektedir.¹⁸

Tablo VI.4 Halep'e Yapılan İthalat

Ülke	1898		1899		Frank Farkı	
	Kilogram	Frank	Kilogram	Frank		
İngiltere ve sömürgeleri	7.539.210	23.546.450	6.553.210	19.540.450	-	4.006.000
Avusturya	3.519.000	4.009.395	2.754.000	3.580.770	-	428.625
Almanya	407.000	1.142.070	497.000	1.217.770	+	75.700
Amerika	---	---	123.000	156.675	+	156.675
BELÇİKA	1.600.000	1.269.470	1.342.000	1.287.420	+	17.950

¹⁷ A.g.e., s.56.

¹⁸ A.g.e., s.34.

3.5.2.4.1. Likidite Oranları

Likidite oranları firmanın kısa vadeli borçlarının ödeme gücünü ölçmek, çalışma sermayesinin yeterli olup olmadığını saptayabilmek için kullanılan oranlardır.³⁴⁶ Likidite reşyolarının denetçi tarafından hesaplanmasındaki amaç kısa vadeli yabancı kaynaklarla dönen varlıkların sınıflandırılmasında ortaya çıkabilecek geçmiş yıllara ve sektör ortalamalarına göre olası farklılıkların belirlenerek duruma göre ek kanıtlar toplanmasıdır. Ancak bu farklılıkların analiz edilmesi esnasında da denetçi mutlak suretle mevsimlik dalgalanmaları, denetlenen işletmenin içerisinde bulunduğu ekonominin genel durumunu dikkate almak zorundadır. Bunun yanı sıra oranların değerlendirilmesinde denetçinin, mutlak suretle ilişkili oranları diğer bir ifade ile işletmenin likiditesi hakkında bilgi verecek olan devir hızı oranlarını da dikkate alması gerekmektedir. Likidite oranlarını kanıt toplama esnasında kullanılmasında aşağıda yer alan oranlar kullanılabilir.

- Cari Oran,
- Hazır Değerler Oranı,
- Asit – Test Oranı.

Denetçi yukarıda yer alan reşyoların değerlendirilmesi esnasında tespit etmiş olduğu farklılıkları, dönen varlık ve kısa vadeli yabancı kaynaklar hesap sınıflarında yer alan hesap grupları ve bu hesap gruplarında yer alan hesaplara ilişkin daha detay bir oranlama ve inceleme yaparak bu hesap grupları ve kalemlerine ilişkin ek kanıtlar toplar.

Düşük likidite oranlarında, denetçi açısından işletme riski artmaktadır. Yüksek likidite oranlarında ise dönen varlık tutarlarının fiili olarak gerçek olup olmadığı araştırılmalı ve maddi nitelikte delil toplama yoluna gidilmesi gerekmektedir. Dönen varlık açısından bu kıstaslar değerlendirilirken denetçinin kısa vadeli yabancı kaynakların içeriğini de dikkatlice incelenmesi gerekir.

³⁴⁶ AKGÜÇ Öztin; a.g.e., s.23

Tablo VI.5 (Devamı)

Ülke	1898		1899		Frank Farkı	
	Kilogram	Frank	Kilogram	Frank		
Amerika	5.480.000	1.383.400	15.736.000	3.482.000	+	2.098.600
BELÇİKA	36.780	40.435	305.000	138.875	+	98.440
Mısır	1.999.000	1.728.644	3.575.000	4.671.064	+	2.942.400
Fransa	2.455.175	3.002.470	2.579.175	3.583.495	+	581.025
Yunanistan	4.780	11.950	42.000	43.650	+	31.700
İtalya	2.516.560	646.735	1.410.560	793.660	+	146.325
Rusya	858.000	160.975	1.829.000	300.800	+	140.625
Türkiye	6.504.734	6.889.280	5.345.734	6.809.280	-	80.000
Toplam	24.715.190	17.254.987	36.692.630	23.547.627	+	6.292.640

Kaynak : Turquie D'asiec (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde) Extrait Du Recueil Consulaire, T. 114, Bruxelles 1901, s. 42

İthalat ve ihracat rakamlarını gösteren tablolar seneden seneye Belçika'yla Halep arasındaki ilişkilerin geliştiğini ispatlıyor, özellikle ithalat (Yani Belçika'dan Halep'e gelen mallar) konusunda ilişkiler daha gelişmiştir.

Anvers'le direk irtibatı sağlayacak Deutsche Levante Linie adlı Hamburg şirketinin ayda bir Anves'le İskenderun arasında bir buharlı gemi işletmesi ticaret hacmini daha da artıracaktır.

Belçika'nın aldığı ürünlerin başlıcaları şunlardır: İpek kozası, ceviz, hardal tohumu, şam fıstığı, kuzu derisi, kayısı çekirdeği, yıkanmış yün, susam ve kuru üzüm.¹⁹

VI.2.4. Midilli

Osmanlı'nın iki büyük limanı İzmir ve İstanbul arasında bulunan Midilli adası dış ticaretten ikincil derecede faydalanmaktadır. Avrupa'dan hatta Belçika'dan ithal edilen birçok mal bulunsa da adada bunlardan çok azı direk ithal edilmiştir. Birçoğu İzmir'den adaya girmiştir. Aslında Midilli adası konsolos raporlarında belirtildiği gibi ticarî olarak İzmir'in bir uzantısıdır. Bu nedenle konsolos raporunda Anvers-İzmir arası çalışan vapurun Midilli'ye de uğramasını önermektedir. Böylelikle Belçika malları için güçlü bir pazar elde edilmiş olacaktır.

Adayla Belçika arasındaki ithalat kalemlerini şöyle sıralayabiliriz: Ham deri (inek ve sığır derisi), sodyum karbonat, demir, çelik, kola, Marsilya mumları, pencere camları, çelik uçlar.²⁰

VI.2.5. Trabzon

Trabzon bütün ithalat ürünlerinin satıldığı güçlü bir pazardır. Bu özelliğiyle Belçika'nın ithalat yaptığı önemli Osmanlı ticaret merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlıca ithalat kalemi olarak yünlü kumaşların fazlaca rağbet gördüğünü söyleyebiliriz.

Trabzon limanına Belçika'dan gelen gemilerle getirilen ürünlere ait tablo aşağıda belirtilmiştir:

¹⁹ A.g.e., s.40.

²⁰ A.g.e., s.81-82.

Tablo VI.6 Buharlı gemilerle Belçika'dan yapılan ithalat

Ürünler	KASA (ADET)	AĞIRLIK
Çelik	1.313	51
Uç	5.893	214.32
Pencere camı	3.022	188.8
Kürek	1.109	82
Mum	850	35.5
Hırdavat	262	46.5
Deri	149	12.9
İmalat Ürünleri	446	53.7
Yünlü kumaşlar	236	28
Pamuklu dokuma ipliği	64	7.8
İskambil oyun kağıdı	80	10.6
Kola	50	1.5
Kibrit	5	400
Karışık	397	27.4
Demir	---	414.8
Profil	---	9.5
Sac	---	140
Toplam	13.906	1.324.710

Kaynak : Turquie D'asiec (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde) Extrait Du Recueil Consulaire, T. 114, Bruxelles 1901, s. 65

Dışışleri Bakanlığı arşivlerinde bulduğumuz 1898, 1899 ve 1900 yıllarına ait ithal edilen malların ülkeler göre dağılımını gösteren tablo, Belçika'nın Osmanlı Devleti'nin ithalatındaki yeri hakkında da fikir vermektedir.

Tablo VI.7 Trabzon'a 1898, 1899, 1900 yıllarında ithal edilen malların ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	1898	1899	1900
	frank	frank	frank
İngiltere (ve sömürgeleri)	7.561.000	5.652.000	7.027.000
Türkiye ve Mısır	4.047.000	3.857.000	7.497.840
Fransa	2.730.000	3.120.000	2.896.780
Avusturya	3.303.000	2.618.000	2.926.080
İtalya ve İsviçre	452.000	816.000	804.800
Almanya	740.000	629.000	840.000
Belçika	528.000	385.000	454.000
Rusya	306.000	310.000	487.000
Yunanistan ve Amerika	166.000	216.000	75.190
Romanya ve Bulgaristan	385.000	95.000	345.000
İsveç	245.000	94.000	58.000
Toplam	20.472.000	17.792.000	20.408.090

Kaynak : Turquie D'asiec (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde) Extrait Du Recueil Consulaire, T. 114, Bruxelles 1901, s.65- 66

Sonuç olarak önemli bazı Osmanlı ticarî merkezleriyle Belçika Devleti arasındaki ticarî potansiyele, bu merkezlerdeki Belçika konsoloslarının raporları ışığında mercek tuttuk. Ticaretin boyutlarını, ithalat ve ihracat kalemlerini algılamaya çalıştık ve Belçika'nın Osmanlı Devletinin toplam dış ticaretindeki payını irdeledik.

İki ülke arasındaki ticaretin daha ileri boyutlara ulaşması için yapılması gerekenleri konsolosların ağzından öğrenmiş olduk ki, bu önerilerden en önemlileri ise şunlardır:

1. Önemli Osmanlı liman şehirleri ile Anvers limanı arasında deniz ulaşımının düzenli olarak sağlanması.

2. Belçikalı sanayicilerin ürünlerinin tanıtımını yapmak maksadıyla profesyonel pazarlamacılar çalıştırmaları. Zengin eşantıyon ve numunelerle birlikte Osmanlı tüccarıyla temasa geçmeleri.

3. Pazara girmek için başlangıçta kar oranı düşük tutulmalı. Diğer Avrupa ülkeleriyle rekabet etmek için daha ucuza, sağlam ve görünüşü güzel mallar sunmak gerekmektedir.

4. İzmir konsolos yardımcısı W. F. Van Der Zu'nun dediği gibi her iki ülkenin saygın firmalarının buluşması sağlanmalı. İki ülke arasındaki ticaretin gelişmesi, aracı konumdaki kişilerin insafına ve istismarına terk edilmemeli.

5. Kargoların daha emniyetli bir şekilde yerine ulaşması sağlanmalı. Ürünlerin zarara uğramadan varacağı yere ulaşması temin edilmeli, siparişler eksiksiz teslim edilmelidir.

6. Orta ve uzun dönemli vadeli teminatlara gidilmeli, kredi imkanları oluşturulmalıdır.

VII. SONUÇ

1838 muahedesi, dahilî ticaretteki her türlü kaydı kaldırmak suretiyle yabancı emtianın kolayca ithali, yerli mahsulatın ise büyük çapta dışarı akmasını kolaylaştırmıştır. Neticede:

1) Osmanlı topraklarındaki ticaret geniş çapta yabancı tüccarların eline geçmiş;

2) Makinelerde imal edilen ürünlerin ucuz olarak ithali, bunlara olan rağbetin artması ve yerli tezgahların yavaş yavaş kapanmasına sebep olmuş;

3) Osmanlı mahsulleri, daha fazla ücret teklif eden Avrupalı tüccara satılır olduğundan memlekette zaman zaman kıtlık tehlikesi baş göstermiştir.

4) Bilhassa 1850'deki tarifede yapılan indirimden sonra gümrük hasılatındaki kayıp dolayısıyla varidatın azalmasına, Kırım harbinin masrafları da binince, devlet iç istikrazlardan sonra dış istikrazlara da başvurmak zorunda kalmıştır.

Bu süreç Osmanlı Devletini iktisadi çöküşe doğru sürüklemiştir. Ticaret antlaşmalarıyla dışa açılan Osmanlı ekonomisi genelde Avrupalı devletlerin etki alanına girmiştir. Bu çerçevede Osmanlı – Belçika ilişkileri de Belçika lehine gelişmiştir. Rekabet gücünü kaybeden Osmanlı tüccarı Belçikalı ve gayrimüslim Osmanlı tebasının altında ezilmiştir.

Belçika'nın Beyrut eski konsolosu M. Loos'un "Revue des Sciences Commerciales" dergisinde yayımlanan makalesinde serdettiği görüşler ilgi çekicidir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari münasebetleri birkaç aracının elindedir ve bu kesimler çok büyük servetler elde etmektedirler. Bu da Osmanlı – Belçika ticari münasebetlerine fazla bir katkı sağlamamaktadır." ²¹

²¹ Georges Vaxelaire, Osmanlı Konsoloslarının Yurtdışındaki Ekonomik Roller ve İmparatorluğun İhracat Hareketi, s. 6.

Osmanlı Devletinin Brüksel'deki genel komiserinin dönemin Bayındırlık ve Ticaret Bakanı Gabriel Efendi'ye gönderdiği raporlar ise iki ülke arasındaki ticaretin boyutlarını ortaya koymaktadır.

“Diğer ülkelerin konsolosları Osmanlı topraklarında çok iyi araştırmalar yapmaktalar. İzmir'deki Belçika konsolosu sadece İzmir bölgesi değil ülkenin geneli hakkında ticarî araştırmalar yapmıştır. İzmir başkonsolosu M. J. Duckerts'in hazırladığı 250 sahifelik raporda bütün Asya bölgesiyle alakalı ziraat, sanayi ve deniz ürünlerine yönelik tetkikler vardır.

Oysa Osmanlı konsolosları ticarî eğitime ve birikime sahip olmadıklarından, bu tür araştırmalar yapacak kapasitede değiller.”²²

Yine aynı raporda iki ülke arasındaki ticareti Osmanlı Devleti lehine canlandırmak için bir takım öneriler sunulmaktadır:

1. Osmanlı konsoloslarının bulundukları ülkelerdeki ticarî gelişmeleri takip ederek, periyodik olarak bunu ticaret bakanına bildirmeleri gerekir.
2. Her Osmanlı konsolosu, o ülkedeki insanların Osmanlı ürünlerini tanımaları açısından bir ticaret müzesi bulundurmalıdır.
3. Ekonomik gelişim misyonları kurmak: Ticaret yapılabilecek ülkelerde konferanslar düzenlemek, yayınlar aracılığıyla tanıtımlar yapmak.
4. Osmanlı ihraç ürünlerinin, başka ülkelerdeki gelişmelere paralel olarak üretim ve kalite standartlarını inceleyip gerekli uyum çalışmalarını yapmak.
5. Ticaret eğitimi veren eğitim kurumları açmak.
6. Osmanlı tüccarlarını ihracat hususunda cesaretlendirmek. Dış ülkelere giderek mallarını tanıtmalarını teşvik etmek ve bunun için gerekli desteği sağlamak.
7. Ticarete hile fikrinden tüccarlarımızı uzaklaştırmak, Osmanlı tüccarının üzerine çöken bu kötü ünü değiştirmek için çaba göstermek.

²² Vaxelaire, a.g.e., s. 7.

8. Çok zayıf olan sanayimizin, gelişimini sağlamak için çalışmalıyız. Osmanlı Devleti son derece zengin hammadde kaynaklarına sahiptir. Bunları aktif hale getirmek için sanayileşme sürecini tamamlamamız gerekmektedir.”²³

XIX. asrın sonuna doğru düşünülen bu çabalar sonuç vermeyecektir. Kuşkusuz bir ülke için askerî güç ne kadar önemli ise ekonomik güç de o kadar önemlidir. Ne var ki, dünya büyük bir savaşa doğru adım adım yaklaşmaktadır ve bu savaşın en çok etkilediği ülke hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti olacaktır. Ekonomik dengeler değişecek ve yeni bir dünya düzeni kurulacaktır. Bu yeni dünya düzeninde ise artık Osmanlı Devleti olmayacak, yeni bir Türk Devleti olacaktır.

²³ Vexelaire, a.g.e., s.61-64.

KAYNAKLAR LİSTESİ

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

A. Belgeler*

1. Bâbîâli Evrak Odası Sadâret Evrakı

Amedî Kalemi (A. AMD)

Divan-ı Hümâyûn Kalemi (A. DVN)

Düvel-i Ecnebiye (A. DVN. DVE)

Name-i Hümâyûn (A.DVN.NMH)

Mektubî Kalemi, Umum Vilâyet (A.MKT.UM)

Sadâret Mektubî Kalemi (A. MKT)

2. Hariciye Nezareti Evrakı

Hukuk Kısmı (HR. H)

Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO)

Mektubî Kalemi (HR. MKT)

3. İrade Tasnifi

Dahiliye

Hariciye

Meclis-i Mahsûs

Meclis-i Vâlâ

Şûrâ-yı Devlet

* Belgeler dipnotta gösterildiğinden ayrıca numaraları verilmemiştir.

B. Defterler

1. Düvel-i Ecnebiye

Belçika Ahkam Defteri, 3/1

Belçika Ahidnâme Defteri, 4/2

II. Kaynak Eser ve İncelemeler

Akşin, Sina (2000). Türkiye Tarihi – Osmanlı Devleti 1600-1908, İstanbul: Cem Yayınevi.

Belen, M. (1931). Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Cevdet Paşa (1312). Tarih-i Cevdet, İstanbul.

Du Velay, A. (1903). E'ssai Sur L'histoire Finan'ciere de Turquie, Paris: Depuis Le Regne Du, Sultan Mahmud II Jusqu'a'nos Jours

Eldem, Vedat (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir tetkik, Ankara.

Genç, Mehmet (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Girgin, Kemal (1992). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol), Ankara.

Güran, Tevfik (1989). Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841 – 1861), Ankara:

Güran, Tevfik (1998). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerinde Araştırmalar, İstanbul.

İnalcık, Halil (1993). Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler, İstanbul.

Karal, Enver Ziya (1995). Osmanlı Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Karamursal, Ziya (1989). Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kasaba, Reşat (1993). Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, İstanbul: Belge Yayınları.
- Kerman, Zeynep (1982). Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Millî Mücadele, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Keyder, Çağlar (1985). "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", TCTA, III, İstanbul:
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1974). Osmanlı – İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1838), Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1976). Osmanlı – İngiliz İktisadî Münasebetleri (1838-1850), Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1980). Osmanlı Gümrük Kayıtları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1994). Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), İstanbul.
- Labaki, Boutros (1984). Introduction A'l'histoire E'conomique Du Liban, Beyrut: Boutras Wax – R.
- Ortaylı, İlber (1985). Dış Politika ve Diplomasi, TCTA, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pamuk, Şevket (1985). Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı, TCTA, İstanbul.
- Pamuk, Şevket (1988). 100 Soruda Osmanlı – Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Pamuk, Şevket (1994). 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Ankara.
- Pamuk, Şevket (1994). Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913, İstanbul.

Sayar, Ahmet Güner (1986). Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul.

Salnâme (1306). Hariciye Nezareti, İstanbul.

Tabakoğlu, Ahmet (1997). Türk İktisat Tarihi, İstanbul.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (1992), İstanbul.

Turquie D'asie (1901). (Smyrne, Metelin, Rohodos, Alep, Beyrouth, Trebizonde) T. 114, Bruxelles: Extrait Du Recueil Consulaire.

Turquie D'asie(1901)., T.118, Bruxelles: Rapport Pour L'annee.

Vaxelaire, Georges (1909). Le Role Economique Des Consuls Ottomans A'l'etranger Et Le Mouvement, Bruxelles: D'exportation De L'empire.

Weissenbruck, P. (1899). Turquie d'Asie (Situation Economique-Productions-Commerce-Industries), Bruxelles: Imprimeur du Roi.